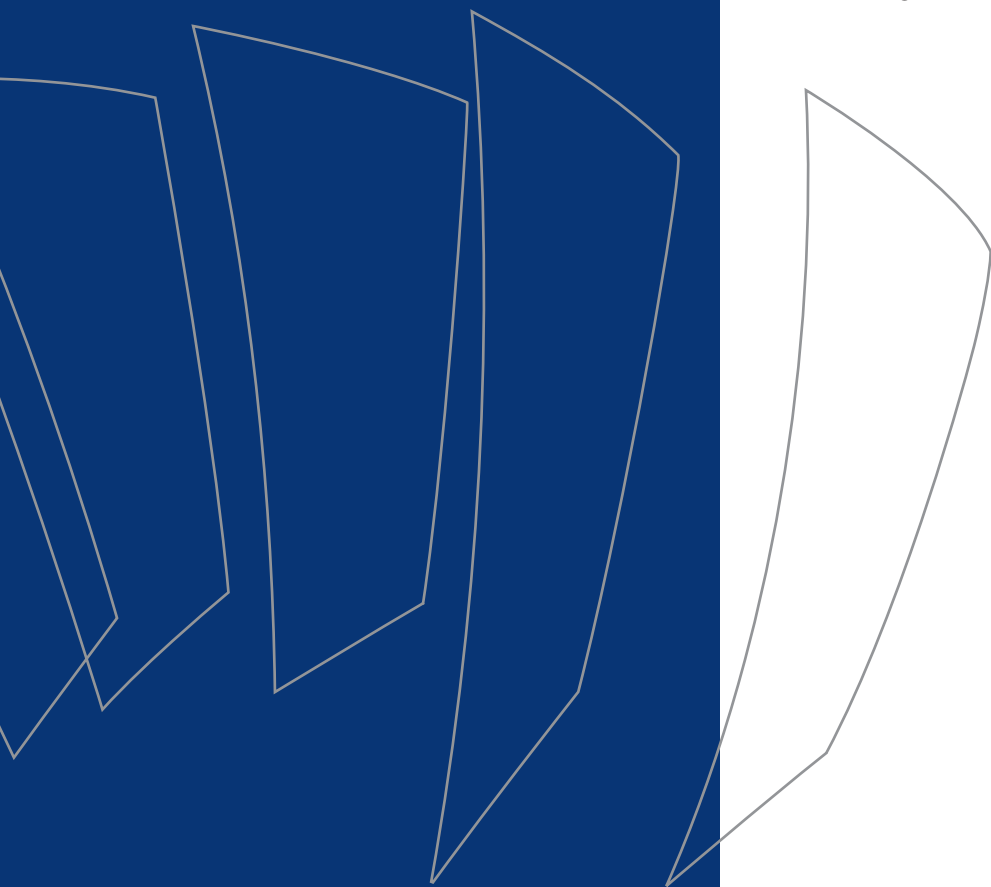

Sociologisk Forskning

Årgång 48 nr 1
2011

Redaktör & ansvarig utgivare

Redaktör: Hedvig Ekerwald
sociologiskforskning@soc.uu.se
Ansvarig utgivare: Diana Mulinari
diana.mulinari@genus.lu.se

Grafisk produktion: RPform, Köping

Omslag: Pierre Bonmarin

Tryck: PRIMATryck, Hallstahammar

ISSN 0038-0342

Redaktionen

Hedvig Ekerwald (red.)

Fereshteh Ahmadi

Åsa Eldén

Bo Lewin

Sverre Wide

Adress

Sociologisk forskning
c/o Sociologiska institutionen
Uppsala universitet, Box 624
751 26 Uppsala
Tel. 018-471 11 94
Fax. 018-471 11 70

Sociologisk Forskning publiceras med stöd från Vetenskapsrådet.

Anvisningar till författare finns på Sociologförbundets hemsida

www.sociologforbundet.se samt på omslagets tredje sida.

Artikelförfattarna ansvarar själva för innehållet i respektive artikel.

Utgivningsdatum 2011

nr 1: v 12 nr 2: v 24 nr 3: v 40 nr 4: v 50

Sveriges Sociologförbund

är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får Du bland annat förbundets egen tidskrift Sociologisk Forskning och den internationella tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem?

Se Sociologförbundets hemsida www.sociologforbundet.se för information.

Från hemsidan kan Du också beställa lösnummer av Sociologisk forskning.

Sociologförbundets styrelse

Patrik Aspers, Stockholm, ordförande

Diana Mulinari, Lund, vice ordförande

Veronika Burcar, Halmstad, sekreterare

Magnus Ring, Lund, kassör

Ordinarie ledamöter: Linda Soneryd, Stockholm, Vessela Misheva, Uppsala,

Abby Peterson, Göteborg, Zoran Slavnic, Norrköping och Ida Öun, Umeå.

Suppleanter: Gunnar Andersson, Lund och Åsa Wettergren, Karlstad.

Innehåll

Från redaktören: Det redaktionella arbetet	3
Konsensus och personifierade konflikter – Problembeskrivningar av äldreomsorg i svensk dagspress	5
<i>Carina Markström, Karin Ljuslinder och Stefan Sjöström</i>	
Framväxten av sociala rörelsers globala politik	25
<i>Stellan Vinthagen</i>	
Den ofrånkomliga nationalismen	51
<i>Elisabeth Özdalga</i>	
Recensioner.	62
Sociologförbundet har ordet	77
Böcker recenserade i Sociologisk Forskning 2009–2010	78

Det redaktionella arbetet

Vilka problem finns det i äldreomsorgen om man får tro svensk dagspress? Själva bilden av äldreomsorgen har ju en egen autonom inverkan på hur verkligheten blir. Äldre/äldreomsorg och media kombineras i detta nummers första artikel, *Konsensus och personifierade konflikter: Problembeskrivningar av äldreomsorg i svensk dagspress*. Jag och andra jämnåriga som visserligen är äldre i arbetslivet blir snart unga pensionärer och enligt dagspressen kommer vi att bli mer besvärliga och ställa högre krav än dagens äldre. Typiskt för den mediala bilden av äldreomsorgen i den här undersökningen är också att motsättningarna sägs finnas mellan den enskilda och staten eller omsorgsarbetarna och staten men inte mellan den enskilde brukaren och de som arbetar inom äldreomsorgen.

Civila samhället är objektet för nästa artikel, *Framväxten av sociala rörelser globala politik*. Den teoretiserar kring frågan om huruvida det växer fram en global demokratisk politik, inte genom FN och inte genom att en världsregering skulle skapas utan genom den fortlöpande diskussion om vår framtid som folkrörelserna och eliterna för. Även i denna artikel spelar media en stor roll, särskilt de sociala medierna.

Vår gäst i detta nummer är professor Elisabeth Özdalga med artikeln *Den ofrånkomliga nationalismen*. Elisabeth Özdalga är direktör för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. Detta spännande institut ligger vid svenska generalkonsulatet i Istanbul där Sverige haft diplomatisk representation sedan 1757. Institutet bildades på 1960-talet för att stödja svenska forskare som arbetar i Turkiet och det är ett av tre svenska forskningsinstitut utomlands (de andra finns i Athen och Alexandria). Özdalga disputeerade på göteborgssociologen 1979 på avhandlingen "I Atatürks spår: Det republikanska folkpartiet och utvecklingsmobilisering i Turkiet, från etatism till populism". Hon blev professor vid sociologiinstitutionen i Middle East Technical University i Istanbul 1994 och hon har varit chef för Svenska Forskningsinstitutet 1999–2002 och är det nu igen 2009–2012. Elisabeth Özdalga har betytt mycket för att föra Turkiet och Sverige närmare varandra, i Sverige bl a i en rad så kallade understreckare i Svenska Dagbladet.

Vi har ett stort recensionsblock i det här numret och recensionerna är som vanligt lagda i alfabetisk ordning efter författarens efternamn. Bland annat recenserar två stockholmsavhandlingar, Elias le Grands och Lambros Roumbanis', en ny lärobok i socialpsykologi samt Roland Paulsens bok "Arbetsamhället", som jag skulle vilja säga är idémässigt släkt med Göran Ahrnes avhandling "Den gyllene kedjan" (1976).

I det här numret har vi också en förteckning över samtliga böcker som recenserats i tidskriften 2009–2010. Vår redaktionsmedlem Sverre Wide, numera vid Högskolan Dalarna, har som recensionsredaktör också gjort den. Vad tyckte tidskriftens recenser om en viss bok? Ni ser lätt i förteckningen om den recenserats!

I "Sociologförbundet har ordet" påminner vår ordförande Patrik Aspers oss om att det inte blir något årsmöte i Sociologförbundet i år utan att vår nya biennala skapelse, Sociologdagarna, äger rum nästa år i Stockholm.

Det kan vara på plats med en viss transparens vad gäller det redaktionella arbetet. Genom att tvinga mig att redovisa läget hoppas jag kunna bli ännu snabbare med att få manuskript genom bedömningsprocessen till glädje kanske framför allt för doktorander som behöver publiceringar för sina sammanläggningsavhandlingar. Förutom den artikel som ”strömmade in” idag ligger 17 artiklar och väntar på beslut om eventuell publicering. Dessa 17 har alla bedömts av redaktionen som tillräckligt bra för att skickas till granskare. Av dessa 17 har fyra ännu inte fått någon bedömning. Jag har dock för var och en av dem skickat en eller flera förfrågningar till möjliga bedömare även om dessa ännu inte svarat. Tio har fått en bedömning och ska ha ytterligare en var, tre har fått de två bedömare som krävs.

Varje nummer är som att göra klar en kortare antologi. Det är ett hårt redaktionellt arbete kvar även när manuskripten omarbetats efter de två granskarnas kritik. Jag har efter varje sådan kraftansamling inte orkat genast ta itu med nykomna artiklar och ge dem en granskare. Det beror också på att så många tillfrågade svarar nej. Med två års erfarenhet känns det dock lättare att ständigt bjuda upp och bara ibland få ett ja! När jag så har velat ta manuskripten i den ordning de inkommit så har processen dragit ut på tiden.

Något som verkligen fick mig att anstränga mig att komma ifatt och hellre ha tio bra artiklar som accepterats efter omarbetningar helt klara på väntan än att ha som idag, ingen klar på köplats, det var att en författare drog tillbaka sitt manus: ”Det var en ovanligt lång processtid för en liten nationell tidskrift. Vi kan inte vänta ett helt år. Det har nu gått ett halvt år och det är inte rimligt att det ska ta så lång tid att hitta granskare.”

Jag vill därför även i nästa nummer redovisa läget vad gäller hur stor andel av in-skickade manuskript som fått sina bägge granskare sig tilldelade. Ju snabbare den här processen blir, desto lättare är det också för en författare att få beskedet att manuskriptet refuseras. Vetenskapsrådet, som stödjer tidskriften ekonomiskt, har påpekat att vi bör refusera en större andel av insända manus än vi gör idag. Att bli refuserad efter tre kvarts års väntan är dåligt. För en doktorand är redan tre månader en lång tid.

Samtidigt, hur ställer jag mig till sådana hårda granskare efter vilkas kritik manusförfattaren (som i det här fallet väntat sedan december) kan skriva till mig: ”Tack för granskningen. Jag tror att jag lägger ner det här efter de kommentarerna. Jag tror inte att forskning är något för mig. Tack återigen för att den trots allt fick en granskning.” Jag minns lundasociologen Johanna Essevelds omsorgsfullt skrivna tjänsteutlåtanden. De utstrålade att ”visserligen räckte inte dina meriter för den sökta tjänsten men vi hoppas att du vill fortsätta att bidra till forskningen i sociologi i Sverige!” Skulle granskare i förekommande fall kunna avråda från publicering på ett liknande uppmuntrande sätt?

Hedvig Ekerwald
Redaktör

Konsensus och personifierade konflikter

Problembeskrivningar av äldreomsorg i svensk dagspress

Carina Markström, Karin Ljuslinder och Stefan Sjöström

Institutionen för socialt arbete, Institutionen för kultur- och medievvetenskaper
respektive Institutionen för socialt arbete, vid Umeå universitet

Consensus and personified conflicts: representations of elderly care issues in Swedish newspapers

Elderly care issues are commonly framed in public discourse. In mass media the representations of such issues are influenced by media logic. The purpose of this paper is to describe and analyse how elderly care issues were represented in three Swedish newspapers during the first half of 2007. How were the problems characterized? How were different actors characterized and which roles were they assigned? How are conflicts of interests described? Finally, we aim to discuss how media contribute to an understanding of the complexity of elderly care as a whole.

Taken together, the articles do not provide a coherent picture. However, costs, quality of care and demographic issues were common themes. The elderly were commonly represented in personal narratives about problems that occurred when they needed elderly care. The elderly in the future are projected as more active and demanding than the elderly today. The care workers were active voices in discussions about working conditions, but absent in discussions about their education and professional identity, which was an issue commonly advocated by politicians.

Many issues were represented as conflicts between the individual elderly and the care system or between care workers and their employers. More elaborated discussions about how to prioritize between different needs and demands were rare. This can be seen as examples of how the media tends to use personification, simplification and polarization as means to tell interesting stories.

Key words: elderly care, mass media, problems, Sweden

Hur är det att åldras och hur ser vården och omsorgen för de äldre ut i Sverige idag? Dessa frågor behandlas i ett flertal olika sammanhang: i den socialpolitiska debatten, i vetenskapliga diskussioner, bland professionella i vård- och omsorgsyrken liksom i människors vardagliga samtal. I diskurser om äldre produceras verklighetsbeskrivningar som ofta är påfallande dystra. Tornstam (2007) har beskrivit att det finns en påtaglig klyfta mellan äldres faktiska situation och allmänhetens föreställningar om densamma; det finns en utbredd felaktig föreställning om att äldre i allmänhet lider av ensamhet, leda och är otillfredsställda med sin livssituation. Till exempel instämmer nästan 90 procent av de tillfrågade i en svensk enkätundersökning i påståendet "Nästan hälften av ålderspensionärerna känner sig ofta ensamma", trots att andelen äldre som själva uppger att de känner sig ensamma visat sig vara 8–10 procent.

Tornstam föreslår att felaktiga stereotyper om äldre kommer sig av att vårt samhälle är *ålderistiskt*¹. När vi själva har berättat om vårt forskningsintresse för äldreomsorgsfrågor har vi ofta mött reaktionen att det är ett lovvärt engagemang eftersom äldreomsorgen är i kris och blir sämre och sämre. Mot denna bakgrund vill vi undersöka hur föreställningar om äldre och äldreomsorg gestaltas i svensk dagspress. I synnerhet intresserar vi oss för hur äldreomsorgens problem beskrivs.

Massmedier spelar en viktig roll för allmänhetens uppfattning om sociala problem och grupper av människor som kan vara bärare av problem. En lärdom från den litteratur som finns är att medierna genom sitt sätt att presentera skeenden tenderar att reproducera rådande föreställningar om sociala problem. Det finns en rik forskningstradition som beskriver en "representationens politik", genom vilken frågor om kön, ras, klass och sexualitet skildras så att redan underordnade gruppers status befästs (Kellner, 2004). Ljuslinder (2002) beskriver hur personer med funktionsnedsättningar i Sveriges Television representeras med hjälp av så kallade normaliseringsuppvisningar. Genom att betona svårigheterna och ansträngningarna att uppnå det hegemoniskt kulturellt normala och därigenom främst visa upp vad funktionshindrade inte kan och inte når upp till, befästs deras underordning. Klin och Lemish (2008) visar i en forskningsöversikt hur massmedier förvränger bilden av människor som lider av psykisk sjukdom genom överdrifter och rena felaktigheter (se också Rasmussen & Höjjer, 2005; Ghersetti, 2007; Magnusson, 2010). Den statliga offentliga utredningen om svenska nyhetsmedier och mänskliga rättigheter (SOU 2007:102) innehåller ett flertal exempel på hur invandrare, HBT-personer och funktionshindrade osynliggörs och *andrafieras*² i nyhetsmedier. Gruppen äldre berörs dock inte i rapporten, trots att äldre i andra sammanhang diskuteras som en underordnad grupp (Bytheway, 1995; Nilsson, 2008).

Det finns ett antal mediestudier om äldre som bland annat behandlar underrepresentation av äldre i medierna och effekter av mediebilderna (se bl.a. Andersson Odén, 2005; Nilsson, 2008). Rozanova (2006) diskuterar bland annat hur mediernas fokus på individens ansvar för ett hälsosamt åldrande döljer strukturella faktorer och samhällets ansvar. Elmelund-Praestekaer och Wien (2006) diskuterar i en dansk studie hur bilderna av äldre under de senaste 50 åren har sammanfallit med förändringar i samhället. Ökade krav på att samhället ska ta ansvar för äldres omsorgsbehov under 60- och 70-talet sammanfaller med beskrivningar av äldre som en svag grupp, medan de senaste decenniernas satsningar på hemtjänst och "hjälp till självhjälp" sammanfaller med en mediebild av äldre som en stark grupp. Ett liknande resonemang förs av Brodin (2005) där hon visar hur äldre i offentliga dokument under 50-talet beskrevs som missgynnade av det urbana industrisamhället och därigenom beroende av of-

1 Ålderism (ageism) är ett begrepp likt rasism och sexism, för stereotypa föreställningar eller diskriminering som utgår från människors ålder (se exempelvis Andersson, 2002; Bytheway, 1995; Nilsson 2008).

2 Andrafiering används som begrepp för processen att ta fasta på verkliga eller föreställda skillnader mellan grupper för att skapa avstånd och ojämlikhet. (SOU 2007:102 s. 19).

fentlig omsorg, medan de idag i allt högre grad beskrivs som friska, vitala och oberoende. Brodin menar att denna utveckling har varit en förutsättning för en mer passiv omsorgspolitik än tidigare, där individen i allt högre grad förväntas ta ansvar för sin egen hälsa och sina omsorgsbehov. Nilsson (2008) visar dock hur artiklar om äldre och åldrande i Dagens Nyheter och Aftonbladet från 2002 och 2004 fortfarande organiseras kring föreställningar om sjukdom, förfall och beroende. Även utsagor om äldre individers färdigheter utgår från detta genom att betona vad de kan göra trots sin ålder (jfr Ljuslinder, 2002).

När det gäller studier som specifikt behandlar mediernas skildring av äldreomsorg, handlar de vi har funnit ofta om vanvård och vårdskandaler. Ghersetti (2007) noterar att alla inslag om äldrevård är problemorienterade och att bilden av äldre människors levnadsförhållanden på olika sätt är negativ. Vården beskrivs som otillräcklig och de äldre som offer. Jönson (2006) utgår från rapporteringen av vanvård i äldreomsorgen och visar bland annat hur missförhållandena beskrivs som orsakade av antingen brist på resurser eller brist på moral. Studier av hur äldreomsorgsfrågor i allmänhet framställs i medierna verkar saknas inom såväl medie- som äldreomsorgsforskningen.

Syftet med denna artikel är att beskriva och analysera hur föreställningar om äldre och äldreomsorg gestaltas i svensk dagspress, med särskilt fokus på hur problem beskrivs. Primärt kommer vi att analysera vårt material utifrån tre frågeställningar:

- Vilken karaktär tillskrivs de problem som förekommer i materialet?
- Hur framställs olika aktörer: vilka drabbas av problem, vilka är delaktiga i att problem uppkommer och vilka har ansvar för att de löses?
- Hur beskrivs intressekonflikter mellan olika aktörer?

Slutligen är vi intresserade av att diskutera hur framställningen av problem och aktörer påverkar läsarnas möjlighet att skapa en helhetsbild av dagens äldreomsorg. Utfallet diskuteras utifrån de villkor under vilka massmedier arbetar.

Centrala begrepp

Vi arbetar utifrån en kritisk diskursanalytisk tradition och dess övergripande idémässiga inriktning när det gäller relationen mellan språkanvändning, makt och social förändring (Fairclough, 1992). Den kritiska diskursanalysen utgår från att det pågår en kamp om betydelse inom diskurser och att diskurser därigenom bidrar till att skapa, upprätthålla och förändra ojämlika förhållanden i samhället (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Ett mål för forskningen är därför att människor ska bli mer medvetna om de maktdimensioner som finns i språkbruk (Fairclough, 1992). I denna artikel är det just problembeskrivningar som företeelse som vi är intresserade av eftersom "ett sätt att formulera ett socialt problem i sig självt kan bli en maktfaktor och kvarhålla en hel begreppsapparat i en hegemoni som annars verkligheten redan skulle ha gått ifrån" (Gustafsson, 1989, s. 8). Problembeskrivningar kan också ses som konstruktio-

ner där den sociala dimensionen i frågor om orsak–verkan, ansvar och möjlighet till förändring blir extra tydliga.

Problembeskrivningar, konflikter och aktörer

I denna artikel används begreppet ”problembeskrivning” för aggregat av utsagor som behandlar problem och/eller åtgärder för att lösa problem, i vårt fall inom omsorgen. När det rör sig om tillstånd på samhällsnivå kan de formuleras som exempelvis ”problem”, ”brister” eller ”situationer”. De kan också formuleras i termer av individers eller grupperns icke-tillfredsställda behov. Gemensamt för problembeskrivningar är att de beskriver tillstånd som bör förändras och att de, explicit eller implicit, positionerar aktörer i olika roller i relation till dessa tillstånd.

Vår användning av ”problembeskrivningar” liknar Jönsons (2006) användning av begreppet ”problemperspektiv” för paket av resonemang om ett problems orsaker, omfattning, lösningar etc. När ett problemperspektiv har etablerats räcker det ofta att ange någon del av resonemanget eller till och med enstaka uttryck för att mottagaren ska lägga till innebörder som förknippas med hela paketet. Utifrån en studie av mediedebatter om vanvård i äldreomsorgen exemplifierar Jönson med att en kommentar om att höja lönerna för vårdpersonal signalerar en mängd kända resonemang om problemets karaktär, relationer mellan inblandade parter och närbesläktade lösningar som vidareutbildning och handledning. En kommentar om att satsa pengar på äldreomsorg istället för flyktingpolitik handlar också om resurser, men signalerar ett annat perspektiv där problemets orsak och avgränsningar framställs annorlunda.³ Genom att identifiera framträdande perspektiv och visa hur de kommer i bruk menar Jönson att det är möjligt att fundera över alternativa synsätt och diskutera deras frånvaro i debatten (Jönson, 2006).

I vår analys av problembeskrivningar är aktörer centrala på två olika sätt. Dels studerar vi vilka aktörer som ges röst och har möjlighet att utifrån sina intressen utforma och framföra problembeskrivningar i medierna, det vill säga frågor som rör det man brukar kalla problemformuleringsmakt (jfr Peterson & Carlberg, 1990). Dels studerar vi hur olika aktörer positioneras i mediernas dramaturgi, och tillskrivs roller som offer, förövare och hjältar (jfr Jönsson, 2006). De aktörer som ges röst kan analyseras i termer av utsägandets och utsagans aktörer. Utsägandets aktörer är de som sammanställer texterna och står som avsändare och författare. Utsagans aktörer figurerar i själva texterna och har, eller anförs som skäl till, vissa perspektiv, värderingar och intressen (Bakshi, 2000). Alla utsagans aktörer är i viss mån konstruerade, men man kan urskilja en skala av aktörer från ”verkliga” som till exempel namngivna personer till mer konstruerade aktörer, som i vårt fall ”de äldre”, ”samhället” eller ”personalen”.

3 Ett liknande resonemang om hur vissa tankemönster aktiveras av mediers dramaturgi förs av Israel (1991).

Hur mediers arbetsvillkor påverkar innehåll

Mediernas form styr i hög grad deras innehåll. Artiklar och inslag kan inte ses som direkta återgivning av en händelse eller ett skeende. I stället har en berättelse konstruerats där vissa delar lyfts fram och andra placeras i bakgrunden. Den form som medieartiklar och inslag stöps i brukar kallas medielogik. Begreppet avser de särskilda villkor och den dramaturgi som påverkar och styr journalisternas arbete. Ytterst handlar begreppet medielogik om att ett mediums innehåll bestäms av vad som passar dess format, tidsrytm och produktionsvillkor snarare än av särskilda egenskaper hos de händelser som skildras (Altheide & Snow, 1979; Strömbäck, 2008). Mer specifikt kan man säga att medielogik kan beskrivas i termer av nyhetsvärdering, nyhetsurval och berättartekniker.

Nyhetsvärdering handlar om hur händelser, skeenden och fenomen värderas i det redaktionella arbetet och vilka kriterier som avgör om en händelse är att betrakta som nyhetsvärd. Det finns ett antal klassiska studier som har listat nyhetsvärderingskriterier, varibland möjligheten till personifiering, negativa inslag, sensation, avvikelse, brott, olyckor och konflikter är de vanligaste (se t.ex. Galtung & Ruge 1965; Hvitfelt, 1985; Strömbäck, 2008).

Nyhetsurval används för att beskriva kriterierna för vad som slutligen publiceras i mediet och styrs inte enbart av nyhetsvärdering, utan även av andra faktorer som organisatoriska förutsättningar och konkurrensen med andra medier. En händelse som uppfyller få nyhetsvärderingskriterier kan ändå komma att publiceras på grund av att en tidning till exempel har utrymme som behöver fyllas ut (Strömbäck, 2008).

Berättartekniker brukar beskrivas som de mest konkreta uttrycken för medielogiken och syftar i första hand på de metoder som används för att utifrån en händelse bygga upp en artikel som fångar mottagarens uppmärksamhet (Hernes 1978; Strömbäck 2008). Till berättarteknikerna brukar man räkna: förenkling, polarisering, personifiering, konkretisering och tillspetsning. Medialster är också strukturerade i överensstämmelse med de rollfigurer som ingår i traditionella berättelser, till exempel hjältar, offer och skurkar (jfr Propp, 1968).

Metod och tillvägagångssätt

Urval och material

Ambitionen har varit att basera studien på alla artiklar om äldreomsorg i tre dagstidningar under det första halvåret 2007. Tidsperioden medger en aktuell ögonblicksbild som inte färgas för mycket av någon enskild händelse som fått stort genomslag. För att få spridning i nyhetsvärdering, förutsättningar för nyhetsurval och berättartekniker ville vi ha en kvällstidning, en rikstäckande dagstidning och en lokaltidning. Valet föll på Expressen, Dagens Nyheter (DN) och Västerbottens Kuriren (VK). Att samtliga dessa tidningar på ledarplats står för borgerliga ståndpunkter påverkar inte nyhetsvärderingen i nämnvärd omfattning. De senaste 30 åren har det skett en ökad marknadsanpassning och en avpolitisering av svenska medier, vilket bland annat har

tagit sig uttryck i en journalistikens professionalisering (jfr Nord 2001). I Sverige, liksom i princip hela västvärlden, styrs nyhetsvärderingen idag primärt av den professionella praxis som vuxit fram, och inte av politiska värderingar (se t.ex. Strömbäck, 2003). Vad som i högre grad får anses påverka tidningarnas nyhetsurval är deras täckningsområde och hur beroende de är av lösnummerförsäljning. Antalet ledare i materialet är litet och balanseras av debattartiklar med andra politiska utgångspunkter.

Sökningar gjordes i databaserna Presstext och Mediearkivet. I inledningsskedet av studien avsåg vi göra en jämförande analys mellan äldre- och handikappomsorg. Sökorden valdes för att få med så många artiklar som möjligt som berörde dessa teman. Eftersom uttrycken ”vård” och ”omsorg” används i många sammanhang som inte rör äldre eller funktionshindrade personer var det dock inte möjligt att söka på dem som självständiga ord.⁴

Vid en första genomgång togs de artiklar bort som kommit med för att något av sökorden nämndes i texten utan att någon övrig koppling gjordes till omsorgsverksamheter. De kvarvarande 338 artiklarna lades in i programmet NVivo och kategoriserades utifrån tidning (DN, Expressen, VK), typ av artikel (nyhet, notis, reportage, opinion, insändare), den beskrivna omsorgens målgrupp (äldre, funktionshindrade, båda/omsorg i allmänhet) samt i vilken grad artikeln handlade omsorg. Det visade sig att endast 8 % av artiklarna handlade om handikappomsorg och att det inte gick att göra några relevanta jämförande analyser. Artiklarna som enbart handlade om handikappomsorg togs därför bort, liksom artiklar som enbart behandlade omsorgsfrågor i förbifarten. De 144 artiklar som den fortsatta analysen bygger på handlar om äldreomsorg eller om omsorgsfrågor i allmänhet och har omsorg som huvudtema. Vi menar att vår sökning har täckt det mesta som skrevs om omsorg i de tre tidningarna under perioden och som fanns att tillgå i databaserna.

Analytiskt tillvägagångssätt

De kvarvarande 144 artiklarna kodades utifrån de ämnen som tas upp i artiklarna, vilka aktörer som ges röst, samt om artiklarna innehöll problembeskrivningar. Därefter har vi närmare studerat problembeskrivningarnas karaktär och hur de beskrivna problemen relateras till olika aktörer.

Resultat

Innan vi går in på hur problemen framställs i tidningarna, vill vi ge en övergripande beskrivning av materialets innehåll.

Översikt av tidningsartiklarna

Den stora majoriteten av artiklarna innehöll problembeskrivningar som påvisade problem eller brister i äldreomsorgen, alternativt diskuterade möjliga åtgärder utan att

4 Sökord: äldreomsorg*, handikappomsorg*, hemtjänst*, personlig ass*, vård ”och” omsorg, äldrebo*, gruppbo*, vårdhem*, sjukhem*, servicehus*, boendestöd*, äldrevard*, omvårdnad*.

benämna problemen i sig (jfr Ghersetti, 2007). Detta är inte oväntat då negativa inslag är en viktig grund för nyhetsvärdering. Äldreomsorgen framställdes på olika sätt vara i ett tillstånd som måste förändras, antingen på grund av att den idag är bristfällig eller för att framtiden ställer nya krav på verksamheterna. Endast 12 artiklar av de 144 saknade helt problembeskrivningar. Det rörde sig om notiser, till exempel: ”Hus för äldre snart klara” (VK 070109) eller ”Dementa blir gladare av sagor” (DN 070114).

Nyhetsartiklar dominerar materialet och VK har flest artiklar om omsorgsfrågor under perioden. Det verkar bero på att VK rapporterar om politiska beslut i de kommunala socialnämnderna i spridningsområdet. Sådana artiklar förekommer i mindre grad i DN och inte alls i Expressen. Expressens dominans bland reportagen beror på en artikelserie om den döende kvinnan Ellens kamp för rätt till dödshjälp (13 artiklar).

Tabell 1. Artikeltyp och tidning

	Nyhet	Notis	Reportage	Opinion	Insändare	Totalt
DN	31	8	-	8	2	49
Expressen	4	2	14	3	7	30
VK	34	20	5	6	-*	65
Totalt	69	30	19	17	9	144

* Insändare från VK ingår inte i databasen.

Kodningen av vem som ges röst⁵ i artiklarna visade en förvånansvärt jämn fördelning av röster i det totala materialet. Uppdelat på artikeltyper blir det tydligt att brukarnas höga andel till stor del beror på reportagen, och då främst en enskild artikelserie i Expressen. Beslutsfattare på kommunal nivå uttalar sig i en stor del av nyhetsartiklarna och politiker står för den största delen av opinionsmaterialet tillsammans med övriga, som innefattar ledarskribenter och krönikörer. Det är endast i artikeltyperna opinion och insändare som den som ges röst också verkar som utsägandets aktör. I de andra artikeltyperna är det en journalist som verkar som utsägandets aktör och därmed påverkar hur utsagens aktörer framträder.

5 Vi har kodat alla individer/institutioner som uttalat sig i en artikel som att de ges röst. Däremot har vi inte kodat svepande utsagor som ”Äldre människor vill bo i gemenskap” som att brukare ges röst. Den typen av utsagor där en i hög grad konstruerad grupp görs till utsagens aktör återkommer vi till i analysen av problembeskrivningarna.

Tabell 2. Vem ges röst i de olika artikeltyperna?

	Nyhet	Notis	Reportage	Opinion	Insändare	Totalt
Beslutsfattare	33	2	2	2	-	39
Politiker	13	4	3	7	-	27
Experter	18	4	1	2	-	25
Personal	21	4	3	-	1	29
Brukare	12	1	16	-	2	31
Anhöriga	10	-	3	-	-	13
Ingen*	2	14	-	-	-	16
Övriga	8	2	4	6	6	26
Totalt	117	31	32	17	9	206

* Främst notiser där något rapporteras "objektivt".

Återkommande teman i artiklarna

Artiklarna har en stor innehållslig bredd från rapportering om lokala beslut och projekt, Lex Maria-anmälningar och specifika personalgruppers arbetsvillkor till artiklar som tar ett större grepp om äldreomsorgsfrågor och innehåller visioner inför framtiden. Flera artiklar berättar också om enskilda äldres problem i möten med äldreomsorgen. Däremot innehåller inte vårt material några vårdskandaler av den typ som Jönson (2006) analyserar. Några mer framträdande teman i materialet redovisas nedan.

Flera artiklar har som utgångspunkt att andelen äldre i befolkningen kommer att bli större i framtiden och att detta är ett problem för samhället. Det finns dock några artiklar som tar upp mer positiva scenarier där framtidens äldre förväntas vara mindre omsorgskrävande än dagens (DN 070423, nyhet; VK 070110, opinion). Den ökande försörjningsbördan beskrivs som ett problem som måste bemötas med planering och strategier rörande främst kostnaderna, kvaliteten och organiseringen av olika insatser inom äldreomsorgen.

Artiklar som behandlar kostnader handlar om underskott, satsningar och om strategier för att kontrollera kostnaderna. Exempelvis tar flera artiklar upp hur de statliga så kallade Maria-pengarna fördelats och vad olika kommuner och landsting tänkt använda dessa till. Dessa artiklar har ofta en positiv ton. Under rubriken "Maria-pengar ska höja åldringars livskvalitet" får vi till exempel veta att "Landets äldre går mot ljusare tider" (DN 070626, nyhet). Andra artiklar handlar om hur man ska få kontroll över kostnaderna genom till exempel förebyggande åtgärder. Det rör sig om "fria fixartjänster för 75-plussare" för att minimera risken för fallskador (DN 070506, nyhet), folkhälsoarbete som promenadgrupper (DN 070423, nyhet) och förebyggande hembesök (DN 070129, nyhet). Kontroll innebär också att vara vaksam på att insatser inte missbrukas och att utvärdera det förebyggande arbetet (DN 070506, nyhet).

De flesta artiklarna berör på något vis omsorgens kvalitet. Den kopplas generellt

samman med å ena sidan personalens kompetens, å andra sidan äldres ökade valfrihet att bestämma utförare av omsorgen (DN 070221, nyhet; DN 070321, opinion). Det är också vanligt med utsagor av typen ”Vi måste förbättra kvaliteten” där kvalitet inte kopplas ihop med någon specifik åtgärd. Ett specifikt problem beskrivs vara att det är svårt att mäta kvalitet: ”Idag vet vi nästan ingenting om kvalitet och resultat i äldreomsorgen, säger Maria Larsson” (DN 070202, nyhet).

Ett annat återkommande tema är vem som bör ha det yttersta ansvaret för omsorgen och vem som bör vara utförare. Det finns förslag på att förstatliga vårdverksamheterna (DN 070322, opinion), ge rätt till privat omsorg (DN 070321, opinion) och att öka stödet till ideella krafter (DN 070630, opinion). Ett flertal notiser och nyhetsartiklar handlar om alternativ till den kommunala driftsformen som exempelvis vårdföretag (DN 070120, notis) och vårdkooperativ (VK 070326 nyhet; DN 070602, nyhet).

Några teman som förekommer mer sällsynt är medicinska aspekter av omsorgen, vilket bland annat berörs i notiser om Lex Maria-anmälningar och i diskussioner om behovet av ökad kompetens hos personalen. Ett annat sådant tema är språk- och kulturkonflikter inom omsorgen som följd av en större andel invandrad personal och invandrade äldre (DN 070408 nyhet; DN 070413, nyhet).

Ett framträdande tema är att äldreomsorgen framstår som en kvinnlig angelägenhet. Kvinnors deltidarbete framställs som ett problem (VK 070320, nyhet), liksom att kvinnor i omsorgen tar på sig för mycket ansvar och därför blir utbrända (Expressen 070510, opinion). Det lyfts också fram hur kvinnor kommer att dra fördel av förändringar inom äldreomsorgen. ”Mer än 90 % av dem som arbetar i äldreomsorgen är kvinnor. Bättre möjligheter att starta och driva företag inom äldreomsorgen innebär således bättre villkor för kvinnors företagande” (DN 070321, opinion). Det finns berömmande insändare som talar om att: ”Utan dessa självuppoftande kvinnor skulle äldreården helt säcka ihop” (Expressen 070331, insändare). Det är också främst kvinnor som uttalar sig om omsorgen oavsett artikeltyp och i vilken roll de uttalar sig.

Problembeskrivningar med de äldre i fokus

Vår undersökning visar att det finns en stor variation av problembeskrivningar och att ett flertal olika aktörer ges röst och uttalar sig om äldreomsorgens problem. Problembeskrivningarna är dock centrerade kring främst de äldre och personalen. I den fortsatta analysen vill vi visa på några skillnader och likheter mellan hur dessa grupper framställs i artiklarna. Vi har kategoriserat artiklarna med de äldre i fokus som individuella levnadsöden, beskrivningar av äldre som grupp och som föreställningar om framtidens äldre och äldreomsorg.

Individuella levnadsöden

Äldre framträder ofta i artiklar där läsarna får möta individer som har stött på problem i mötet med äldreomsorgen. I vårt material framträder bland andra Ida, Eva och Bertil, som alla är missnöjda brukare av äldreomsorg. Ida har fått avslag på en ansökan om äldreboende (Expressen 070117, nyhet; Expressen 070118, insändare) och Eva

är missnöjd med maten på sitt äldreboende (Expressen 070424, reportage). Bertil är missnöjd för att han under en kortare konvalescens inte fått hjälp av äldreomsorgen med rastningen av sin hund (VK mars-april, reportage). Gemensamt för den här typen av artiklar är att äldreomsorgens problem framställs som konflikter mellan utsatta individer och ett stelbent system. Utifrån personernas specifika levnadsöden görs mer generella uttalanden om äldreomsorgens problem. Mediedramaturgiskt är det här ett mycket vanligt sätt att berätta. Dels används berättartekniken exemplifiering vars funktion är att väcka mottagarnas uppmärksamhet, dels iscensätts den kända arketyper David och Goliat som vi känner väl från andra genrer.

De äldre beskrivs i dessa artiklar på ett personligt vis. Om Ida får läsarna bland annat veta att hon var det första barn som döptes i kyrkan i det samhälle där hon nu vill bo på äldreboendet. Hennes dotter berättar att Ida "alltid haft stor självintegritet" och att det är av både snällhet och tjurighet som 98-åringen tidigare sagt ifrån sig hemtjänst. Att hunden Ajax är mycket viktig för Bertil förmedlas bland annat genom att läsaren får veta att hunden införskaffades som sällskap efter hustruns död. De äldres fysiska tillstånd och framtoning betonas ofta, till exempel när Bertil beskrivs linka fram i vårsolen. De äldre beskrivs också reagera känslomässigt på det som händer dem. De blir "jättebesvikna", "övertäckade" och "överlyckliga". Eva framställs ha väntat på favoriträtten laxpudding i fyra år för att sedan bli besviken när den till sist serveras på äldreboendet. När Expressen sedan rycker ut med en välagad laxpudding uttrycker Eva sin förtjusning och hur hon har längtat efter denna rätt. Artikeln får rubriken "Nu är Eva, 100, glad som en lax". Personernas ålder betonas ofta i artiklarna och den retoriska effekten av hög ålder blir extra tydlig när den skrivs ut i rubriker som ovan eller som i fallet Ida där även hennes barns ålder (65 och 74) skrivs ut.

Upplysningarna om funktionsförmåga, känslotillstånd och ålder är förställda utifrån att det är just på grund av dessa egenskaper som personerna begär insatser från äldreomsorgen, men de är också exempel på berättarteknikerna personifiering och tillspetsning med funktionen att bygga upp en historia som berör läsaren. Genom den framställda bräckligheten och de känslomässiga uttrycken infantiliseras dock de äldre och de tilltalas ibland också som barn, till exempel när Bertil uppmanas att inte göra något dumt och lita på att VK fixar problemet (VK 070317, reportage). I artiklarnas dramaturgi framstår de äldre ofta som offer, samtidigt som de på det viset får utrymme att driva sina intressen. Betoningen på personernas höga ålder fungerar som argument för att de bör få sina intressen tillgodosedda, samtidigt som det kan verka vilseledande för läsarna eftersom hög ålder i sig inte är argument för insatser utifrån Socialtjänstlagen.

Äldres behov och vardagsproblem framställs som en offentlig angelägenhet med nyhetsvärde, även när de rör frågor som förmodligen inte skulle uppmärksammas om det rörde en medelålders person. Att som Bertil under en sjukdomstid ha svårt att ta hand om husdjur är en svårighet som ensamboende i alla åldrar kan stå inför. Det är dock inte Bertils status som ensamboende som betonas i artikelserien om honom utan den som äldre, vilket bland annat visar sig i att det är till ett äldreboende som VK vänder sig till när de ska försöka hitta någon som kan hjälpa Bertil. När en volontär

till slut erbjuder sig att rasta hunden är det också med hänvisning till hans egen och Bertils ålder: ”Det är nog så här vi får räkna med att det blir, vi äldre får ta hand om varandra” (VK 070324, reportage).

Äldre som grupp

Andra problembeskrivningar behandlar äldre som grupp. Gruppen äldre beskrivs med ett flertal begrepp med olika konnotationer: patienter, boende, de äldre, brukare, seniorer, kunder etc. I artiklarna finner vi dels deskriptiva utsagor om hur äldre människor är och har det, dels normativa utsagor om hur äldre människor bör ha det. Läsarna får bland annat veta att många gamla sitter ensamma och instängda i en lägenhet och inte har chans att komma ut (DN 070123, nyhet), att äldre mår bra av att djur finns i närheten (VK 070317, reportage) och att äldre själva ska få bestämma om det är dags att flytta till ett äldreboende (DN 070117, nyhet). Äldre som grupp framträder också genom återgivningar av undersökningar och statistiska utsagor av typen: ”medan knappt 27 procent av dem fyllt 80 får äldreomsorg i Täby är siffran drygt 50 procent i Överkalix” (DN 070220, nyhet).

Senildementa äldre framstår som en undergrupp som används retoriskt för flera syften: i argumentation för att äldreomsorgens personal behöver hög kompetens och specialistkunskaper, för att betona att äldre är en grupp som inte alltid kan nyttja möjligheterna till valfrihet och ställa krav, samt för att framhäva äldre som hjälpbehövande. De senildementa får i dessa fall illustrera något som framstår gälla hela gruppen äldre som exempelvis i en opinionsartikel om att ökad valfrihet är en otillräcklig lösning på ojämn kvalitet i äldreomsorgen: ”Men vem tror att senildementa 90-åringar går bär-särkagång för att deras socialdemokratiskt ledda kommuner fortsätter organisera omsorgen som de alltid gjort?” (DN 070322, opinion). Detta kan betraktas som en form av stereotypisering där enskilda individers problem får känneteckna hela gruppen äldre (jfr Nilsson, 2008) och liknar hur bilden av det ”ideala brottsoffret” skapas i sammanhang av våldsbrott (jfr Christie 1986). Den offerroll som tillskrivs äldre i många artiklar om enskilda äldre framhävs också i resonemangen om äldre som grupp.

Framtidens äldre och äldreomsorg

Utöver dagens aktuella problem finns också en diskurs om framtida problem för äldreomsorgen. Dessa problembeskrivningar bygger dels på antagandet att äldre kommer att utgöra en större andel av befolkningen i framtiden, dels på föreställningar om hur framtidens äldre kommer att vara och bete sig. Problembeskrivningar om framtiden kan kondenseras till frågan om framtidens äldreomsorg kommer att räcka till för de höga krav som framtidens äldre förväntas att ställa. En orsak till att morgondagens äldre kommer att ställa högre krav är de egenskaper som tillskrivs dagens 40-talister: högutbildade, välinformerade med en hög konsumtionsnivå (DN 070405, nyhet; DN 070423, nyhet). Framtidens äldre förväntas också ställa högre materiella krav: ”Varför inte fixa så fina rullatorer så att äldre damer och herrar fajtas om vem som har den snyggaste? Eller varför ska inte farfar kunna ha en rullator-BMW med fast mobiltelefon?” (DN 070423, nyhet).

I det här fallet framställs de äldre inte som barn utan snarare som tonåringar, likt diskursen om den *trede åldern*, med den friska, fria och ekonomiskt oberoende pensionären (Laslett, 1996; Featherstone & Hepworth, 1991). De förväntade högre kraven från framtidens äldre framställs också som ett problem i relation till organisatoriska förändringar som till exempel att allt fler anställda inom äldreomsorgen har utländsk bakgrund: "Dagens generation av äldre är vana att tacka och bocka för det de får, det är få som klagar på språkförbistringar. Med nästa vet jag faktiskt inte om det kommer att bli lika enkelt." (DN 070405, nyhet). I andra artiklar beskrivs framtidens äldre som friskare och mindre omsorgskrävande än dagens äldre (DN 070423, nyhet; VK 070110, opinion). Föreställningarna om framtidens äldre skapar också en kontrastverkan som indirekt framkallar en bild av hur man ser på dagens äldre. Motpolerna till de egenskaper som förknippas med framtidens äldre blir begrepp som låg utbildning, okunnig, sparsam, små krav och följsamhet. Sammantaget framträder framtidens äldre som en annan typ av människor med andra behov och äldreomsorgens stora problem förläggs till framtiden.

Problembeskrivningar med personalen i fokus

Flera olika yrkesgrupper arbetar inom äldreomsorgen och i artikelmaterialet förekommer grupper som benämns som biståndsbedömare, enhetschefer, sjuksköterskor, undersköterskor, vårdare och hemtjänstpersonal. När begrepp som "personalen" eller "de anställda" används i artiklarna framgår det ofta av sammanhanget att det är baspersonalen i form av undersköterskor och vårdbiträden som avses, och vi följer den begreppsanvändningen i texten. Det är också den gruppen som är vanligast förekommande i materialet. Problembeskrivningarna skiljer sig åt beroende på om det är personalen själva och deras arbetsvillkor, eller personalens roll i omsorgen som behandlas.

Personalens arbetsvillkor och välmående

Frågor om personalens arbetsvillkor tas upp såväl i notiser som i artikelserier och opinionsartiklar. De handlar både om den fysiska arbetsmiljön och om yrkesgruppens låga lön och status. I en artikel kräver facket Kommunal att arbetsgivaren slopar karensdagen för personal som drabbats av vinterkräksjukan på ett äldreboende (VK 070309, nyhet). Äldreomsorgspersonal framstår här som en yrkesgrupp som verkar under mycket speciella förhållanden och som kan ställa berättigade krav utifrån detta. Liknande beskrivningar av personalen återfinns i några berömmade insändare.

Enskilda anställda framträder med uttalanden och åsikter, men sällan med utförliga levnadsbeskrivningar och personalen framstår på så vis som en mer anonym grupp än de äldre. Några artiklar i VK som behandlar omstridda schemaändringar för hemtjänstpersonal utgör undantag där detaljer ur privata livssituationer finns med för att tydliggöra konsekvenserna av schemaändringarna. En kvinna som beskrivs som ensamstående med två tonårsbarn kommenterar den nya kvällstjänstgöringen med "Även om det inte är fråga om småbarn så är det otryggt att de ska vara vind för våg när jag jobbar" (VK 070421, nyhet). Angående en annan schemaändring får läsaren möta en kvinna som bor i en ort utanför Umeå och som känt sig tvungen att säga upp

sig på grund av att det inte längre fungerar att pendla med buss (VK 070402, nyhet).

Den centrala konflikt som framställs i dessa artiklar står mellan den arbetsgivare som beslutat om schemaändringarna och den personal som inte fått inflytande. De anledningar till schemaändringarna som anges i artiklarna är att man från arbetsgivarens sida velat ta bort timanställningar och öka sysselsättningsgraden, vilket leder till mer kvälls- och helgjobb och fler så kallade delade turer (att personalen under en dag arbetar t.ex. 7.30–11.30 och därefter 16.30–21.30). Däremot förklaras det inte någonstans att grunden till problemet är att behovet av personal är störst under morgonen och kvällen då de äldre behöver mest hjälp och att det hjälpbehovet är lika stort under helger som under vardagar. Önskan om fler heltidstjänster (som delas av alla parter), personalens önskan om bra scheman med helgjobb max var tredje helg utan delade turer, och de äldres behov av omsorg står i konflikt. Denna inneboende intressekonflikt mellan de äldre och personalen döljs i det som istället framstår som en personifierad konflikt mellan anställda och organisationen. Bilden av personifierad konflikt förstärks genom att uttalanden från anställda, fackförbund och arbetsgivare ställs mot varandra utan att sammanhanget förklaras. Detta sätt att berätta är exempel på berättarteknikerna förenkling och polarisering.

De äldre och deras behov nämns överhuvudtaget inte i artiklar som har personalen i fokus. Det gör det möjligt att beskriva personalen som den utsatta gruppen och låta personal framträda som individer, medan de överordnade framställs opersonligt. Genom hela materialet är det bara intressekonflikter mellan personal och arbetsledning och mellan personal och politiker som framställs som hot mot personalens välmående. Det finns inga artiklar som framställer intressekonflikter mellan personal och äldre som ett problem för personalen. Det finns inte heller artiklar som på ett personifierat vis pekar ut personalen som ett problem för de äldre. I vissa fall, till exempel notiser om Lex Maria-anmälningar, har de äldre visserligen blivit drabbade av personalens misstag, men orsakerna förklaras snarare vara bristande organisation än felande individer.

Personalens roll i omsorgen

Samtidigt som förhållandet mellan personal och äldre framstår som okomplicerat och konfliktfritt, finns det artiklar som pekar på personalens ansvar för problematiska situationer i äldreomsorgen. Då är det personalgruppens genomsnittliga låga kompetens som står i fokus. Vi hittar däremot inga exempel av den typ Jönsson (2006) berättar om, där personalens moral utgör problemet. Problemet med bristande kompetens tycks vara dels att kvaliteten i omsorgen blir lidande, dels att det kan vara ett problem vid rekrytering där omsorg inte får bli ett genomgångsyrke. Det beskrivs finnas behov av professionalisering, karriärmöjligheter, yrkesidentitet och ökat inflytande. Vad den bristande utbildningen får för konkreta konsekvenser beskrivs däremot inte, utan det framstår som ett självklart problem som inte behöver förklaras. Det är främst i debattartiklar som personalens bristande kompetens tas upp som ett problem. Personalen framstår där som en anonym grupp, som inte själv verkar som varken ut-sägandets eller utsagans aktör.

Motbilder

I en studie av mediebilder av psykiskt sjuka pekar Rasmussen och Höijer (2005) på att det finns mer sammansatta motbilder till den generella i vilken psykisk sjukdom framställs som huvudorsaken till svåra våldsbrott. I vårt material förekommer huvuddelen av problembeskrivningarna på flera ställen och har beröringspunkter med varandra, men det finns dock ett antal artiklar med liknande motbilder. Liksom hos Rasmussen och Höijer är de få till antalet, och förekommer främst i opinionsmaterial i form av krönikor och ledare. I dessa artiklar problematiseras det till synes självklara och det finns försök att ta ett helhetsgrepp om äldreomsorgens problem. Ett sådant exempel är en krönika som reflekterar över ett förslag om att alla över 75 bör ha rätt till fixarthjälp för att minska risken för fallskador. Krönikören framför att det kanske inte är bra att all omsorg formaliseras utan att grannarna kanske borde rycka in istället. Detta går emot den generella bilden att huvudansvaret för omsorgen alltid ligger hos det offentliga (DN 070508, opinion). I en debattartikel diskuteras att minskad äldreomsorg leder till att kvinnor minskar sin arbetstid för att ta hand om äldre anhöriga, vilket avviker från den generella genom att äldreomsorg här diskuteras som en fråga som rör även andra områden som jämställdhet och arbetsmarknadspolitik (Expressen 070530, opinion).

Diskussion

En del av vårt syfte har varit att diskutera möjligheterna att skapa en helhetsbild av dagens äldreomsorg utifrån tidningsartiklarna. Återkommande teman i artiklarna är omsorgens kostnad, kvalitet, organisation och den ökande andelen äldre i befolkningen. De äldre framställs ofta genom individuella levnadsöden som får representera en problematik som förutsätts vara generell. Beskrivningar av hur äldre är, har det och bör ha det, är vanliga. Framtidens äldre framställs som mer aktiva, krävande och ha andra behov än dagens äldre. Personalen är i fokus i artiklar som handlar om deras arbetsvillkor och roll i omsorgen. I artiklarna om arbetsvillkor kommer enskilda anställda själva till tals, även om de inte framstår som individer lika tydligt som äldre i motsvarande situationer. I de artiklar som behandlar personalens roll i omsorgen är det andra aktörer som formulerar problemen med främst personalens bristande kompetens.

Vi bedömer att det utifrån dessa problembeskrivningar är svårt att bilda sig en helhetsbild av äldreomsorgen och dess problem. Detta hänger samman med det stora antalet innehållsliga teman, men också med att det är ovanligt med artiklar som tar ett helhetsgrepp. Exempelvis anger artiklarna om ekonomiska satsningar hur stora belopp kommuner och landsting får, men beloppen sätts inte i relation till andra satsningar eller offentliga kostnader. Om man inte har mycket goda förkunskaper om samhällets finanser och vad olika insatser kostar är det svårt att avgöra hur mycket förbättringar som är rimliga att förvänta sig. Det är också sällan som äldreomsorgen som system förklaras, till exempel hur kommunernas biståndsbedömning fungerar och utifrån vilka kriterier Socialtjänstlagen ger medborgarna rätt till omsorg.

Något som troligen medverkar till att den samlade bilden inte blir fullständigt kaotisk är att artiklarna tycks utgå från outtalade grundvärderingar om den svenska välfärdsmodellen och arbetslivets villkor. Sådant som kan tyckas självklart utifrån en svensk horisont, men som inte är givet i en internationell kontext, utgör tolkningsramar som ger en mer samlad bild. Det rör sig till exempel om att det framställs som självklart att det är det offentliga som har huvudansvaret för finansiering och organisering av omsorgen, oavsett om det rör sig om offentliga, privata eller frivilliga utförare. Att äldreomsorg är något som ska utföras av en professionell yrkesgrupp som har rätt till goda arbetsvillkor, och inte inom familjen eller av privatanställd "hemhjälp" framstår också som självklart.

Det är inte förvånande att materialet ter sig fragmentariskt, eftersom det till stor del består av rapportering från ett stort och heterogent verksamhetsområde. Samtidigt vill vi peka på bristen på artiklar där man försöker lyfta diskussionen och ge en helhetsbild av äldreomsorgen. Vi har inte gjort någon receptionsstudie och vet inte hur läsarna förstår och använder tidningsartiklarna, men menar att vi ändå kan se två områden där bristen på helhetsbilder kan få olyckliga konsekvenser. Det kan försvåra för äldre och anhöriga att få en uppfattning om vilken hjälp man har möjlighet att få och vart man kan vända sig när ett omsorgsbehov uppstår, och den problemorienterade rapporteringen kan leda till en oro för tillgång och kvalitet som inte är lika befogad om man utgår från andra källor. Den fragmentariska och problemorienterade rapporteringen kan också få konsekvenser för demokratin. Det händer till exempel att "krisen i äldreomsorgen" används som argument av högerpopulistiska rörelser för att stoppa invandring.

När vi diskuterar helhetsbilden är det också intressant att ställa sig frågan vad som inte behandlas i artiklarna. Finns det möjliga problembeskrivningar av äldreomsorgen som saknas i massmedierna? Här är det särskilt fyra saker som vi vill uppmärksamma. För det första finner vi trots dominansen av problemorienterat innehåll inga exempel på nyhetsartiklar om vanvård, likt de som Jönsson (2006) tidigare studerat. De artiklar som har missnöjda äldre i fokus handlar istället om brist på äldreboenden, att de äldre inte får de insatser de själva anser att de behöver samt brist på socialt innehåll i äldreomsorgen. Vi kan alltså inte finna att äldreomsorgen primärt diskuterats som en medicinsk fråga, vilket omsorgsforskare ofta varit kritiska till i andra sammanhang. För det andra är det mycket ovanligt att uppgifter och perspektiv från forskning nämns i artiklarna. Endast två opinionsartiklar är skrivna av forskare, och i nyhetsartiklarna används forskning främst för att stödja de problembilder som äldre, personal eller politiker lyfter fram. För det tredje är det anmärkningsvärt att det var så få artiklar som handlade om handikappomsorg. Det görs inte heller någon koppling mellan äldreomsorg och den som verksamhetsform mycket likartade handikappomsorgen. I såväl dagens forskning (Jönsson & Taghizadeh, 2006; Szebehely & Trydegård, 2007; Markström, 2007; Ahnlund, 2008) som i olika typer av offentligt material (t.ex. Socialstyrelsen, 2004) diskuterar man alltmer äldre- och handikappomsorg tillsammans. Sådana perspektiv tycks ännu inte ha förts vidare i dagspressen.

Vår fjärde reflektion över sådant som inte förekommer i materialet handlar om in-

tressekonflikter som sällan diskuteras eller ens omnämns. Detta är särskilt intressant utifrån mediologikens förkärlek för konflikter. En sådan möjlig konflikt gäller prioriteringar mellan olika verksamheters och gruppers resursbehov och intressen. Till exempel sätts äldreomsorgens resursbrist aldrig i relation till andra angelägna uppgifter för det offentliga. Likaså ställs aldrig personalens arbetsvillkor i relation till de äldres önskemål om insatser, till exempel vad gäller personalens arbetstider och brukarnas behov av omsorg fördelade under dygnet. Intressemotsättningar mellan brukare och personal inom omsorgsverksamheter har tidigare diskuterats i samband med LSS, lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade, till exempel mellan de personliga assistenternas kompetens och assistentmottagarnas möjligheter till inflytande över hjälpen (Hugemark, 2006) och de funktionshindrades rätt att själva välja assistent och assistenternas rätt att inte bli diskriminerade (Calleman, 2008). Man kan tänka sig att det finns liknande grundläggande intressemotsättningar inom äldreomsorgen, men också mer konkreta motsättningar i det vardagliga omsorgsarbetet.

Wreder (2005) visar hur problem i äldreomsorgen ofta diskuteras utifrån vad som är omsorgens fiender: stress, dålig ekonomi, dålig organisation etc. Om man bara kunde undanröja dessa hinder, skulle en god och konfliktfri omsorg uppstå. En liknande tendens finner vi i vårt material. Eftersom problembeskrivningarna är centrerade kring en aktörsgrupp i taget och antingen fokuserar på de äldre eller på personalen framstår båda grupperna som offer för en icke-fungerande äldreomsorg som med rätt åtgärder kan bli till en god omsorg för alla. Äldreomsorgen framstår som en konsensusfråga: alla är överens om att det är viktigt och god omsorg framstår som något som skulle kunna förverkligas i största harmoni med andra mål och intressen. Om det är så att omsorg är något som är komplext och faktiskt innehåller inneboende konflikter är förstås detta problematiskt för det offentliga samtalet om äldreomsorg.

Referenslista

- Altheide, David & Robert Snow (1979) *Media Logic*. London: Sage.
- Ahnlund, Petra (2008) *Omsorg som arbete. Om utbildning, arbetsmiljö och relationer i äldre- och handikappomsorgen*. Diss. Umeå: Institutionen för socialt arbete nr. 57.
- Andersson, Lars (2002) Ålderism. I Lars Andersson (red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson Odén, Tomas (2005) *2004 års Publicistiska bokslut*. Arbetsrapport 37. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Bakshi, Ann-Sofie (2000) *Tilltro och misstanke: genteknik och fosterdiagnostik i det offentliga samtalet*. Diss. Linköping studies in arts and science: 207.
- Brodin, Helene (2005) *Does Anybody Care. Public and Private Responsibilities in Swedish Eldercare 1940–2000*. Diss. Umeå studies in Economic History: 31.
- Bytheway, Bill (1995) *Ageism*. Buckingham: Open University Press.
- Calleman, Catharina (2008) En motsättning mellan två principer om likabehandling? Om rätten att välja personlig assistent. *Socialvetenskaplig tidskrift* vol. 15, nr 3–4, s. 295–314.
- Christie, N. (1986) The ideal victim. In E. Fattah (Ed.) *From crime policy to victim policy: Reorienting the justice system* (pp. 17–30). Basingstoke: Macmillan.
- Elmelund-Praestekaer Christian & Charlotte Wien (2006) Ældrebilledet i medierne. En undersøgelse af dagbladenes brug af stereotyper om de ældre gennem 50 år. *Nordicom* vol 28, nr 1.
- Fairclough, Norman (1992) *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Featherstone, Mike & Mike Hepworth (1991) The mask of ageing and the post-modern life course. I Mike Featherstone, Mike Hepworth, Bryan S. Turner (red.) *The Body: social process and cultural theory*. London: Sage.
- Galtung Johan & Ruge Mari Holmboe (1965) The structure of foreign news. *Journal of Peace Research* vol 2, nr 1, s 64–90.
- Gherseti, Marina, (2007) *Bilden av funktionshinder. En studie av nyheter i Sveriges Television*. Göteborgs universitet: Institutionen för journalistik och masskommunikation, arbetsrapport nr. 43.
- Gustafsson, Lars (1989) *Problemformuleringsprivilegiet: samhällsfilosofiska studier*. Stockholm: Norstedt.
- Hernes, Gudmund (1978) ”Det mediavridde samfunn” I Gudmund Hernes (red.) *Forhandlingsøkonomi og blandningsadministrasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hugemark, Agneta (2006) Åter i stöpsleven: Personlig assistans mellan marknad och reglering. *Socialvetenskaplig tidskrift* vol. 13 nr 4, s. 313–330.
- Hvitfelt, Håkan (1985) *På första sidan. En studie i nyhetsvärdering*. Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.
- Israel, Lena (1991) *Filmdramaturgi och vardagstänkande: en kunskaps sociologisk studie*. Diss. Göteborg: Daidalos.

- Jönson, Håkan (2006) *Vårdskandaler i perspektiv. Debatter om vanvård, övergrepp och andra missförhållanden inom äldreomsorgen*. Lund: ÉGALITÉ.
- Jönson, Håkan & Annika Taghizadeh (2006) Ideologibaserade livslopps konstruktioner inom handikapp- och äldrepolitik. *Socionomens forsknings supplement* nr 19, s.18–31.
- Kellner, Douglas (2004) The media and social problems. In George Ritzer (Red.) *Handbook of social problems*. Thousand Oaks: Sage.
- Klin, Anat, & Dafna Lemish (2008) Mental disorders stigma in the media: Review of studies on production, content, and influences. *Journal of Health Communication* vol 13 nr. 5, s. 434–449.
- Laslett, Peter (1996) *A fresh map of life: emergence of the Third Age*. Cambridge: Basingstoke Mcmillan.
- Ljuslinder, Karin (2002) *På nära håll är ingen normal – handikappdiskurser i Sveriges Television 1956–2000*. (Akad. avh.) Umeå universitet: Institutionen för kultur och medier.
- Magnusson, Ann-Sofie (2010) *Bilden av psykiatriområdet. Nyhetsrapporteringen i Rapport 1980–2006*. (Akad. avh.) Göteborgs universitet: institutionen för journalistik och masskommunikation(JMG).
- Markström, Carina (2007) Omsorg på remiss. I *Social omsorg i socialt arbete*. Stina Johansson. (red.) Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Nilsson, Magnus (2008) *Våra äldre. Om konstruktioner av äldre i offentligheten*. Linköping: Linköping Studies in Arts and Science No. 450.
- Nord, L (2001) Politik är att kunna. I H Hvitfelt & L Karvonen: *Demokratis konflikter*. Sundsvall: Demokratiinstitutet s. 44–55
- Peterson, Olof & Ingrid Carlberg (1990) *Makten över tanken: en bok om det svenska massmediesamhället*. Stockholm: Carlsson
- Propp, Vladimir Jacolevic (1968) *Morphology of the folktale*. Austin: University of Texas Press.
- Rasmussen, Joel & Birgitta Höijer (2005) *Mediebilden av psykisk sjukdom och psykiatri i samband med våldsbrott: en studie av DN, Aftonbladet och Rapport*. Stockholm: Riksförbundet för social och mental hälsa (RSMH).
- Rozanova Julia (2006) Newspaper portrayals of health and illness among Canadian seniors: Who ages healthily and at what costs? *International Journal of Aging and Later Life* 1(2): 111–139.
- Strömbäck, Jesper (1998) *Medielogik och medialiserad politik*. Sundsvall: Demokratiinstitutet rapport nr 7
- Socialstyrelsen (2004) *Investera nu! Handlingsplan för kompetensförsörjning inom vård och omsorg*. Artikelnr. 2004-103-10.
- Strömbäck, Jesper (2003) *Medierna som fjärde statsmakt. En studie av innebörden av begreppet granskande journalistik*. Studier i politisk kommunikation 1. Sundsvall: Demokratiinstitutet.
- Strömbäck, Jesper (2008) *På nyhetsmediernas agendor – en studie av hot och risker i det svenska nyhetsurvalet i morgonpress, kvällspress och tv*. Studier i politisk kommunikation 18. Sundsvall: Demokratiinstitutet.

- Szebehely Marta & Gun-Britt Trydegård (2007) Omsorgstjänster för äldre och funktionshindrade: skilda villkor, skilda trender? *Socialvetenskaplig tidskrift* vol. 14, nr 2–3, s. 196–219.
- Tornstam, Lars (2007) Stereotypes of old people persist. A Swedish "Facts on aging quiz" in a 23-year comparative perspective. *International Journal of Ageing and Later Life*, 2(1), 33–59.
- Winther Jørgensen, Marianne & Louise Phillips (1990) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wreder, Malin (2005) *I omsorgens namn. Tre diskurser om äldreomsorg*. (Akad. avh.) Karlstad: Karlstad University Studies.

Författarpresentation

Carina Markström är fil. lic. i socialt arbete. Hennes licentiatavhandling handlar om problembeskrivningar av äldreomsorg på olika offentliga arenor. *Karin Ljuslinder*, fil.dr. i medie- och kommunikationsvetenskap, arbetar som lektor vid institutionen för kultur- och medievvetenskaper vid Umeå universitet. Hennes forskning har sedan mitten av 90-talet handlat om medierepresentationer av funktionshindrade personer. *Stefan Sjöström*, fil. dr. i kommunikation, docent i socialt arbete, arbetar som universitetslektor i sociologi vid institutionen för socialt arbete, Umeå universitet. Hans forskning berör kommunikativa aspekter på vård, omsorg och rättsprocesser med särskild inriktning psykiatri.

The 25th Conference of the Nordic Sociological Association 2011

POWER AND PARTICIPATION

4–7 August 2011

University of Oslo, Norway

March 15: Abstract submission

May 1: Early bird registration closes

More information on www.nordicsociology2011.org

For decades studies of power have been central in Nordic sociology. Almost a decade after the Danish and Norwegian Power Studies were closed in 2003, it is time to bring up the theme once more, asking not only about power in society at large, but also in organizations, ethnic and gender relations, communities, and in cultural constellations. Special sets of questions are raised when regarding power as part of structural complexities. In addition to viewing power as a set of top-down constraints, bottom-up perspectives concerning changes in autonomy and control among ordinary citizens become essential when adding questions of participation. The conference aim to expand our knowledge of power and participation from different angles and approaches, and we want you to take part in the discussion.

We are proud to present four confirmed keynote speakers:

Michèle Lamont • Harvard University, USA

Stewart Clegg • University of Technology in Sydney, Australia

Jean-Pascal Daloz • University of Oxford, United Kingdom

Neil Fligstein • University of California-Berkeley, USA

Welcome to Oslo in August 2011!

Randi Wærdahl, President, Nordic Sociological Association

Fredrik Engelstad, Chair of organizing committee

Framväxten av sociala rörelers globala politik¹

Stellan Vinthagen

Institutionen för individ och samhälle, Avdelningen för socialpedagogik och sociologi,
Högskolan Väst

The Emergence of Social Movements' Global Politics

Globalization not only transforms capital, media and technology, but also creates conditions for *global politics*, beyond "international politics". New *transnational public arenas* emerge, where a broad range of actors articulate demands and interests.

A globalized political infrastructure arise from the combination of the (1) internal transnational mobilization within two opposing global networks: movements' World Social Forum and political economy elites' World Economic Forum; and a global connection with (2) regular dramatic street protests during multilateral regime summits; and (3) a permanent and virtual network of information communication technology that enables new forms of action, organization and mobilization.

Together these arenas make participatory and global politics possible for social movements. Regime confrontations are formed by the new global media of ICT in a way that transforms the struggle into a political drama, where activists' diversity of tactics – *The Majority Drama*, *The Carnival*, and *The David-Goliath Drama* – creates both competition and collaboration.

These arenas are only emerging and this new form of global political structure creates both possibilities and problems. Still, a unique potential to democratize politics is created.

Key words: social movements, democratization, globalization, resistance, public arenas, global politics

Sociala rörelser förändrar samhällen och påverkar staternas institutionaliserade politik. Revolutionerna i Tunisien och Egypten 2011 är tydliga exempel på detta. Även historiskt har vi sett hur rörelers politiska aktivism kan vara avgörande. Historiesociologen Charles Tilly (2004a; 2004b) har, i historiska studier över Europa och Latinamerika, visat att sociala rörelers opposition har spelat en avgörande roll för auktoritära staters demokratisering. Det är rent av det typiska sätt på vilket stater har demokratiserats, dvs genom folkligt baserade motståndsrörelser. Tilly menar även att

1 Artikeln är skriven inom det av VR finansierade programmet (2011–2015): "Motståndets globalisering" (HS-2010-54). Se även *Resistance Studies Network*: www.resistancestudies.org Jag vill tacka för värdefulla kommentarer och tips från tidskriftens två anonyma manusgranskare, samt från Mats Friberg, Mattias Klang, Johan Lindgren och Magnus Wennerhag.

rörelser som klarar av att forma breda sociala allianser som inbegriper marginaliserade grupper, har större chans att åstadkomma demokratisering. De senaste tre decennierna har vi dessutom sett hur en våg av folkrörelser fredliga motstånd har störtat överlägset fler diktaturer än vad väpnad kamp åstadkommit (Ackerman & Kruegler 1994; Ackerman & Duvall 2000; Bratton & van de Walle 1997; Johansen 2009). Dessa folkrörelser har, precis som i Tunisien och Egypten, kombinerat stora demonstrationer i huvudstäderna med strejker och civil olydnad.

Att rörelser påverkar nationell politik är alltså ett faktum. Men hur är det då med den "globala politiken"? Då vi saknar en "global stat" eller annan institutionaliserad representation av medborgares aktiva deltagande i globala beslut och frågor, verkar det inte riktigt lika tänkbart. Världspolitik betraktas fortfarande i hög grad som en verksamhet som bygger vidare på nationalstaten, dvs i form av mellanstatliga organisationer, på engelska Intergovernmental organisations (IGO), såsom FN eller EU. Här begränsas folkligt deltagande till en indirekt påverkan i val och debatter inom den knappa hälften av världens ca 200 nationalstater som har någon form av demokrati.

Frågan är då om det finns någon direkt form för ett folkligt deltagande i en global politik. Under senare tid har forskare även intresserat sig för hur transnationella sociala rörelser av olika slag har engagerat sig i globala frågor (se ex; Castells 1997; della Porta 2007; Gills 2000; Keck & Sikkink 1998; Santos 2006; Scholte 2007; Thörn 2006; Walzer 1998; Wennerhag 2009). Till denna växande flora av forskning vill jag i denna artikel tillfoga en beskrivning och en teoretisering av något som ännu inte uppmärksammas, nämligen hur den framväxande globala politiska *strukturen* präglas av de transnationella sociala rörelserna.

Syftet med denna artikel är att analysera hur villkoren och formerna för en framväxande "global politik" präglas av de transnationella rörelsernas konfrontationer med multilaterala regimer, nationalstater och transnationella företag. Artikeln gör detta genom att analysera hur sociala rörelser, i en reaktion på den marknadsdominerade globaliseringen, själva globaliserats under de senare decennierna, samt hur aktionsformerna och strategierna för denna reaktion ser ut.

En avgörande tes är att kreativa former av global rörelsepolitik växer fram i spåren av globaliseringen, både som del av globaliseringen, och som en reaktion mot (aspekter av) globaliseringen. Globaliseringen skapar inte bara en globalisering av kapital, teknologi och media utan även av politiken, en maktkamp som inte enbart är en "internationell politik", dvs mellan nationalstater (ex FN). I globaliseringen skapas transnationella politiska arenor inom och mellan vilka en stor mängd aktörer interagerar (i samarbete och konflikt) utifrån olika intressen.

En globaliserad politik uppstår på följande transnationella arenor: (1) *Den inre aktörsmobiliseringens arena* i två motsatta globala nätverkssamarbeten i vilka aktörer världen över allierar sig med varandra, dels rörelsernas World Social Forum (WSF), dels de politiskt ekonomiska eliternas World Economic Forum (WEF). (2) *Konfrontationens arena* som uppstår när aktörer från dessa två globala nätverkssamarbeten möts under centrala multilaterala regimers toppmöten (alltsedan Världshandelsorganisatio-

nens (WTO) möte i Seattle 1999)². Med ”multilaterala regimer”³ avses i denna artikel mäktiga mellanstatliga och överstatliga organisationer såsom World Trade organisation (WTO) och Världsbanken, (3) *Det informationsteknologiska kommunikationsnätverkets arena*, den övergripande arena som skapats framförallt med hjälp av Internet och mobiltelefonnätet, vilket möjliggör nya aktionsformer, organisationsformer och samordningar av aktörernas verksamheter.

Den framväxande globala politiska strukturen är (än så länge) instabil, diffus, heterogen och ofullständig (Se figur 1 nedan). Men den möjliggör kamp om den globala regleringen bland en heterogen samling aktörer som tidigare inte var möjlig (annat än tillfälligt i vissa sakfrågor, exempelvis slaveriet, apartheid och Vietnamkriget). Härigenom uppstår en plattform för folkligt deltagande i globala frågor som i sin tur möjliggör en demokratisering. Långt ifrån alla aktörer eftersträvar demokrati, men för de som gör det, uppstår en ny möjlighet.

Arenornas politik är präglad av artikulationer som passar dess kommunikationsmedium (massmedia och Internet): politisk dramatik. Detta drama utspelas med digitala medel och speglar reella politiska konflikter och fyller en funktion som mobilisering av allianser och kampanjer även i en mer lokal vardagsvärld (den analoga ”verkligheten”). Den globala politiken är alltså viktig som representation av den lokala.

”Globalisering” utgörs av en kombination av internationalisering och transnationalisering som i ökad grad för samman jordklotets olika samhällen i ömsesidig påverkan. Globaliseringens mångdimensionella och motsägelsefulla process präglar vår samtid, ett tillstånd där ekonomins informationsteknologi, civilsamhällens rörelsekulturer och politikens multilaterala regimer i grunden omformar det internationella systemet och nationalstatens suveränitet (Abrahamsson 2003; Barber 2000; Castells 1996; 1997; 1998). Nationalstaten försvinner uppenbarligen inte men får en ny roll, oklart vad. Globaliseringens makrohistoriska förändringsprocess kopplar samman allt fler lokala platser och nationer med varandra, där ekonomiska, politiska, informationsmässiga, vetenskapliga, kulturella, massmediala eller andra sociala processer sammanvävs globalt. Sociologer har beskrivit detta som en ”komprimering” av tid och rum. Denna globala sammankoppling gör enstaka lokala platser allt mer beroende av andra lokala platser runt om i världen, det vill säga vi blir alla allt mer beroende av vad andra gör.

Denna globalisering är även kantad av konflikter. En grundläggande instabilitet finns i världskapitalismen som sådan (Wallerstein 2005) samtidigt som dess regelbundna kriser accentueras av det nyliberala projektet som i mer än två decennier

2 Egentligen förekom redan tidigare denna typ av konfrontationer, inte minst mot G8 mot Världsbanken och Internationella Valutafonden (International Monetary Fund, IMF), framförallt under 1980-talet i de så kallade ”IMF riots” i fattiga länder som utsattes för strukturanpassningsprogrammen. Men dessa konfrontationer inbegrep inte alls en lika hög grad av samarbete mellan en mångfald aktörer från det civila samhället världen över.

3 I detta sammanhang används också ”Intergovernmental organisation” (IGO) för samma fenomen. Det finns idag över 100 sådana organisationer/regimer, se exempelvis <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/appendix/appendix-b.html> (27 feb 2011).

dominerat globaliseringen. Globaliseringens konfliktgenerering förstärks ytterligare av de senaste årens militariserade imperialism (Barrow 2005; Hardt & Negri 2000; Malm 2004; Pieterse 2004) (framförallt genom "kriget mot terrorismen") liksom av klimatförändringen, samt av tecken på en fundamental försvagning av världens enda supermakt: USA (Galtung 2004; Wallerstein 2003).

Vart denna världshistoriska förändringsprocess leder beror till hög grad på rådande maktrelationer, vad olika aktörer väljer att göra och hur kampen mellan olika sociala krafter går. Globaliseringen kan, i detta sammanhang, beskrivas generellt och förenklat som en global intressekonflikt mellan aktörer inom politiken och ekonomin å ena sidan och aktörer inom civilsamhället å den andra (Gills 2000).⁴ Detta är naturligtvis en förenkling, då många fler konfliktlinjer existerar.⁵ Men för denna artikels syfte att ange huvuddragen i en global rörelsepolitik räcker det att fokusera på denna centrala konflikt.

Eliter från multilaterala regimer och transnationella bolag har en exklusiv tillgång till de resurser som reglerar globala flöden: flöden av information, kulturprodukter, pengar och varor. Dessa flöden påverkar alla civilsamhällen men på olika sätt och vissa mer än andra. En klass av "globalister" förflyttar sig som de vill, medan "lokalister" är bundna till sin plats förutom när de tvingas flytta på grund av krig och miljökatastrofer (Bauman 2000). Medan vissa grupper surfar på globaliseringsvägen, slås andra helt eller delvis ut av vågens kraft. Civilsamhällets behov och krav artikuleras av transnationella rörelsenätverk i kritik av dessa politiska och ekonomiska eliter.

Globaliseringen skapar helt enkelt en fundamental utmaning för nationalstatens historiska maktmonopol och traditionellt representativa och territoriellt baserade politik. Politisk aktivism måste därför idag förstås i relation till denna förvandling av nationell politik. Globaliseringen drivs av olika politisk-ekonomiska eliters sammanfallande intressen av en global marknadsexpansion in i nya geografiska områden (såsom den tidigare "Andra världen", exempelvis Östeuropa), in i staters offentliga verksamhet (genom privatisering), in i människors privata sfärer och till och med in i människors konstruktion av sin identitet. World Economic Forum är ett aktörsnätverk som samlar dessa marknadsidéologer och intressegrupper. Men denna militariserade marknadsexpansion har så ojämlika konsekvenser att en rad olika sociopolitiska reaktioner tvingas fram. En social reaktion på de kulturella, ekonomiska och politiska motsättningar globaliseringen skapar är oundviklig (Abrahamsson 2001; 2003). En primär sådan är WSF, rörelsernas World Social Forum.

Frågan som intresserar oss här är inte om det nyliberala inflytandet på globaliseringen skapar konflikter eller om en reaktion är möjlig. Både konflikterna och rörel-

4 Även om det på en konkret nivå ibland finns vissa sammanfallande intressen.

5 Det råder givetvis även konfliktlinjer inom civilsamhället, exempelvis mellan rörelser som kämpar mot religiös fundamentalism respektive för någon sådan religiös samhällsordning, rörelser som kämpar för flyktingars rättigheter och rörelser som bekämpar invandring, och liksom så finns konflikter mellan relativt starka utvecklingsorganisationer (NGO:er) och massrörelser baserade i Tredje världen. Detta är bara några interna konflikter inom de rörelser som mobiliserar transnationellt.

sernas reaktion tas här som ett faktum (Abrahamsson 2003; Gills 2000; Hardt & Negri 2000; Wallerstein 2003). Men då det i dessa konflikter finns många olika aktörer, och intressen blir det nödvändigt att göra några avgränsningar. Till att börja med avgränsar jag mig till rörelsernas agerande, även om en fullständig analys naturligtvis kräver en analys även av de multilaterala regimerna, transnationella bolagen, staterna och andra centrala kategorier av aktörer, samt en analys av den dynamiska interaktionen mellan dem och rörelserna. Jag ser det även som nödvändigt att avgränsa diskussionen till en viss kategori rörelser. Det finns nämligen många olika typer av rörelser, även fascistiska, rasistiska eller fundamentalistiska rörelser. Jag intresserar mig dock i detta sammanhang för förutsättningarna för rörelserns bidrag till en mer demokratisk, inkluderande och global politik. Indirekt rör därmed denna diskussion frågan hur globaliseringen kan bli demokratiserad globalt, det vill säga en allmän resurs (en "globalisering av globaliseringen"). Här blir det framförallt intressant om villkoren för en kontinuerlig demokratisering kan stärkas, snarare än en viss bestämd eller universell form av "demokrati", vilket ofta tenderar att bli en västerländsk version. Syfte med en sådan demokratisering, som jag ser det, är att skapa utrymme för offentliga och inkluderande samtal och beslut mellan berörda, en variation av demokratiska institutioner som kan hantera den komplexa och mångdimensionella globaliseringens motstridiga effekter i enlighet med de behov och krav som skilda aktörer från det civila samhället har. Det handlar om förutsättningarna för en global inkludering som undviker homogenisering: en värld med plats för "flera världar" samtidigt (som zapatisten Subcomandante Marcos uttrycker det), en mångfalds ömsesidiga respekt, där politik och demokrati diskuteras, en värld där framförallt världens (fattiga) majoritet är delaktig politiskt.

Den globala "rörelsen av rörelser" och mångfaldens politik

Den "globala rättviserörelsen" – vilket numera är den etablerade beteckningen – består av en bred flora av skilda rörelsekulturer vilka klarar av att samarbeta så till den grad att de åstadkommer regelbundna globala forum och mobiliseringar mot multilaterala regimer (Wennerhag 2009; Vinthagen 2002; 2003; 2008) (Se tabell 1 nedan). Tusentals smågrupper, informella nätverk, folkrörelser och byråkratiska internationella organisationer samverkar. Här finns allianser mellan gamla och nya rörelser, mellan massrörelser i syd och professionella lobbyorganisationer i nord. Denna "rörelse av rörelser" strävar efter globalisering av mänskliga rättigheter, rättvis handel, demokrati, ursprungsbefolkningars rättigheter, "matsuveränitet", klimaträttvisa och andra grundläggande värden (Sen m fl 2007; Santos 2006; Wennerhag 2009). De är alltså inte "antiglobalister". Aktivisterna arbetar för att "en annan värld" ska förverkligas. Heterogenitet har intressant nog blivit den gemensamma värdegrunden. I denna rörelse av rörelser hyllas en mängd metoder, perspektiv, frågor, grupper och ideologier samtidigt. En global pluralism förenas genom sin ömsesidiga respekt för varandras olika liv och situation och sitt motstånd mot den "enda vägens politik", alltså det nyliberala projektet olika eliter i världen driver i ett försök att minimera staten, konkur-

rensutsätta i princip allt som existerar på en marknad och framförallt skapa ett samhälle där vägen till lycka, fred och utveckling skall ske via ökad konsumtion. Den globala rättviserörelsen, världshistoriens största folkrörelse, skiljer sig från de oppositionella rörelser vi sett tidigare (Vinhagen 2008). Rörelsernas globala och heterogena nätverk ("rainbow coalitions", Peterson 1997) är inte enbart unikt genom att det bygger sin styrka ur en mångfald som tidigare inom vänstern har betraktats som "splittring", utan det är dessutom en oppositionell rörelse som inte vill basera sin kamp på det som historiskt varit vänsterns främsta verktyg: partiet eller gerillaarmén. Det framgår tydligt i Charter of Principles där grunden för World Social Forum (WSF) skapades 2001.⁶ I stark kontrast till det Kommunistiska Manifestet ges ett antal principer i Charter of Principles som handlar om mångfald, folkrörelser, ick-evåld, konstruktiva alternativ och autonoma projekt. Här efterfrågas inte längre något Avantgarde för En Stor Revolution som skall avskaffa det grundläggande förtrycket (klasshierarkin) som allt annat förtryck hävdas vila på. Istället framhålls heterogeniteten: det komplex av kamper som redan pågår och de många frågor som hänger samman och behöver stödja varandra i motståndet mot den mängd olikartade problem och det förtryck som drabbar människor i världen.

Den globala rättviserörelsen och WSF utgör alltså tydligt försök till en "ny politik" (Whitaker 2006). Samtidigt är det redan nu uppenbart att en sådan utopi är, liksom all utopi, visserligen vägledande men också omöjlig att uppnå. Pluralismen kan inte vara total. Gränser måste sättas. Kompromisser måste antas, osv. Detta är dock egentligen självklart. Även deltagarna själva på WSF för en omfattande och kritisk debatt om formerna för denna "nya" politik, om dess "open space" och heterogenitet eller "diversity".⁷ Vad som dock få har insett är att detta försök att uppnå något utopiskt, en annan värld, redan verkar producera en bieffekt, en plattform som möjliggör en global politik; en struktur av globala arenor. Det är just denna framväxande struktur vi skall fördjupa oss i nu.

Skapandet av arenor för global politik

Globala rörelserns olika strategier, metoder och allianser kan vara kompletterande eller motsägande beroende på vilka aspekter, situationer och kontexter vi talar om. Om vi här tar den lokala nivån av kampen för given som bas för rörelserna, en bas som kan vara intimt sammanvävd med den globala, kan vi alltså skönja tre arenor för global politik och jag kommer här att gå in på varje arena. För det första hade vi den *inre aktörmobiliseringens arena* i de två globala nätverkssamarbetena. Det är globala mobiliseringar som skapat dessa globala forum för respektive parts strategidiskussioner – World Economic Forum (1971–) och dess "skuggforum", World Social Forum (2001–). Till World Economic Forum kommer internationellt ledande företrädare inom politik och näringsliv, samt utvalda intellektuella och journalister, för att dis-

6 www.forumsocialmundial.org.br

7 Se <http://www.cacim.net/twiki/tiki-index.php?page=WSF> (24 feb, 2011).

kutera aktuella världsproblem såsom finanskriser, miljöfrågor och fattigdom. På WSF samlas numera omkring 100 000 rörelseaktivister från flera tusen stora och små organisationer för att i hundratals workshops diskutera erfarenheter, kampanjsamarbete, världsförändringar, alternativ och sakfrågor.⁸ Vid forumet i Amazonas 2009 samlades 150 000 aktivister och en stor del av deltagarna var från rörelser ur ursprungsbefolkningen i Sydamerika. Och vid WSF 2011 i Dakar, Senegal, samlades tiotusentals aktivister, framförallt från Väst och det fransktalande Afrika. Genom att vara på nya platser gör man det möjligt att delta för fler och fattigare grupper inom närområdet av ett forum. I Mumbai, Indien, 2004 deltog tusentals Daliter, dvs lågkastiga eller ”oberörbara”, genom att de vandrade till forumet från olika delar av Indien. Föregångaren till WSF är zapatisternas internationella möten mot nyliberalismen (”Intercontinental Encounter for Humanity and Against Neoliberalism” från 1996) i Chiapasdjungeln, i Mexiko, då ett par tusen aktivister från flera olika länder samlades. I och med att dessa olika forum är interna sammanstrålningar av respektive nätverk utgör de inte globala ”offentligheter”. En offentlighet är ett sammanhang där alla berörda kan uttrycka sig och gräla om gemensamma problem, både direkt med varandra och via olika media. Men WSF utgör en arena för de kritiska rörelserna och organisationerna, i deras kamp om agendan och strategierna inom denna globala mobilisering av civila samhällets krafter. WSF är alltså inte en global offentlighet, dock en global rörelsearena (se nedan under ”(1) Arenakampen i aktörsnätverket World Social Forum”). World Economic Forum samlar de centrala aktörerna inom den politiska ekonomin i försök att integrera analyserna och aktiviteterna. Här samordnas strategier och kampanjer i allt mer sammanvävda nätverk av aktörer. WSF samlar på ett motsvarande sätt de alternativa globalisterna inom världens civilsamhällen, de som har råd att under flera år resa världen runt till olika forum och protestmöten. Dessa forum är såsom politiska blockbildningar möjliga att tolka som den globala motsvarigheten till de nationella partiernas kongresser.⁹ Båda dessa globala sammanslutningar hävdar sig företräda lokalisternas intressen, de miljarder av människor som inte har tid och resurser att delta i en global kamp om samhällsförändringen. Men deras visioner om den framtida globala världen är fundamentalt olikartad. World Economic Forum eftersträvar en globalisering av en västerländsk modell av politisk, kulturell och ekonomisk utveckling, medan WSF är kritisk till den rådande utvecklingen och istället söker ett utrymme för flerfaldiga former för samhällsutveckling. World Economic Forum söker en värld som är sammanvävd av en global ekonomi och liberala värden och som

8 De kontroversiella frågorna huruvida WSF verkligen redan är ”globalt” (och inkluderar alla intresserade och berörda länder och grupper) eller enbart är unikt transnationellt omfattande, samt huruvida WSF är ett uttryck för ett demokratiskt civilsamhälle, är alltför stora frågor att ta upp här. Det diskuteras ingående i andra sammanhang (se Vinthagen 2008).

9 Det innebär dock inte att de kommer att förvandlas till ”globala partier”. Transnationaliseringens mångdimensionella och komplexa processer kanske inte alls lämpar sig för en global statskonstruktion. Det är också tänkbart att världen inte blir mer demokratisk genom ett enda parlament för sju miljarder medborgare, kanske krävs istället mycket mer kreativa och nya lösningar, mindre centraliserade och monocentriska (jmf förslag från George Monbiot).

löser utvecklingsproblemen genom mer handel, teknologisk utveckling och kapitalism, medan WSF söker en värld där olika kulturer och länder kan få lov att leva på olika sätt, där man prioriterar jämlikhet, demokratisering, respekt för mänskliga rättigheter, miljö och fredliga relationer, framför den traditionella formen för modernisering och utveckling. Dessa forums organisering är både en effekt av den historiska förändringen och ett uttryck för aktörers intressen att påverka globaliseringen. Forumen gör global samordning möjlig mellan olika organisationer och aktörsnätverk. De är förutsättningen för den intensifierade konfrontationen mellan globala visioner och intressen.

För det andra har vi *konfrontationens arena* som har uppstått när de två grupperingarna möts vid de multilaterala regimernas toppmöten – framförallt under möten inom Världsbanken, Världshandelsorganisationen (WTO), de starkaste nationella ekonomiernas organisationer: Group of Eight (G8) och Group of Twenty (G20), samt EU och Internationella Valutafonden (IMF). Konfrontationerna mellan de olika aktörerna inom den mångdimensionella globaliseringen – huvudsakligen mellan rörelsernas kulturella och politiska globalisering av civilsamhällen å ena sidan och de politiska ekonomiska eliternas marknadsorienterade globalisering å den andra – skapar emellanåt dramatiska konfigurationer. På denna arena utkämpas den kamp som fastställer vinnare och förlorare i kampen om legitimitet, och som prioriterar intressen – på gatan, i korridorerna, media och förhandlingsrummen.

En konfrontationskedja har bildats som sammanbinder en rad stadsnamn: Seattle, Washington, Prag, Nice, Quebec, Göteborg, Genua, Bryssel, Cancun, Hong Kong, Gleneagles, Heiligendamm/Rostock, osv. Konfrontationerna har det gemensamt att de är samlingspunkter för de olika globala aktörerna: multilaterala regimer, globala massmedia, globala rörelsenätverk och transnationella företags (TNF:s) lobbyorganisationer. Här utspelas symboliska konfrontationer inför en global publik. Här har en lång rad av skilda konfrontationer på tillfälliga platser bildat en kontinuitet som tillsammans skapat en global arena för en politisk kamp inom globaliseringen mellan dess olika krafter. Den kamp som påverkar sociala och ekonomiska relationer sker dagligen lokalt/territoriellt där kapitalkrafterna, statsapparaterna och rörelserna kämpar direkt med/mot varandra. På den globala arenan representeras denna mångfald av lokala kamper. Sammantaget, genom territoriell och global interaktion, bildas allianser och konfliktlinjer vilka avgör relationen mellan sociala krafter i världen.

Det är inte lätt att se sambandet mellan exempelvis kvinnokooperativens mikrokreditorganisationer i Bangladesh, småböndernas jordockupationer i Thailand, antipratiseringsaktivisterna i Sydafrika, fiskeriarbetarnas fackförening i Kerala, de papperslösa latinamerikanska hotellstäderna i Los Angeles, ursprungsfolken i Amazonas och de autonoma vänsteraktivisternas husockupationer i Berlin. Sådana rörelser utgör ett slags vardagskamp för överlevnad och värdighet, men motiveras så olika att de ter sig som tillhörde de inte samma rörelse.

Symbolkampen på den globala arenan kan fylla sin funktion som mobilisering för den lokala vardagskampen, och omvänt. Allt beror på hur väl de olika globala aktörerna använder sitt utrymme på arenan. Om de olika nivåerna förstärker varandra kan

rörelsen bli så stark att den globala arenan även blir platsen för bildandet av nya globala politiska allianser mellan sociala grupperingar som gemensamt kan förändra världsordningen. Det kräver en enighet som de multilaterala regimerna naturligtvis fruktar. Därför bjuder även de upp vissa reformorienterade frivilligföreningar (NGO:s) till dans med löften om systemkorrigeringar. Men allianser och enighet är svårt i en global mångfald av politik, metoder, behov, kontexter och intressen (Sen et al. 2007), och det återstår att se om och hur de kan uppstå.

Den globala arenan blir genom aktörernas ageranden inför global massmedia samtidigt ett globalt mediarum (elektroniskt massmediarum). Massmedia bestämmer inte vad aktörerna kan framföra, men tillhandahåller en struktur för hur framförandet kan bli synligt och hörbart. Dramatiken i aktörernas olika positioner poängteras, konflikter framhävs och personifiering sker på bekostnad av nyanserade resonemang. På detta sätt dramatiseras politiken.

Dramatiken vid toppmöten efter Seattle hänger samman med möjligheten/risken att de multilaterala regimernas möten stoppas. Att genom folkliga protester helt stoppa ett toppmöte för en multilateral regim är ett tydligt sätt att visa att regimen inte har legitimitet. Dramatiken är alltså inte bara teatral, hur färgrika eller kreativa protesterna än må vara. Dramatiken är inte heller bara en mediekonstruktion. Ytterst beror dramatiken på att en verklig maktkamp utkämpas mellan olika intressen. På ett grundläggande plan kretsar kampen kring regimernas legitimitet hos berörda befolkningar.

För det tredje har vi det *informationsteknologiska kommunikationsnätverkets arena*, den övergripande arena som skapats framförallt med hjälp av Internet och mobiltelefonnätet, vilket möjliggör nya aktionsformer, organisationsformer och samordningar av aktörernas verksamheter. Internet utvecklats till en virtuell¹⁰ och permanent arena för kampen. På denna tredje politiska arena utvecklas nya digitala varianter av offentliga rum, alternativa strukturer, sabotagemetoder och demonstrationer. Om informations- och kommunikationsteknologin (Information Communication Technology, ICT) är mediet med vilket konfrontationerna i Seattle och andra platser kablats ut av de stora mediebolagen, så är ICT också rörelsernas redskap för konfrontationerna på Internet. Det var rent av cyberkampen på Internet som omkullkastade MAI-avtalet (1998), vilket senare blev en av de centrala faktorerna till att regimkonfrontationerna blev globala 1999 i Seattle. Under 1980-talet var de begränsade till nationella protester och upplopp, speciellt riktat mot effekter av strukturanpassningsprogrammen i tredje världen.

Sammantaget skapas en struktur för global politik via (1) samordnande globala aktörnätverk (WSF och World Economic Forum), (2) konfrontationer mellan aktörer

10 Med "virtuell" menas här det som ibland kallas "utökad verklighet", något som varken är renodlat reellt ("verklighet") eller icke-reellt ("skenvärld"). Det virtuella är något vanligen datorgenererat som har delvis reella konsekvenser och samtidigt utifrån andra aspekter utgör en egen sluten värld skild från den reella (se NE). Genom delvis överlappning mellan det skenbara och det reella uppstår en relativ autonomi inom det virtuella som gör nya kreativa konstruktioner och interventioner i det reella möjliga.

från dessa nätverk i samband med multilaterala regimers återkommande toppmöten, och (3) en permanent interaktion via informations- och kommunikationsteknologin (ICT). Utifrån denna skiss över hur en global politik blir möjlig skall vi nu i detalj diskutera hur den globala politiken gestaltas i var och en av dessa arenor. Då denna artikel avgränsar sig till rörelserna inleder vi med hur aktörsnätverket World Social Forum utgör en plattform för rörelsernas globaliserade politiska agerande. Sedan ska vi diskutera rörelsernas globala konfrontationer med multilaterala regimer (IGO), och slutligen rörelsernas informationsteknologiska kamp.

(1) Arenakampen i aktörsnätverket World Social Forum

World Social Forum samlar en enorm variation av aktörer från olika länder i världen och utgör en globaliserande process där nya kampanjer och nätverk formeras, allianser bildas och strategier utvecklas. Det är i organisatörernas egen beskrivning en form av "open space" där heterogenitet möts, och gemensamma problem förenar trots olikheter (Sen mfl 2006; Whitaker 2006).

Samtidigt utgör WSF en arena där rörelserna konkurrerar med varandra om utrymme, agendan, prioriteringar, strategier och inflytande.¹¹ Jag har i andra sammanhang beskrivit hur en slags *politisk marknadsplats* uppstår (Vinthagen 2002) där man konkurrerar om samma deltagare vid de workshops, seminarier och uttalanden som görs, och där bokbordens varuutbud, flygbladsutdelning och demonstrationer (!) för eller emot olika saker regelbundet förekommer på forumområdet. Här tar knappast någon regim notis om protestaktionerna, men ibland blir andra aktivister provocerade, som när katolska aktivister demonstrerade mot abort med plakat med foton på aborterade foster under WSF i Nairobi 2007. WSF är en arena där man både konkurrerar och samarbetar med varandra. Det skapar givetvis spänningar och emellanåt konflikter.

Dessutom kan man konstatera att WSF har en intern beslutsstruktur som i hög grad präglas av informalism, ojämlikhet och bristande demokrati (Vinthagen 2008). Genom att man har en formell struktur (International Council, Secretariat, etc.) som enbart skall organisera forumen rent praktiskt, utan att fatta innehållsliga beslut om politiska program eller strategier, förekommer en kamp om inflytande på forumen i informella former. Vissa tongivande personer och organisationer har ett större inflytande än andra över vad som faktiskt händer och de kampanjer som bildas. Samtidigt är det helt klart så att det generellt är människor med större resurser (arbete, ekonomi, utbildning) som dominerar deltagandet på forumen (Santos 2006). Det finns alltså anledning att se kritiskt på bristerna i intern demokrati på forumen.

Trots denna problematik får man konstatera att WSF utgör en unik mobilisering med starka demokratiska inslag, och framförallt ett imponerande experimenterande

11 Denna maktkamp och konkurrens präglar även svenska sociala fora, se Henrik Nordvall: "Publikdragande namn eller aktivister med drag i? Om symboliskt kapital som maktresurs i den globala rättviserörelsens lokala organiseringsarbete", Sociologisk Forskning nr 2, 2010, s. 73–97.

med formerna för deltagande och inkludering av olika grupper och nya länder, exempelvis via självorganiserade workshops, insamling av aktionsförslag, tematiska konferenser, vittnesmålsdokumentation, öppen process för konstruktion av teman för kommande forum, rotering av platsen för forumen, etc. (Vinthagen 2008). På många sätt utgör WSF en form av *deltagarstyrd plattform* för global rörelsemobilisering, liknande andra sådana plattformar på Internet, exempelvis Wikipedia. Deltagarna skapar innehållet utifrån en grundstruktur, samtidigt som stora delar av denna struktur är möjliga att förändra om någon kommer på bättre former.

För vår analys i detta sammanhang är det viktigt att förstå att WSF inte enbart utgör en arena för intern kamp mellan rörelseaktörer, utan även försöker utveckla nya former för deltagande i global rörelsepolitik och har en bred variation av tematiska, regionala och lokala forum som kopplas samman i en "forumprocess". Forumprocessen blir då nämligen en mobiliserande länk mellan det lokala eller specifika i rörelsers politik, och det heterogena eller globala.

Enbart inställningen att man behöver utveckla nya former för en mångfaldspolitik är redan det ett nytt drag jämfört med den självsäkra och många gånger auktoritära formen för oppositionell politik som dominerade rörelserna på 1970-talet.

Sammantaget utgör WSF en arena för mångfaldspolitikens samarbete och konkurrens, där forumprocessen i sin helhet länkar en mångfald av territoriell (lokal, nationell, regional, etc.) politik med de globala arenornas politik.

(2) Arenakampen på toppmötena

Under det mest omskrivna toppmötet, WTO-mötet i Seattle 1999, uppvisade demonstrationerna en tydlig medialiserad rörelsepolitik, en politik med rötter i historiska folkrörelser men som blivit alltmer självreflexiv och mer medveten om politisk mediedramatik. Under konfrontationerna mellan regerande elitglobalister och alternativa globalister utspelas ett politiskt drama på gatorna där rörelser försöker forma kraftfulla rörelsebefrämjande tolkningsperspektiv ("kollektiv inramning" eller "collective action frames", se Wettergren & Jamison 2006) vilka förmedlas via både globala mediebolog och rörelsemedia. I och med att inte ens en hundradels promille av jordens befolkning är involverad i dessa globala arenakamper är det genom medialiseringens förmedlade bild av kampen som det finns en möjlighet för rörelserna att påverka den lokala och nationella kamp där basen för kraftmätningarna utformas. Det är genom att ett inspirerande diskussionsmaterial uppstår ur dessa globala arenakamper som rörelser i det lokala kan påverkas och en fortsatt mobilisering av nya aktivister kan ske. Om inte de olika globalisterna som deltar i arenan har tillräckliga sociala kontaktnät lokalt och om inte de symboliska representationerna av kampen slår an hos en bred allmänhet tjänar inte den globala arenan sitt syfte som representation av global politik. Ju mer intern angelägenhet regimernas möten blir, desto mindre blir förutsättningarna att globalisera regimernas frågor i demokratiska samtal runt om i världen. På denna medialiserade globala arena menar jag att det utspelas ett symbolkrig där vad jag vill kalla olika *rörelsedraman* gestaltas: "Majoritetsdramat", "Karnevalsdramat"

och "David-Goliat-dramat" (Vinhagen 2002). Alla tre utgör politiska dramatan i kraft av att de underminerar de multilaterala regimernas legitimitet och därmed deras effektivitet. Men de gör det utifrån tre olika logiker och arbetssätt.

Det första är *majoritetsdramat*. Det handlar om att fysiskt gestalta en betydelsefull opinion i stora demonstrationer, i vilka representanter för sociala grupper och organisationer deltar. Där är det viktigt att visa upp sitt respektabla sociala ansikte, det vill säga att inte använda maskering. Detta politiska drama kommer ur den liberala och socialistiska opinionstraditionen som via de klassiska sociala rörelserna mobiliserade opinioner i en politisk aktionsform som tidigare i historien var okänd: demonstrationen.¹² Här återfinns etablerade rörelser som kyrkor, fackförbund och politiska partier i marschleden, men även nyare rörelser och mer etablerade, professionella och byråkratiska organisationer (Non Governmental Organisations, NGO:s). Denna dramaform åskådliggör för de politiska eliterna att om de inte lyssnar på kritiken så riskerar de att politikens legitimitet undergrävs, och i värsta fall att de kan förlora nästa val. Dramaformen är systemkorrigerande. Genom att påpeka felaktigheter, försöka övertyga beslutsfattande eliter och föreslå reformer bidrar man till att systemet kan fungera effektivare och stabilare. Ett typfall är den amerikanska fackföreningsrörelsens medverkan i Seattle-demonstrationerna, där de av president Bill Clinton krävde reformerade arbetsvillkor (för amerikanska arbetare). Men också mer fundamental systemkritik förekommer, även om sådan oppositionell kritik stannar vid ord eller legala metoder, eftersom man i majoritetsdramat eftersträvar respekt, trovärdighet och status. I takt med att detta majoritetsdrama verkligen skulle bli uttryck för en organiserad majoritet är det dock möjligt att tänka sig att de systemkritiska aktiviteterna ökar. I takt med ett ökat självförtroende kan styrkan i protesterna också tänkas öka.

Den andra typen är *karnevals-dramat*. I detta försöker rörelser gestalta hur en annan värld skulle kunna vara möjlig, genom utopiska iscensättningar och subversiva lekar med roller och definitioner av maktrelationer.¹³ Man tar fasta på den fantasi-fullhet och det drama som fanns i den medeltida karnevalstraditionen, när låg blir hög och hög blir låg, när folket gycklar med makten och det heliga, när tabun och normer överskrids.¹⁴ Karnevals-dramat är en dramaform där masker och kostymkläder är centrala, men inte för att dölja vem man är utan för att lekfullt bli någon annan och därigenom åskådliggöra möjligheten av en annan värld. Här finner vi de rörelser som övar rollspel och agerar med hjälp av gatuteater och dramatiska punktaktioner. De går på styltor, klär ut sig till sagofigurer, blåser i visselpipor, dansar till sambamusik, rullar fram pansarvagnar i rosamålat trä mot polisens kravallstaket, dukar upp en picknick framför avspärningar eller bär djurkostymer när de sittande blockerar vägar.

12 Enligt Charles Tilly var det först på 1700-talet som det vi kallar "demonstrationer" uppfanns (Tilly 2008).

13 Här är jag inspirerad av Mikhail Bakhtins klassiska verk *Rabelais and His World* från 1965 där karnevalens sociala institution målas upp. Om lekens betydelse för sociala rörelser, se även Cassegård 2010.

14 Karnevalstraditionen är vanligt förekommande i Europa, Latinamerika, USA och Indien.

En framträdande grupp inom karnevals-dramat är CIRCA: Clandestine Insurgent Rebel Clown Army.¹⁵ De är en armé av clowner som driver med poliser under toppmöten, militära rekryterare i USA eller andra aktivister (exempelvis då de stannade och visiterade aktivister under G8-mötet 2007). Deras vapen är humor och det medvetna undergrävandet av etablerade roller och definitioner, vår syn på verkligheten och världen.

Karnevals-dramat vänder sig inte till eliten utan till det mellan- och botten-skikt i samhället som, om de bestämde sig och agerade tillsammans, faktiskt skulle kunna beröva eliten dess maktbas och göra världen annorlunda. Dramaformen är utopiskt revolutionär, ett praktiskt visualiserande av inspirerande exempel på hur det skulle kunna vara. Man är systemkritisk, liksom delar av majoritets-dramat, men till skillnad mot majoritets-dramat söker man en utopisk systemförändring som i grunden ifrågasätter den rådande världsordningen. Karnevals-rörelserna är inte speciellt lämpade som samtalspartner med pragmatiska politiker, men dramaformen utesluter inte att vissa är villiga att förhandla med eliter. Denna dramaform har en historisk koppling till den ickevåldstradition som utvecklats från den indiska befrielse-rörelsen (via medborgarrätts-rörelsen i USA och situationisterna i Europa under 1960-talet). Den grundläggande tanken bygger på att en maktfullkomlig elit inte kan regera ett folk som har bestämt sig för att följa sina egna lagar trots hot om bestraffning och löfte om belöning (Vinthagen 2005).

Den tredje typen av politiskt rörelsedrama – *David-Goliat-dramat* – har historiska rötter i en annan politisk idétradition, den antiauktoritära tankeströmning som kan spåras till studentrevolten 1968 men även till anarkismen i spanska inbördeskriget och 1800-talets Ryssland (Katsiaficas 1997). Idag vidareförs denna tradition i Europa av den autonoma rörelsen, som tog form i samband med husockupationer under 1980-talet. Detta rörelsedrama är ett David-Goliat-drama (eller krigsdrama) där maktens orättvisa ("Goliat") och vår förmåga att försvara oss ("David") mot det till synes överlägsna gestaltas. Här är masken och annan klädsel central i syfte att skydda sin identitet från maktens repression. Masken skapar en anonymitet i det "svarta block" som bildas. Aktivisterna blir så anonyma att ingen egentligen kan säga vem den andre är som står bredvid i demonstrationen eller under ett upplopp. Vem som helst kan delta och ändå ha sin identitet skyddad. Stenkastaren bredvid kan vara din granne, kollega eller föreningskamrat. Så sett passar det svarta blocket den politiska marknaden mycket väl. En aktiv rörelsedeltagare kan hinna vara med på ett seminarium, en stor laglig demonstration, en gatuteater för att sedan på kvällen delta i upplopp. Ett deltagande i alla dramerna på samma dag är alltså möjlig för en och samma aktivist.

Genom att använda masker, gatstenar, trädgrenar, flaskor med bensin och andra liknande tillhyggen från stadens eller hemmets normala liv uttrycker David-Goliat-dramat ett vardagens våldsamma motstånd och ett förbannat inget-mer-skitsnack-civilsamhälle som fått nog, som vill sätta en gräns, som inte vill ha mer lögn (det

15 Se www.clownarmy.org

ociviliserade samhället). Slagorden säger detta tydligt nog: Ya Basta! – Enough is Enough! – Eat the Rich! – Var realistisk, kräv allt nu genast! Här uttrycks motsatsen till karnevalens utopi, en urban kravalldystopi. Men de som är med i detta drama har inte gett upp för det, minst av allt, istället ses aktionen som revolutionär i sig själv. ”Direkt aktion”, att agera utan ombud (läs politiker) är ledordet. ”Hellre en misslyckad aktion än att somna framför tv:n”, är attityden. Denna typ av aktivister försöker inte övertyga genom att stå för något positivt alternativ. Snarare ser de sig som det enda hoppet i kampen mot ett system, där elitintressen duperar till samarbetsanda och kompromisser. Men det går inte, menar dessa ”David-aktivister”, att komma överens med ett i grunden kryptofascistiskt systems olika former av förtryck: kapitalism, sexism, homofobi och rasism. David-Goliat-dramat försöker åstadkomma en systemreträtt eller, om man lyckas mobilisera tillräckligt stora massor, en systemkollaps. Om systemet tvingas dra sig tillbaka åstadkoms sociala eller geografiska frizoner där nya antiauktoritära livsformer kan utvecklas (”autonomi”). Motståndstrategin bygger på en heterogen samling av metoder och folkligt deltagande (den så kallade ”massan”). Våldet i motståndsfasen är enligt dessa aktivister i grunden defensivt då man enbart försvarar sig själv och sina erövrade zoner. Men den samlade strategin inom den autonoma rörelsen leder förr eller senare till våldsamma konfrontationer med polisen. Våldet tenderar att skymma det politiska budskapet men dess grad av legitimitet beror i hög grad på hur befogat det uppfattas vara av opinionen. Idag ser vi ett snarlikt David-Goliat drama utspelas i en rad länder och konflikter, även där den autonoma rörelsen inte finns, allra tydligast i Latinamerika och Sydkorea i regelbundna konfrontationer med polisen (Katsiaficas 1997).¹⁶

Nu har jag presenterat tre renodlade dramatyper vilka i praktiken förekommer i blandformer (se Vinthagen 2002). De samverkar i en bemärkelse, i en annan är de i konflikt. Samverkan innebär att majoritetens systemreformism och systemkritik ger trovärdighet till karnevalens systemutopiska agerande och systemattacken från de militanta David-Goliat-aktörerna framstår inte som marginella i hägnet av stora demonstrationer. Karnevalen ger majoriteten en aura av radikalism. David-Goliat-militansen framställer de andra dramerna i mer fördelaktig dager, majoriteten blir attraktiv som samtalspartner och karnevalen framträder som mindre extrem. Det är militansen hos David-Goliat-aktivisterna som lockar medierna till konfrontationerna, samtidigt som mediabilderna framställer konfrontationerna som just våldsamma vilket stör den dramaturgi som majoritetens aktivister och karnevalens aktivister vill framskapa.

David-Goliat-militansen ingår i den globala rättviserörelsens mångfaldspolitik på ett logiskt sätt, samtidigt som jag bedömer dess inverkan på den globala mediabilden som kontraproduktiv, åtminstone i vissa länder och vissa sociala grupper av betydelse för rörelsens möjligheter att nå resultat och bygga allianser. Detta politiska drama innebär en risk att annars sympatiserande grupper väljer att inte stödja eller delta i globala konfrontationer, och dramat blir ett tacksamt medel för de som vill svartmåla rö-

16 Se även George Katsiaficas om Sydkorea, Latinamerika och ”Anti-Globalization Movements”, sammanställt här; <http://www.erosseffect.com>

relsens ambitioner. Man kan även resa moraliska och demokratiska invändningar till denna politiska strategi och dess metoder, om inte annat för att andra aktivister, som inte fattat demokratiska beslut att acceptera metoderna, personligen riskerar att drabbas av statlig repression, polisvåld och rättsövergrepp.

Tabell 1: Några exempel på konfrontationsarenans rörelseaktivism.¹⁷

- 1970 Köpenhamn, Världsbanken. 10 000 demonstrerade. Motkonferens. >100 deltog i upplopp.
- 1982 New York, FN (fred). 1 000 000 demonstrerade (för nedrustning).
- 1988 Berlin, Världsbanken. 80 000 demonstrerade. Motkonferens.
- 1990 Bryssel, GATT. 30 000 demonstrerade.
- 1992 Rio de Janeiro, FN (miljö). 10 000 demonstrerade. Alternativkonferens.
- 1997 Amsterdam, EU. 50 000 demonstrerade. 2 000 gjorde gatufest. >100 deltog i upplopp. 700 gripna. Motkonferens.
- 1998 Birmingham, G7. 70 000 demonstrerade. 2 000 gjorde gatufest.
- 1999 Seattle, WTO. 50 000 demonstrerade. >100 deltog i upplopp. Motkonferens. Några tusen blockerade konferensbyggnaden. 520 gripna.
- 2000 Davos, WEF. 2 000 demonstrerade. Några fönster krossade.
- 2000 Prag, Världsbanken och IMF. 12 000 demonstrerade. Upplopp förekom. >850 gripna.
- 2000 Nice, EU. 100 000 demonstrerade. 5 000 gjorde blockad. >60 gripna.
- 2001 Quebec, Summit of the Americas (FTAA). 50 000 demonstrerade. Upplopp förekom. >400 gripna.
- 2001 Göteborg, EU. 50 000 demonstrerade (totalt). Motkonferens. 2 000 gjorde gatufest. >200 deltog i upplopp. >900 gripna.
- 2001 Genua, G8. 150 000 demonstrerade. Upplopp i stor skala. 20 000 gjorde blockader. >180 gripna.
- 2002 New York, WEF. 15 000 demonstrerade. 200 gripna.
- 2002 Barcelona, EU. 600 000 demonstrerade (totalt). Motkonferens. 8 000 gjorde blockader och aktioner. >100 gripna.
- 2003 Evian, G8. 50 000 demonstrerade. Upplopp förekom. >400 gripna.
- 2005 Gleneagles, G8. 200 000 demonstrerade. Motkonferens. 2 000 gjorde gatufest. >6 000 gjorde blockad. >700 gripna.
- 2006 St Petersburg, G8. Mindre demonstrationer. Blockad av väg. >40 gripna.
- 2007 Heiligendamm, G8. 50 000 demonstrerade. Omfattande vägblockader. Mellan 100–2000 gjorde upplopp (omtvistat antal). >1 000 gripna.
- 2008 Hokkaido, G8. >10 000 demonstrerade (men många demonstrerade för G8s plan av afrikanskt bistånd). >40 gripna.

17 Fakta hämtade framförallt från www.folkrorelser.nu (27 feb, 2011) i en omfattande rapport författad av Tord Björk; Miljöförbundets Folkrörelsestudiegrupps rapport 2002:1, "Toppmötesprotester 1968–2002", men även från bl a Reuters ("Timeline of violent protests at world summits" 27 mars 2009) och Wikipedia.

Under G8-mötet i Tyskland 2007 utspelades i början ett David-Goliat drama som fångade medias intresse och gjorde fredliga aktivister oroliga för den planerade "massblockaden" av G8-mötet. Men i slutändan genomfördes en relativt tydlig karnevalsartad blockad där flera tusen aktivister stängde alla vägar till det inhägnade konferensområdet. Numera är dock toppmötesarrangörerna beredda på massiva protester och kan flyga in politikerna och deras tjänstemän via helikoptrar och genomföra sina möten som planerat. Den överraskningseffekt som gjorde en organisatorisk kollaps av Världshandelsorganisationens möte möjlig 1999 finns inte kvar. Däremot sker fortfarande reella politiska kollapsar påverkade av rörelsernas aktivism, exempelvis utvecklingsländernas mångåriga blockering av WTOs försök att minska handelshinder i den så kallade "Doharundan".

Rörelserna nöjer sig dock inte med att formera mobiliserande dramatan under regimers toppmöten. Även mellan toppmöten försöker de via sina transnationella aktivistnätverk ("transnational advocacy networks", TAN) åstadkomma engagerande berättelser och dramatan som kan mobilisera stöd och utöva påtryckning på beslutsfattare (Keck & Sikkink 1998). Då spelas vissa regimer ut mot andra med hjälp av mediaanpassade bilder och budskap och avslöjande undersökningsrapporter. Auktoritära stater kan genom mobilisering av internationella kampanjer utsättas för kraftfulla påtryckningar (genom ett slags "boomerang mönster" där även stater kan involveras i stöd för rörelserna, Keck & Sikkink 1998). Det sker i samma syfte som under toppmöten: att stärka den lokala kampen genom att transnationalisera den. Dessutom, i enstaka fall, är rörelserna starka nog att övergå från den globala dramatiseringen av kampen till ett förverkligande av global strukturförändring. Det sker när rörelserna tar initiativ och organiserar bildandet av nya regimer, exempelvis då en internationell kampanj mot personminor lyckades bryta ett dödläge inom FN och fick med vissa stater i ett nytt avtal som förbjöd minorerna 1999 (Ottawa Treaty) (Vinthagen 2011, kommande). Men för det mesta får rörelserna nöja sig med att åstadkomma reella förändringar lokalt och dramatisera möjligheten av globala förändringar. Under januari och februari 2011 har vi också sett hur en revolutionär rörelse i Egypten via Internet (Facebook, AlJazeera, YouTube, Twitter, etc.) har lyckats göra en nationell arena global. Informationsteknologin har onekligen gjort det möjligt att även den klassiskt territoriella politiken kan bli en global arena. Inte bara medvetenhet och sympatyttringar har möjliggjorts i realtid under kampens olika skeden. Även direkt tillämpning i inspiration (Libyen, Yemen, etc.) har åstadkommit en "våg" av protester i Nordafrika, Mellanöstern som helhet, och även i helt andra delar av världen (t.ex. Kina).

Låt oss nu därför vända fokus till just denna informationsteknologiska arena, den tredje och avgörande för den globala politikens kontinuitet.

Den informationsteknologiska grunden för global politik

Det som gör dessa globala forum och globala konfrontationer så annorlunda mot tidigare liknande försök i historien är den permanenta integrationen med hjälp av informationsteknologi. Det är det som gör att flera globala arenor kan uppstå och att en global politik blir möjlig där sociala rörelser är en avgörande kraft. På arenornas virtuella och permanenta informationsteknologiska kommunikationsnät förekommer en kamp och utveckling som hittills inte varit känd och synlig i media. Nu har en del av detta förändrats. Vi har de senaste åren stiftat bekantskap med WikiLeaks enorma politiska kraft vilken uppstår genom en digital plattform för informationsläckor, samt sett hur sociala media (Facebook, Twitter, etc.) spelar stor roll i kampen för frigörelse i exempelvis Iran, Tunisien och Egypten. Idag ter sig denna form av aktivism mer självklar. Nu kan vi följa hur exempelvis USA:s regering försöker få elektroniskt baserade betal företag som VISA och PayPal att vägra ge service åt WikiLeaks, samtidigt som nätaktivisterna inom Anonymous attackerar de företag som saboterar för WikiLeaks.

Internets och mobiltelefonnätverkets kommunikations- och informationsteknologi (ICT) blir alltså en arena där multilaterala regimer (IGOs), transnationella företag (TNFs) och transnationella sociala rörelser, i olika konstellationer, kontinuerligt kommunicerar, interagerar, bildar allianser och bekämpar varandra. Här frodas en global och digitaliserad politik (Kullenberg 2010; Klang 2006). Förr hade staten monopol på massmedia, nu kontrollerar stater och mediabolag ägandet, samtidigt som den nya informationsteknologin möjliggör rörelsernas och individers relativt självständiga användning av mediet. ICT är interaktiv och decentraliserad kommunikation vilken möjliggör rörelsernas egna tv- och radiostationer (t ex Democracy Now), nyhetsbyråer (t ex Independent Media Center, IMC), e-postlistor, etc. Ett verktyg som stater och företag gjort sig beroende av är möjligt att manipulera för politiskt oppositionella krafter, för helt andra syften än vad som avsågs från början. Detta är avgörande för att det skall bli möjligt med en global politik med folkligt deltagande.

Rörelser använder till att börja med informationsteknologin som stöd till sin vanliga verksamhet. En alldeles oöverskådlig mängd epost-listor, hemsidor, chat-rum, bloggar och interaktiva forum ger aktivister från olika rörelser möjligheter till utökad kommunikation och nätverkande. Forum som organiseras av kommersiella företag funkar också som plattform för aktivister, exempelvis Facebook (där aktivister presenterar sig på personliga hemsidor, bjuder in till aktioner, möten, fester och konferenser och länkar till varandra), YouTube (där lokalt producerade aktivistfilmer läggs upp och sprids globalt) eller Kodak EasyShare (där bl a indiska stamfolk lägger upp digitala bilder från sina senaste aktioner för spridning globalt). Transnationella rörelsenätverk kan därmed sägas experimentera med nya (digitala) offentligheter som potentiellt kan fungera demokratiserande.

Dessutom finns nya aktivistverksamheter som är möjliga tack vare informationsteknologin. På Internets globala arena utför rörelseaktivister en rad olika typer av digitaliserade aktioner. En av de centrala verksamheterna är antivarumärkeskampen ("anti-branding" eller "cultural jamming") där Adbusters och liknande "mentala mil-

jörörelser” destabiliserar transnationella bolags varumärken genom digitala manipulationer. Kampen utförs genom exempelvis sabotage av regimers och bolags hemsidor (se Flashbacks arkiv av ”hackade hemsidor”),¹⁸ ”identitetskorrigeringar” (eller vad andra kallar ”identitetsstölder”, ”förfalskningar” och ”kapningar”) av regimers hemsidor där central information förändras för att underminera regimernas status, ”virtuella sit-ins”, ”elektronisk olydnad”, ”e-postbombning”, spridning av (falska) pressmeddelanden vilka hävdas komma från vissa bolag och regimer – och mycket annat. Vidare skapas genom informationsteknologin rent virtuella rörelser, rörelser som inte finns annat än i IT-världen, exempelvis i internetgemenskapen Second Life, där människor skapar en värld befolkade av sina ”personer” (”avatarer”). I Second Life har en ”virtuell guerilla” bildats som bekämpar företagens inflytande i Second Life. Denna community är inte oviktig då den har nästan en miljon regelbundna deltagare. Bland annat har där presidentkandidater drivit valkampanjer och en svensk ambassad öppnats. Föreställningen om Internets anonymitet ger möjligheten att ikläda sig andra identiteter, samtidigt som mediets avancerade kommunikationsnät möjliggör samordningen av gigantiska mängder av människor i aktioner (exempelvis multiredigering av texter, d.v.s. ”wiki-teknologi”).¹⁹ Det är detta som gjort världens största uppslagsverk – Wikipedia – möjligt: en plattform för samordning av miljoner individers kreativitet och kunskap. Dessutom är mediets grundmaterial – software eller programvaror – tillgängliga för rörelser att förändra, kopiera och vidareutveckla för egna behov. ”Fri mjukvarurörelsen” eller ”open source rörelsen” som gratis och kollektivt utvecklar lika avancerade program som världens marknadsdominant Microsoft (ex GNU/Linux, Ubuntu, Mozilla), förvandlar det privata ägandet till en allmän egendom, minskar vinstmöjligheten för flera av världens största bolag och använder skickligt copyrightlagstiftningen för att skydda sin verksamhet (deras princip att alla får använda programmen gratis är skyddat av copyrightregler och innebär att det är illegalt att göra sig en profit på det man utvecklat utifrån programstrukturen).²⁰ ”Copyleft” eller ”Anti-copyright” skyddas alltså av copyright! (Stallman 2004). Om lagstiftarna vill upphäva denna originella copyrightanvändning underminerar de samtidigt det privata ägandet av kunskap. En omöjlig situation med andra ord, men inte desto mindre reell. Förutom open source finns P2P-teknologi (peer-to-peer) som gör fildelning och utbyte av program mellan personer möjlig (Rheingold 2002; Vaidhyathan 2004). Dessa dataentusiaster har trots film- och musikindustrins motåtgärder funnit nya vägar och metoder, och fildelningen är större idag än då det första större fallet innebar att tillverkarna bakom fildelningswebbplatsen Napster fälldes i domstol år 2000. Idag är antagligen fildelning Sveriges största folkrörelse, trots att den är illegal. Över en miljon människor beräknas delta regelbundet. Tanken är att ”information wants to be free”, att kopiering inte är stöld utan en rättighet, att samhället kan utvecklas till hela mänsklighetens nytta om kunskap och kultur får cirkulera fritt.

18 Se www.flashback.se

19 Se exempelvis www.wikipedia.org om ”Wiki”.

20 Se reglerna angivna av en av upphovsmännen till rörelsen på www.gnu.org

Det innebär inte att man tar avstånd från allt vad privat copyright heter, inte heller att man anser att kulturskapare inte skall ha betalt för det de gör, eller att skapare av produkter inte skall få erkännande för det de gjort. En vanlig hållning är att man enbart tar avstånd från företagens eller individers omfattande profit från livslånga copyright-regler, många gånger ärvda sådana.²¹ Då några av världens rikaste musiker, Madonna och Metallica, drev processer mot kopieringen av deras musik förlorade de stöd från tidigare entusiastiska fans. I Sverige gör justitieministern och Antipiratbyrån allt mer desperata försök pådrivna av Hollywood och musikindustrin. Inte ens domen mot en av världens största fildelningswebbplatser i april 2009, det svenska The Pirate Bay, eller försöket med skärpt kontroll och straffåtgärder via IPRED-lagen verkar påverka fildelningen eller pirataktivismen i någon större skala (Kullenberg 2010; Rydell & Sundberg 2009).²²

Arbetet för en fri och gemensam tillgång till mjukvara till datorer, copyleft och nya offentligheter på Internet kan ses som rörelsernas kamp mot nyliberalismens projekt att göra allt mer av det offentliga till privat ägande och till varor på en marknad. Rörelserna skapar härmed något man kan kalla för "virtuella allmänningar". Istället för att fortsätta vänta på "global public goods" från det "internationella samfundets" nationalstater har rörelserna alltså börjat inför sådant allmänt ägande själva. Utan att be om lov genomför de en kollektivisering. Och detta kollektiva ägande är ingen petitess. Informationsteknologins programvaror utgör kärnan i den högteknologiska produktionen i dagens senmoderna samhällen, inom alla områden, i biltillverkningen likväl som på de statliga myndigheternas kontor (Castells 1996; 1998). Därmed är det också betydelsefullt när vissa företag, stater eller kommuner beslutar att byta ut sin programvara, d.v.s. använda fri mjukvara och därmed bidra till den "digitala allmänningen" (ex Brasilien och Venezuela).

Kampen sker inte isolerat i Internets virtuella värld. Poängen är att den digitala aktivismen sammanvävs med världen i övrigt. Varje rörelseaktivitet kan nu vidareutvecklas och anta nya former. Via Sharewares hemsida organiseras tillverkningen och distributionen av "gratis kläder utan regler", där stulna och begagnade kläder sys om och ges bort.²³ Hela verksamheten är ofinansierad och kostar inget. Det privata ägandet av kläder undermineras och ett alternativ erbjuds. Nya organisationsformer växer fram. Genom sammankopplingen mellan Internet, mobiltelefoni och datorer åstadkommer man nya möjligheter för samordning av aktioner ("smart mobs", Rheingold 2002). Det visar sig exempelvis i form av de numera populära och politiskt lekfulla happenings ("flash mobs") då människor på en viss tidpunkt och plats plötsligt gör det oväntade, exempelvis då ett par hundra personer, som träffats enbart via Internet,

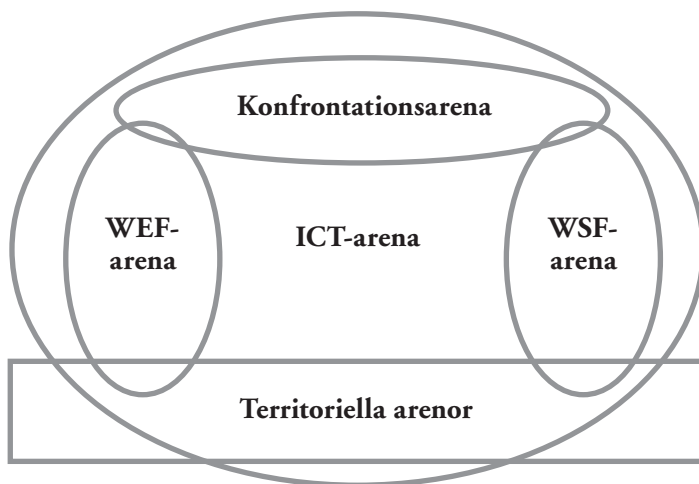
21 Se Piratbyrån på www.piratbyran.org för ett exempel på hur man kan argumentera för alternativa skydd för kulturproducenter och begränsade copyrightregler.

22 Se www.thepiratebay.org som fortfarande fungerar som vanligt trots dom, stora skadestånd, nya stämningar och olika stängningsförsök. Idag finns dessutom "spegelsidor" på flera ställen på Internet och hela innehållet på sidan fildelas på andra webbsidor. Därmed är det i praktiken i det närmaste omöjligt att stänga av sidan.

23 Se www.shrwr.org (vilket dock är en inaktiv hemsida numera, 12 feb 2010).

vid ett visst klockslag samtidigt gör en "die-in" mot Irakkriget på stadens torg och sedan går vidare i folkmassan som om inget hänt. På ett liknande sätt blev det möjligt för tusentals demonstranter att förenas med hjälp av SMS och få regimen i Filippinerna att falla 2001 (Rheingold 2002) och med hjälp av bl a Facebook föll regimen i Egypten 2011. Eller då antagligen världens genom tiderna största demonstration den 15/2 2003 samlade mellan 15 och 20 miljoner människor världen över i protest mot USA:s planerade krig i Irak, genom att samordna sig lokalt och globalt via e-post och distribuera material via hemsidor på Internet. Eller, genom att en klassisk etnisk gerillarörelses kamp för sitt särintresse och sin autonomi via skicklig symbolik och informations- och kommunikationsteknologi (ICT) förvandlas till en global angelägenhet för mänskligheten som helhet: en global kamp för alla marginaliserades rätt att existera. Chiapasindianerna utgör genom zapatiströrelsen en lokal representation för en allmän rättighet och för en mänsklig situation där vi alla som inte tillhör den absoluta globala eliten på ett eller annat sätt marginaliseras (Collier 1994). Zapatisterna har benämnts som världens första virtuella gerillarörelse. Internet utgör som vi sett också ett redskap som möjliggör kamp utanför ICT-näten. Aktivistgruppen The Yes Men kan tack vare sina "förfalskade" eller "identitetskorrigerande" hemsida för Världshandelsorganisationen få inbjudningar till den globala elitens interna sammankomster och därmed ikläda sig rollen som sin fiende. I föreläsningar där de ikläder sig rollen som företrädare för olika regimer destabiliserar The Yes Men regimerna genom att skickligt balansera på gränsen mellan trovärdig professionalism och skandalartad cynism. Ett exempel var då en "representant" för Världshandelsorganisationen argumenterade inför en företagarkonferens för den ekonomiska nyttan av att ha "distansarbetare" i Afrika istället för det mer kostsamma traditionella slaveriet (The Yes Men 2004). Falsa pressmeddelanden från ekonomiska organisationer utgör också en del av denna "identitetsstöld", exempelvis då kemiföretaget "Dow Chemical" för första gången tog fullt ekonomiskt ansvar för skadorna vid Bhopalkatastrofen i Indien (vilket ledde till omedelbart kursfall för företagets aktie), eller då "Världshandelsorganisationen" kallade till presskonferens och meddelade att de skulle lägga ned organisationen eftersom de hade misslyckats avskaffa fattigdomen. Genom att ikläda sig företagens kläder och (brutalt tydligt) gestalta konsekvenserna av företagets politik och intressen skapar The Yes Men en reaktion mot kapitalismens rovdrift och arrogans. The Yes Men har en möjlighet att nå den publik som inte läser långa utredningar eller fackböcker i ämnet. Dessutom skapar deras allvarliga och humoristiska drama ibland starka avslöjanden av en utbredd cynism och ignorans i företagsvärlden och media. Därmed kan de fungera som väckarklockor för oss alla.

Jag har nu diskuterat hur den permanenta arenan bestående av informationsteknologisk kommunikation tar sig uttryck i rörelsernas verksamhet, och jag har diskuterat hur det politiska dramat artikuleras på multilaterala regimers toppmöten, liksom även hur WSF som en aktörsarena för rörelserna länkar det lokala och globala, formar nätverk och experimenterar med demokrati. Det är därmed möjligt att dra ihop dessa diskussioner och återvända till artikelns frågeställning.

Figur 1: Struktur för rörelsernas globala politik: Figuren anger delvis sammanhängande arenor där olika aktörer är verksamma. Arenorna utgör sammantaget en framväxande struktur för global politik.

I basen av figuren har vi de territoriella arenorna. Här finns ett otal lokala, nationella eller regionala politiska rum där en grundläggande vardagskamp sker i en analog verklighet, som ibland digitaliseras via ICT (som i Egypten 2011). De territoriella arenorna har i ökad grad dominerats av nationalstaten från och med mitten av 1600-talet. Det är först i och med globaliseringen och framväxten av transnationella arenor som nationalstatens suveränitet har begränsats och vi får både internationell och global politik.

Den arena som omfattar större delen av de andra arenorna är idag ICT-arenan. Internet blev omkring 1995 tillgängligt i mer allmän omfattning, digital media håller snabbt på att bli det. Men ICT-integrering i produktionen tog fart redan på 1970-talet (Castells 1996).²⁴ Denna arena är i hög grad en kommunikationskamp men även en kamp om kontroll och övervakning. Multilaterala regimer och transnationella företag (TNF) använder olika ICT-aktiviteter såsom exempelvis intranät, övervakningskameror, satelliter, tv, databaser för kontroll av digitala flöden, likväl som hemsidor eller andra internetaktiviteter (e-post, nyhetskanaler, etc.). Dessa "hackas" eller saboteras av digitala aktivister som i sin tur använder egna hemsidor, ICT-nätverk (SMS, trådlös kommunikation, etc.) och (andra) internetaktiviteter.

²⁴ Effekter av ICT har redan global omfattning, medan Internet inte ännu är globalt tillgängligt. Det finns i hela världen men är i praktiken tillgängligt enbart för digitalt litterata i urbana miljöer, idag enligt tillgänglig statistik ca 25 % av världens befolkning. Samtidigt utgör hela ICT-området av olika kommunikationstekniker användbara former för att skapa nya och egna kommunikationsnätverk.

Sedan finns två arenor för inre aktörsmobiliseringar; WSF (1971–) vs. WEF (2001–). Forumen är interna arenor med var för sig en stor variation av aktörer, vilka syftar till utformandet av analyser, politiska program, allianser och kampanjer. Inom respektive forum förekommer en stark organisering men det är bara en svag direkt kontakt mellan dem. Forumen är på politisk kollisionkurs och representerar olika intressen. Permanenta nätverkskontakter, arbetsgrupper, sekretariat, anställda, etc. har etablerats inom varje forum för sig. WSF genomförs vartannat år och ”forumprocessen” består av sammankopplade lokala, regionala och tematiska forum (över 30 per år). Båda dessa forum använder sig i hög grad av ICT för sin organisering.

Slutligen har vi en konfrontationsarena där multilaterala/IGO toppmöten (ex G8, WTO, IMF, Världsbanken, etc.) möts av transnationellt organiserade protester. Den nådde definitivt global nivå 1999 genom rörelsernas konfrontationer i Seattle mot WTO. Olika regimer har möten under några dagar i olika länder med regelbundna intervaller (se tabell 1 ovan). Här förekommer (in)formella möten och förhandlingar parallellt med en medial gestaltning av en gatukamp mellan mötesarrangörerna via poliser och säkerhetsvakter och rörelseaktivisterna. Kampen på arenan är i hög grad globalt medialiserad via ICT och rörelserna mobiliserar även i hög grad via ICT.

Slutdiskussion: Är en demokratisering av den globala politiken möjlig?

Det är den sammanlagda effekten av den interna transnationella samordningen av aktörsnätverk i World Economic Forum respektive WSF och en global sammankoppling mellan tillfälliga regimkonfrontationer på gatan och ett permanent och virtuellt högteknologiskt kommunikationsnät, som gör att det idag är möjligt att föra en global politik. Offentliga samtal, mobiliseringar och social kamp sker redan och möjligheten öppnas för framtida gemensamma förhandlingar och beslut. Sammantaget skapas en struktur av flera delvis sammankopplade globala arenor där den politiska kraftmätningen om världsordningen utspelas. Vi ser inget globalt parlament och ingen regering men flera olika arenor för global politisk interaktion och kamp. Det gör det möjligt för rörelser att mobilisera opinioner och samordna politiska handlingar även på ett globalt plan.

Nya möjligheter till global demokratisering har uppstått i dessa arenor som globaliseringens konflikter ger upphov till. Inbyggda motsättningar i globaliseringen är paradoxalt självt upphovet till hoppet om demokratisering. På de globala arenorna förhandlar aktörerna om dagordningar, allianser och definitionsrätten, och utformar konfliktteman och positioneringar i förhållande till varandra. Här avgörs villkoren för den största historiska omstruktureringen som skett av världen sedan nationalstatens framväxt under moderniseringen och kolonialismen.

Ingen aktör kan utan en bas i det lokala, utan diskursivt inflytande och utan en kraftfull allians av organisationer, tillskansa sig en position i denna framväxande maktstruktur. Kampen på en global arena är intimt sammankopplad med en vardaglig kamp mellan aktörer på en mångfald av lokala/territoriella arenor. En aktör

kan inte räkna med att vinna inflytande genom enbart skickligt agerande i globala mötesrum. Snarare är det den dynamiska interaktionen mellan vad nätverken och dess inblandade aktörer gör i form av global och lokal samordning som avgör. Samordningen av olika lokala mobiliseringar av strejkande fackföreningar, bojkottande konsumenter och kritiska medborgare i allmänhet, stärker möjligheten att agera på en global arena. Politisk tyngd skapas, nu liksom förr, ur styrkan i de "arméer" man representerar. Och på motsvarande sätt avgör starka aktioner, förslagskreativitet, alliansbyggande och medial framgång på globala arenor möjligheterna att mobilisera lokalt. Förmågan att bygga kraftfulla allianser som åstadkommer samordnade kollektiva handlingar, tillsammans med förmågan att undergräva motparters allianser är det som i slutändan avgör. Aktörers förmåga att hantera både dialog/förhandling och makt/motstånd avgör utgången, på samma sätt som i andra historiska epoker.

Vad detta leder till är svårt att säga men vi kan spekulera. Dessa globala arenor kanske rent av utgör embryot till ett eller flera framtida "globala parlament": ett för lång tid framöver avlägset komplex av globala institutioner som förhoppningsvis finner en mer demokratisk struktur än de nationellt uppdelade och liberala demokratier vi hittills sett. Antagligen kommer dessa nya demokratiska forum inte att vara platser för "representativ politik" i stil med de nationella partierna utan mer av just det vi ser idag: en deltagarbefrämjande interaktiv politik där grupper och berörda direkt engagerar sig i frågor de upplever är angelägna.

En global kamp kan rimligen inte föras enbart i vissa länder eller enbart i vissa enskilda sakfrågor av enskilda rörelser, oavsett hur stora dessa rörelser är. Men i och med att World Social Forum samlar en "rörelse av rörelser" som är verksam i många olika länder och sakfrågor och att det är ett rörelsenätverk som hyllar mångfald men utsluter gerillakrig, verkar förutsättningarna finnas för en global kamp som både samlar breda allianser och kombinerar många olika fredliga motståndformer.

Samtidigt har denna diskussion visat att denna rörelse av rörelser även präglas av så stora skillnader i politik, metoder och strategi, att det är svårt att föreställa sig en samlad rörelse som enas kring en dagordning och ett handlingsprogram. Man konkurrerar med varandra inte bara i WSF utan även på toppmötesproteserna genom fundamentalt olika dramastrategier. Och Internet gör visserligen global kommunikation möjlig rent tekniskt, samtidigt som just mångfalden och motsättningarna mellan olika former av politik blir ännu tydligare på Internet. Det verkar uppenbart att vi kommer att se många dagordningar och handlingsprogram. På ett plan är detta ett uttryck för den mångfaldens nya globala politik som rörelserna står för, på ett annat plan handlar det om rörelsernas svårigheter att enas i effektiva och pragmatiska allianser.

Den globala rättviserörelsen lever med ett antal svårlösta dilemman som måste hanteras seriöst om rörelsen skall kunna utvecklas till en globalt demokratiserande kraft (Vinhagen 2002; 2003; 2008).

En avgörande fråga handlar om de maktrelationer som finns inom rörelsenätverken, mellan de som har tillgång till globala resurser och de som inte har det. Det är framförallt en maktproblematik mellan rörelser i nord och syd men även en makt-

problematik inom syd mellan de resursstarka lobbyorganisationerna som har kanaler in till regimerna och de gräsrotsrörelser av marginaliserade som inte har det.

Ytterligare en fråga handlar om hur man skall skapa en rörelsedemokratisk representation. Vilka personer och vilka rörelser skall bli rörelsens språkrör? Sju miljarder människor kan inte förhandla med regimerna. Dagens situation, där ett antal globalt etablerade rörelseintellektuella (som Naomi Klein) av media utses till inofficiella representanter, är inte acceptabel. Samtidigt leder demokratiskt ledarskap och representation lätt till en formalism, hierarki och fåtalsvälde.

Jag har i denna artikel argumenterat för hur globaliseringens motsättningar driver fram en struktur som möjliggör en demokratisering. Det enda som rimligen kan förmå globaliseringen att demokratiseras är ett globalt samarbete mellan folkrörelser. Men för att denna demokratisering skall bli möjlig behöver dessa rörelser både bjuda motstånd och utveckla de nödvändiga demokratiformerna. Det blir inte lätt, speciellt med tanke på att rörelsen själv brottas med interna demokratiproblem. Men vem har sagt att det skall vara lätt?

Referenser

- Abrahamsson, Hans (2003) *Understanding World Order and Structural Change: Poverty, Conflict and the Global Arena*. New York: Palgrave.
- Ackerman, Peter & Christopher Kruegler (1994) *Strategic Nonviolent Conflict: The Dynamics of People Power in the Twentieth Century*. Westport: Praeger Publishers.
- Ackerman, Peter & Jack Du Vall (2000) *A Force More Powerful: A Century of Nonviolent Conflict*. New York: St. Martin's Press.
- Bauman, Zygmunt (2000) *Globalisering*. Lund: Studentlitteratur.
- Barber, Benjamin (2000) "Jihad vs. McWorld". I Lechner, Frank J. & Boli, John (red.) (2000) *The Globalization Reader*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Barrow, Clyde W. (2005) "The Return of the State: Globalization, State Theory, and the New Imperialism", *New Political Science*, Vol. 27, No. 2, June.
- Björk, Tord (2002) "Toppmötesprotester 1968–2002". *Miljöförbundets Folkrörelsestudiegruppens rapport 2002:1*. www.folkrörelser.nu (27 feb, 2011).
- Bratton, Michael & Nicolas van de Walle (1997) *Democratic Experiments in Africa: Regime Transitions in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cassegård, Carl (2010) "Lek och empowerment: De alternativa rummens roll i sociala rörelser", *Sociologisk Forskning* 47 (2):49–72.
- Castells, Manuel (1996) *The Rise of the Network Society. Volume I*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel (1997) *The Power of Identity. Volume II*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel (1998) *The End of Millennium. Volume III*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Collier, George A. (1994) *Basta! Land and the Zapatista Rebellion in Chiapas*. Oakland: Food First Books.

- della Porta, Donatella (2007) (red.) *The Global Justice Movement: Cross-national and Transnational Perspectives*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
- Galtung, Johan (2004) "On the Coming Decline and Fall of the US Empire". Transnational Foundation for Peace and Future Research (TFF). Online, www.transnational.org (20 aug, 2011).
- Gills, Barry K. (red.) (2000) *Globalization and the Politics of Resistance*. London: MacMillan Press Ltd.
- Hardt, Michael & Antonio Negri (2000) *Empire*. Cambridge: Harvard University Press.
- Johansen, Jörgen (2009) "Waves of Nonviolence and the New Revolutionary Movements". 46 s. i Matt Meyer & Elavie Ndura-Ouédraogo (red.) *Seeds of new hope: Pan-African peace studies for the 21st century*. Trenton: Africa World Press.
- Katsiaficas, George (1997) *The Subversion of Politics; European Autonomous Social Movements and the Decolonization of Everyday Life*. New Jersey: Humanities Press International.
- Keck, Margaret E. & Kathryn Sikkink (1998) *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Klang, Mathias (2006) *Disruptive Technology: Effects of Technology Regulation on Democracy*. Avhandling vid Inst. för tillämpad IT, Chalmers, Göteborgs universitet.
- Kullenberg, Christopher (2010) *Det nätpolitiska manifestet*. Stockholm: Ink Bokförlag.
- Malm, Andreas (2004) *När kapitalet tar till vapen – om imperialism i vår tid*. Stockholm: Bokförlaget Atlas AB.
- Matteoni, Mario (2001) *Internationalen: Fackligt internationellt arbete och Internet*. Stockholm: Atlas Global.
- Peterson, Abby (1997) *Neo-Sectarianism and Rainbow Coalitions: Youth and the Drama of Immigration in Contemporary Sweden*. Surrey: Ashgate.
- Pieterse, Jan Nederveen (2004) *Globalization or Empire?* New York: Routledge.
- Rheingold, Howard (2002) *Smart Mobs: The Next Social Revolution: Transforming Cultures and Communities in the Age of Instant Access*. Cambridge: Perseus Books Group.
- Rydell, Anders & Sam Sundberg (2009) *Piraterna: Historien om The Pirate Bay, Piratpartiet och Piratbyrån*. Stockholm: Ordfront.
- Santos, Boaventura De Sousa (2006) *The Rise of the Global Left: The World Social Forum and Beyond*. London: Zed Books.
- Scholte, Jan Aart (2007) 'Global Civil Society: Opportunity of Obstacle for Democracy'. *Paper for the Committee on Civil Society Research*, Sweden, Januari.
- Sen, Jai; Madhuresh Kumar; Patrick Bond & Peter Waterman (red.) (2007) *A Political Programme for the World Social Forum? Democracy, Substance and Debate in the Bamako Appeal and the Global Justice Movements*. New Delhi och Durban: CA-CIM och CCS.
- Stallman, Richard M. (2004) *Free Software: Free Society*. Redigerad av Riyaz Usman. Thrissur, India: Altermedia.

- Tilly, Charles (2004a) *Contention & Democracy in Europe 1650–2000*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, Charles (2004b) *Social Movements 1768–2004*. Boulder: Paradigm Publishers.
- Tilly, Charles (2008) *Contentious Performances. Cambridge Studies in Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thörn, Håkan (2006) *Anti-Apartheid and the Emergence of A Global Civil Society*. New York: Palgrave.
- Vaidhyathan, Siva (2004) *The Anarchist in the Library: How the Clash Between Freedom and Control is Hacking the Real World and Crashing the System*. Basic Books. New York: Perseus Books Group.
- Wallerstein, Immanuel (2003) *Decline of American Power: The U.S. in a Chaotic World*. New York: New Press.
- Walzer, Michael (ed.) (1998) *Toward a Global Civil Society*. Oxford: Berghahn Books.
- Wennerhag, Magnus (2009) *Den globala rättviserörelsen*. Stockholm: Atlas.
- Wettergren, Åsa & Andrew Jamison (red.) (2006) *Sociala rörelser: Politik och kultur*. Lund: Studentlitteratur.
- Whitaker Ferreira, Francisco (2006) *Towards a New Politics: What Future for the World Social Forum?* New Delhi: Vasudhaiva Kutumbakam.
- Vinthagen, Stellan (2002) ”Motståndets globalisering”. I Mikael Löfgren & Masoud Vatankhah (red.) *Vad hände med Sverige i Göteborg*. s. 240–263. Stockholm: Ordfront Förlag.
- Vinthagen, Stellan (2003) ”Motståndet mot den nya världsordningen”. I Janne Flyghed & Magnus Hörnqvist (red.) *Laglöst land*. s. 232–264. Stockholm: Ordfront.
- Vinthagen, Stellan (2005) *Icke våldsaktion – En social praktik av motstånd och konstruktion*. Filosofie doktorsavhandling. Inst. för freds- och utvecklingsforskning (PADRIGU). Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Vinthagen, Stellan (2008) ”Is the World Social Forum a Democratic Global Civil Society?”. *Societies without Borders*. v.3, #1, Brill.
- Vinthagen, Stellan (2011) ”International law, legal mobilization and resistance movements”. Manuskript som är under review.
- (The) Yes Men (2004) *The Yes Men: The True Story of the End of the World Trade Organization*. New York: The Disinformation Company Ltd.

Författarpresentation

Stellan Vinthagen är lektor och docent i sociologi vid Högskolan Väst, samt ledare för forskningsprogrammet Motståndets globalisering (VR, 2011–2015) vid Institutionen för globala studier, Göteborgs universitet. Kontaktadress: stellan.vinthagen@resistancestudies.org
resistancestudies.org Hemsida: www.resistancestudies.org

Den ofrånkomliga nationalismen

Elisabeth Özdalga,

Svenska forskningsinstitutet i Istanbul

The Necessary Nationalism

This article deals with the role of fictional narratives, especially the modern novel, in the formation of national identities. Naguib Mafouz's Cairo trilogy is referred to as an example of how literature may both serve as the mirror image of national identities and as an agency in their formation. The sense of community attachment to a modern state is "thinner" than to a family or traditional village and/or tribe, though no less vital. Drawing on Norbert Elias's concept of "survival unit," Benedict Anderson's "imagined communities" and recent studies in the field of comparative literature by Gregory Jusdanis and Azade Seyhan, this article argues for the necessity of the nation – in spite of its unfavourable chauvinistic reputation. This contention is discussed in relation to recent literary developments in Turkey and recent debates on nationhood in a Swedish context.

Keywords: national identity, fiction, imagined communities, Turkey

"Jag läste en gång en bok och hela mitt liv förändrades." Så inleder Orhan Pamuk sin roman *Det nya livet* (1994). Men på vilket sätt? Vad betyder en stark läsoplevelse? Jag erinrar mig en student jag intervjuade i Ankara i början av 1990-talet. Det som blev avgörande för hennes beslut att öppet visa sitt islamiska trosengagemang genom att börja bära huvudduk – detta innebar inte bara att hon äventyrade sin universitetsutbildning,¹ utan att hon också hamnade på kant med sina föräldrar – var läsningen av Jack London's *Martin Eden* (1909), denne excentriske (eller otyglade) personlighets mest självbiografiska roman.²

Få institutioner griper in i människors liv på ett så mångsidigt – och samtidigt mångtydigt – sätt som skönlitteraturen. Litterära narrativ erbjuder förstörelse och underhållning; tillhandahåller spänning och ger avkoppling; förmedlar kunskap om andra människor, samhällsförhållanden och kulturer. Diktkonsten är också ett viktigt forum för dryftandet av existentiella problem. Och inte minst: som konstart tilltalar oss skönlitteraturen just genom sin "skönhet," sin estetik.

Men, skönlitteraturen har också ett mera övergripande syfte, något som sällan eller aldrig syns i kulturdebatterna, nämligen det nationsskapande. Litterära narrativ bildar ett viktigt forum/domän för utvecklingen och konsolideringen av nationella identiteter. En forskare som försvarar denna uppfattning är Gregory Jusdanis, professor i modern grekiska vid Ohio State University; först i boken *Belated Modernity and Aesthetic Culture. Inventing National Literature* (1991) och senare i *The Necessary Na-*

1 År 1982 infördes förbud mot att bära islamisk huvudduk på de turkiska universiteten. Även om förbudet mjukats upp gäller det i princip fortfarande.

2 För en längre återgivning och analys av denna intervju, se Özdalga (1994).

tion (2001). Rubriken till denna artikel är lånad från Jusdanis' senare bok. Idéerna, däremot, har jag kommit fram till på andra vägar, men i efterhand fått bekräftade genom Jusdanis' arbeten.

Skönlitteraturens roll för utvecklingen eller konstruktionen av nationella identiteter inskränker sig inte till författare som konventionellt betecknas som "nationalister." Talar man om nationalister i denna snävare betydelse skulle man i en svensk kontext begränsa sig till författare som Esaias Tegnér, Erik Gustav Geijer, Viktor Rydberg och/eller Verner von Heidenstam – samtliga från 1800-talet eller tidigt 1900-tal. Det är inte lika lätt att finna namn på välkända författare med uttalad nationalistisk agenda från tiden efter första världskriget.³ Utifrån den idé som ligger till grund för denna artikel innebär emellertid inte denna avsaknad av artikulerad fosterlandskärlek hos efterkrigstidens författare att litteraturen för den skull upphör att vara relevant för den svenska nationens (nationella identitetens) utveckling. Inte bara den ideologiskt uttalade nationalistiska, utan litteratur från ett mycket bredare fält medverkar till skapandet av det som är grunden för den nationella identiteten, nämligen en uppsättning gemensamma begrepp och erfarenheter.

Stommen i den kulturella gemenskap, som ständigt förändras och återskapas utgörs av språket, men den bärs också upp av värden, normer, och erfarenheter/minnen av signifikanta händelser och aktörer. Islamologen Jan Hjärpe har i olika sammanhang liknat den religiösa traditionen vid en gigantisk korg, som är fylld av de mest olika ting. Ur denna korg väljer de troende ganska fritt och kan därför komma att försvara diametralt olika åsikter. Men det de har gemensamt är "språket," de använda idiomerna.

Den nationella identiteten kan också liknas vid en sådan korg. En av de institutioner, som bidrar till att hålla detta konglomerat av värden, idiom och minnen levande, är just skönlitteraturen.⁴ En annan språkforskare, som likt Gregory Jusdanis pekat på den nära relationen mellan skönlitteratur och nationella identiteter är Azade Seyhan, professor i tysk filologi vid Bryn Mawr College i USA. I *Tales of Crossed Destinies. The Modern Turkish Novel in a Comparative Context* (2008) beskriver hon de litterära narrativens identitetsskapande roll på följande sätt:

Nothing allows us a more insightful access into other times and cultures than narratives. The relentless passage of time brings in its wake inevitable surges of amnesia and awakens in human consciousness a sense of irredeemable loss. From the desire to reclaim what is lost or beyond reach spring narratives that connect us to our pasts and to others in webs of intimacy and memory as well as in webs of enmity and error. Such

3 Det är ur detta perspektiv symptomatiskt att Henrik Berggren och Lars Trädgårdh i *Är svensken människa?* (2009) diskuterar svenskheten med utgångspunkt från svenska författare, då de behandlar 1800-talet, men att litteraturen helt lyser med sin frånvaro, då de kommer in på 1900-talet. Då är det i stället samhällsvetare och samhällsodanare/politiker som får föra ordet.

4 Andra institutioner av betydelse är familjen, skolan, de religiösa institutionerna (för svensk del dock mycket försvagade) och massmedia.

narratives respond to the universal human need for identification or affiliation with a clan, a community, a religious or ethnic group, or a state..... Literature, as an institution par excellence of memory and a universally employed mode of human expression, untiringly explores ways of articulating who we are and of understanding both the incommensurability and the interconnectedness of our histories (Seyhan 2008, 1–2).

En talande illustration till denna analys utgörs av den egyptiske författaren Naguib Mahfouz' berömda Kairotrilogi.⁵ Det är skildringen av familjen Ahmed abd al-Gawad; en familjesaga sammanhållen av denne patriark, hans barn och barnbarn och de politiska växlingar deras öden är invävda i (tiden 1917–44). Trilogin berättar om Egyptens frigörelse från Storbritanniens övermakt, om det patriarkaliska samhällets sönderfall.

I denna miljö är det 1910- och 20-talens generation av unga idealister ifrån medelklassen – de som får möjlighet att skaffa sig en högre utbildning och därmed avancera i samhället – som blir förespråkare för den moderna egyptiska nationalismen. Huvudpersonen Kemal (författarens alter ego) avstår från en mera lovande karriär som jurist och väljer det mindre prestigefyllda yrket som gymnasielärare. Detta gör han för att få möjlighet att skaffa sig en bred litterär och humanistisk bildning. Att uppnå detta mål blir ingen lätt match, för den mycket auktoritära fadern motsätter sig bestämt detta val. Diskussionen mellan honom och fadern kring hans yrkesval är en av många episoder där Mahfouz ger en mycket insiktsfull, detaljerad, och levande bild av de värden som en ung egyptisk nationalist vid denna tid byggde sin världsbild på.

Kemals äldre bror, en nationalistisk aktivist, får sätta livet till under en demonstration, organiserad i protest mot det brittiska protektoratet. Protesten gällde Wafdpartiets ledare Saad Zaghoul, som hindrades att delta i fredsförhandlingarna i Paris 1919 som Egyptens representant. I stället deporterades han till Malta.

Den andra delen i Mahfouz Kairo-trilogi⁶ skildrar den blyge Kemals häftiga kärlek till en flicka ur den högre medelklassen eller överklassen; det var den klass som hade råd att sända sina barn på utbildning till Paris och andra stora städer i Europa. Men det är samtidigt den klass, som genom sina kontakter med och beroende av Väst förråder det egyptiska folkets sak: deras självständighet. Relationen till denna unga kvinna kan på grund av klasskillnaderna omöjligt bli något annat än rent platonisk. Han beundrar henne, avgudar henne. Det är närheten till och tankarna på henne som gör livet värt att leva; som ger riktning och mening åt hans liv.

Denna undersköna och av Kemal i allt idealiserade kvinna blir symbolen för den unga egyptiska nationen. Kemals kärlek till henne är samtidigt det symboliska uttrycket för hans kärlek till sitt land. Men landets ledare förråder sitt folk. Den efterlängtnade föreningen, uppfyllelsen av drömmen om självständighet – om självförverkligande – blir aldrig av.

5 Naguib Mahfouz fick Nobelpriset 1988. Kairotrilogin publicerades 1956–57, men kom inte i svensk översättning förrän 1990–91.

6 Titlarna på de olika delarna: "Mellan de två slotten", "Längtans slott" och "Det förflutnas trädgård."

Den senare generationen, Kemals systerbarn, går andra vägar. Då är berättelsen framme vid 1930-talet. En av pojkarna blir kommunist; en annan islamist. Men den drivande kraften i deras aktivism är fortfarande önskan om fullständig nationell självständighet; inte halvgången autonomi på förmyndarmaktens (protektorn) – Storbritannien – villkor.

Mahfouz trilogi öppnar nya dörrar för den som är intresserad av värdenormer och maktförhållanden på flera olika nivåer i det egyptiska samhället: familj, civilsamhälle och stat. Här fungerar romanen som en reflektion (spegel) eller representation av denna viktiga epok i Egyptens nutidshistoria.

Men detta epos ingår också i en litterär produktion/tradition, som betytt mycket för Mahfouz' egna landsmän och deras föreställningar av sig själva som individer och medborgare i en nationalstat under utveckling. Här fungerar romanen som ett instrument, en "agens" (agency) för byggandet/konstruktionen av den moderna egyptiska nationen.

Syftet med att tillskriva litteraturen en viktig funktion i nationsbyggnadsprocessen är inte att trivialisera skönlitteraturen, som om den i första hand var ett uttryck för krassa politiska intressen. Tvärtom, så är syftet med detta perspektiv att problematisera och fördjupa förståelsen av begreppen nation och nationalism.

Jämfört med den tätare, intimare gemenskap som i förmoderna samhällen kännetecknade det lilla – lokala – samhället (familjen, byn, stammen), representerar nationen en uttunnad "gemenskap." Den interaktionistiska logiken/dynamiken bakom dessa komplexa identitetsrelationer, vilka bygger på ökad social rörlighet, känns igen från Georg Simmel's (1858–1918) essä "The Stranger" (1908).

The stranger [is not] the wanderer who comes today and goes tomorrow, but rather.... the person who comes today and stays tomorrow.....The unity of nearness and remoteness may be most briefly formulated by saying that in the relationship to him [the Stranger], distance means that he, who is close by, is far, and strangeness means that he, who also is far, is actually near.

Med Benedict Anderson's *Imagined Communities* (1983) har teorin kring denna form av anonym gemenskap utvecklats just i relation till nationalstatens framväxt. Numera är "imagined communities" ett vedertaget begrepp, också utanför akademiska kretsar.

Anderson definierar alltså nationen som "föreställd⁷ politisk gemenskap" (imagined political community). "It is *imagined* because the members of even the smallest nation will never know most of their fellow-members, meet them, or even hear of them, yet in the minds of each lives the image of their communion" (Anderson, s. 15). Anderson sätter således fingret på en gemenskap som både finns och inte finns. Individerna befinner sig i närheten av varandra, är kopplade till varandra på olika sätt, men de känner inte varandra. Författaren laborerar med en förenklad romanintrig,

7 Föreställd, inte förställd, påhittad eller inbillad.

där fyra personer, en man, hans hustru, hans älskarinna och denna älskarinnas andre älskare. Flera av personerna i denna intrig känner inte varandra, de kanske inte ens känner till varandras existens (om, som Anderson skriver, älskarinnan "skött sina kort väl"). Läsaren däremot, är invigd i hela händelseförloppet. "That all these acts are performed at the same clocked, calendrical time, but by actors who may be largely unaware of one another, shows the novelty of this imagined world conjured up by the author in his readers' minds" (Anderson s. 31).⁸

Denna "gemenskap" och utbredningen/tillväxten av densamma har blivit möjlig genom marknadens och tryckkonstens utveckling. Det tryckta ordets och läskunnighetens spridning gör att man kan tala om en fiktiv, men samtidigt högst påtaglig gemenskap med stora möjligheter till utbredning.

Men var går gränserna för denna gemenskap? Även en föreställd gemenskap har gränser. Den är inte gränslös. Benedict Andersons bok handlar om nationalism, dvs gemenskaper som har nationen som gräns. Men varför just nationen, dvs den moderna nationalstaten? Den frågan ges inte ett helt tillfredsställande svar i Andersons analys. Hans ansats är mera beskrivande än analytisk. Den är mer inriktad på nationen som kulturellt än som politiskt fenomen. Anderson definierar i början till sitt arbete nationen som "imagined *political* community" (Anderson 1983, 15), men det politiska får inte den plats i analysen som inledningsvis utlovas.

Samma år som *Imagined Communities* kom ut, publicerades Ernest Gellners minst lika uppmärksammade *Nations and Nationalism* (1983). I stället för att som Anderson ta sin utgångspunkt i nationen som gemenskap, utgick Gellner från nationalismen som doktrin, vilken han definierade som den politiska princip, vilken hävdar att varje nation eller nationell gemenskap har rätt till en egen stat.⁹ En något mer utarbetad formulering av denna enkelt sammanfattade princip hade redan 1960 presenterats av Elie Kedourie:

Nationalism is a doctrine invented in Europe at the beginning of the nineteenth century. It pretends to supply a criterion for the determination of the unit of population proper to enjoy a government exclusively its own, for the legitimate exercise of power in the state, and for the right organization of a society of states. Briefly, the doctrine holds that humanity is naturally divided into nations, that nations are known by certain characteristics which can be ascertained, and that the only legitimate type of government is national self-government (Kedourie 1960, s.9).

Gellners analys av nationalismen är strukturfunktionalistisk. Den utgår från två olika samhällssystem: det agrara, där det multietniska/multikulturella imperiet var förhärskande som politiskt system och det moderna industriella, där nationalstaten blivit den

8 I ljuset av det argument som ligger till grund för denna artikel är det signifikativt att Anderson just använder sig av den moderna romanen som exempel på "imagined community."

9 Gellner: "that political principle, which holds that the political and the national unit should be congruent," s. 1.

dominerande politiska formen. Varje system bygger på sin egen inre logik, eller rationalitet. Betoningen i analysen ligger på skillnaden i betydelsen av etnisk/kulturell identitet, som först i den moderna eran får genomgripande politisk betydelse.

Kedouries analys är huvudsakligen idéhistorisk och utgår från upplysningens och den franska revolutionens, såväl som den tyska romantikens betydelse för utvecklingen av nationalismen som ideologi. Det som trots de olika angreppssätten förenar Gellners och Kedouries analyser, men samtidigt skiljer dessa från Benedict Andersons marknadsorienterade perspektiv, är betoningen av det politiska, dvs statens, i det här fallet den moderna statens betydelse för nationalismens uppkomst och utveckling.

En framstående sociolog, som sällan refereras i samband med analyser av den moderna nationalstaten och nationalismen är Norbert Elias. Elias, som framför allt blivit känd som civilisationsteoretiker (Elias 2000 [1939]), har genom sin breda och syntetiserande moderniseringsteori tydliggjort dynamiken bakom nationalstatens – och nationalismens – utveckling på ett sätt som i mycket överträffar den erkända expertisen på området (Tilly 1975, Smith 1971, 1986, Hobsbawm 1990). Inom ramen för hans historiesociologiska ansats fungerar de tidigare refererade och delvis olika teorierna som komplement till varandra: Benedict Andersons med betoningen på marknadens och tryckkonstens utveckling; Ernest Gellners dualistiska modernitetsperspektiv (det agrara mångkulturella imperiet mot industrisamhället och den monokulturella nationalstaten); och Kedouries idéhistoriska.

Kärnan i den teoribildning av Elias som berör nationalstatens och de nationella identiteternas framväxt är begreppet ”survival unit” (Elias 2001). I det moderna samhället blir staten, oftast i form av en nationalstat, en mycket viktig institution för individens materiella, sociala och kulturella överlevnad. I förmoderna samhällen fungerade familjen, klanen, byn, dvs de lokala nätverken som individens ”survival unit.” I ett långsiktigt historiskt utvecklingsperspektiv har denna funktion förskjutits från det lokala närsamhället till den centrala politiska makten.

Orsaken bakom denna process är den högt drivna arbetsfördelningen (division of labour) i moderna samhällen. Individerna knyts samman genom mycket komplicerade beroendeförhållanden. Elias talar om allt längre kedjor av beroenderelationer (”longer chains of interdependencies”), ett begrepp som myntades redan under sociologins barndom. Administrationen av dessa komplicerade/komplexa relationer kräver starka centralmakter. På denna punkt skiljer sig Elias analys från den som förespråkades av 1800-talsliberaler som Herbert Spencer. Statens roll avtar inte, utan växer markant i modern tid. Den enskilde individen blir mera autonom/oberoende i relation till sina primära och /eller lokala nätverk, men fogas i stället in i en övergripande – föreställd (”imagined”) – gemenskap som blir alltmer abstrakt och därför kan uppfattas som en Kafkaliknande labyrint.

Samtidigt som denna sociala och kulturella komplexitet frambringar ångestladdade upplevelser av främlingskap och alienation, kan den också inspirera till solidaritet och goda handlingar.¹⁰

10 Ett exempel på sådana blandade känslor ges av Ivo Andrić (nobelpristagare 1961) →

I näst sista kapitlet i *Imagined Communities* konstaterar Benedict Anderson:

In an age when it is so common for progressive, cosmopolitan intellectuals (particularly in Europe?) to insist on the near-pathological character of nationalism, its roots in fear and hatred of the Other, and its affinities with racism, it is useful to remind ourselves that nations inspire love, and often profoundly self-sacrificing love. The cultural products of nationalism – poetry, prose fiction, music, plastic arts – show this love very clearly in thousands of different forms and styles.¹¹

Den kraft som nationalismen med alla sina ambivalenser representerar låter sig knappast förklaras om beskrivningen av denna ideologi inte kompletteras med en teori om den moderna statens betydelse för individens materiella, sociala och kulturella överlevnad. Den moderna individen är mera beroende av staten än individer någonsin varit i tidigare historiska epoker. Elias' begrepp "survival unit" förmedlar lite av denna verklighet. Det handlar inte bara om överlevnad i ekonomiskt och säkerhetsmässigt materiella termer, utan också om ett värnande av sociala relationer och kulturella värden. Begreppet antyder också att konfigurationen har en existentiell dimension. Att läsa Benedict Andersons *Imagined Communities* med Norbert Elias' analys av den moderna nationalstaten som individens viktigaste "survival unit" för ögonen leder till nya insikter om nationalismens inre dynamik.

Nationalismen har en yttre, synlig och en inre, mindre explicit dimension. Man kan tala om den överkommunicerade, respektive underkommunicerade sidan av nationalismen. För den yttre, ofta uppifrån dikterade formen använder Benedict Anderson begreppet "official nationalism." "Such official nationalisms were conservative, not to say reactionary, *policies*, adapted from the model of the largely spontaneous popular nationalisms that preceded them" (Anderson 1983, s. 102). Författaren gör här en distinktion mellan spontana, folkligt baserade och mera demokratiska former av nationalism och, ofta som en reaktion mot dessa, statligt initierade eller påtvingade, auktoritära former av nationalism.

I Turkiet, det land där jag tillbringat större delen av mitt vuxna liv, är de yttre, officiella attributen mycket framträdande. Man undgår dem inte: flaggor, porträtten av den moderna republikens grundare, Atatürk, militärens närvaro, de statliga ministerierna och andra offentliga byggnader, officiella ceremonier, innehållet/indoktrineringen i skolundervisning och massmedia. Till rekvisitan av gigantiska bilder på of-

→ i romanen *Bron över Drina* (1945, svensk översättning 1961). Tidpunkten är 1914: "Hur skulle de kunna förklara och uttrycka den kollektiva ångest som plötsligt skakade massorna och som från levande varelser fortplantade sig till döda ting, till länder och byggnader? Hur skulle de kunna beskriva den vågrörelse bland människorna som gick från stum djurisk skräck till självmordets vansinne, från lägsta instinkter av blodtörst och lömskt rofferi till de ädlaste och heligaste offer som en människa kan höja sig till och för ett ögonblick nå sfärer som tillhör högre världar med andra lagar?" (s. 289). Här gällde det inte kriget enbart, utan också upplevelserna vid övergången från ett gammalt och invariant till ett nytt och okänt samhällssystem.

11 Anderson 1983, s. 129.

fentliga platser har under senare år lagts symboler, som också griper in i människors vardag och deras privatliv. Här gäller det föremål i miniatyr, som små flaggor eller bilder av landsfadern Atatürk, att klistra på bilrutan, fästa på rockuppslaget, eller pryda kaffekoppen med.

Länge identifierades nationalismen i Turkiet med den officiella kemalistiska ideologin, eller med den militanta högnationalistiska rörelsen kring Nationalistiska Aktionspartiet – de ”grå vargarna.” Men den bilden är otillräcklig eftersom den överser med nationalismens inåtvända sidor, såsom de manifesterar sig genom bl a religionen – islam – och skönlitteraturen.

En författarpersonlighet från mellankrigstiden, som fått stor uppmärksamhet på senare tid, är Halide Edib Adivar (1882–1964). Anledningen till renässansen omkring hennes författarskap är bland annat att hon, då Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938) stod på höjden av sin makt, representerade en mjukare syn på grundläggande värden gällande sekularism, religion och nationalism. På grund av sin kritiska hållning till den kemalistiska regimen levde hon och hennes man Adnan Adivar i frivillig exil i Frankrike och England från 1926 till 1939.

Halide Edib tillhörde den osmanska eliten och hade fått en bra utbildning. Hon deltog med starkt och aktivt engagemang i kriget för nationellt oberoende 1919–22, något som hon beskrivit både i sina romaner¹² och i en självbiografi i två band ursprungligen skriven på engelska (Adivar 2005 [1926]).¹³ Hon kom inte från ett uttalat religiöst hem, men hon försvarade idén att det osmanska och islamiska kulturarvet måste bli en integrerad del av den nya turkiska identiteten. Azade Seyhan har gjort följande värdering:

Her negotiations among languages and cultures naturally led to a peripatetic perspective that invested her work with the urgency to rethink nationalism not in terms of territorial, religious, linguistic, and ethnic unity but in terms of the possibility of finding alternative systems and syntheses that unequivocally tolerate diversity (Seyhan 2008, 45–46).

På senare år har en alltmer aktiv litterär offentlighet utvecklats i Turkiet, något som Orhan Pamuk noga betonade i samband med mottagandet av nobelpriset 2006. Här spelar pionjärer som Halide Edib Adivar, tidiga modernister som Ahmet Hamdi Tanpınar (1901–62)¹⁴, socialrealister som Yaşar Kemal och unga nutida författare

12 Halide Edip (Adivar) (efternamn infördes inte förrän efter publiceringen av denna bok): *Eldskjortan. Roman från världskriget* (Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag, 1928). Originalets titel: *Ateşten gömlek* (1922). Detta är den mest kända av Halide Edibs romaner.

13 Halide Edip Adivar efterlämnade en rikhaltig litterär produktion: 21 romaner, fyra novellsamlingar, två teaterpjäser, fyra akademiska arbeten och en självbiografi i två band.

14 Framför allt känd genom romanen *Huzur* (i engelsk översättning: *A Mind at Peace*) från 1949, en kärlekshistoria som utspelar sig i Istanbul vid tiden för andra världskriget. Huvudpersonen Mümtaz är

som Aslı Erdoğan¹⁵ en framträdande roll. Denna utveckling har lett till att de mera subtila uttrycken för den nationella identiteten fått ökad synlighet. Orhan Pamuk själv är en av de främsta företrädarna för en sådan trend, något som Svenska Akademien också tydligt markerade i sitt pressmeddelande. Han beskrevs som den författaren ”som på spaning efter sin hemstads melankoliska själ har funnit nya sinnebilder för kulturernas strid och sammanflätning.”

Inte bara *Istanbul. Minnen av en stad* (2003), utan hela Orhan Pamuks författarskap, kretsar kring identitetsproblematiken.¹⁶ Grundtemat i samtliga romaner är förhållandet mellan jaget och den Andre. Det är i detta möte eller denna dialog, som identiteter skapas, också nationella identiteter. Romanerna är skrivna på författarens eget språk, men för en världsomfattande publik. Det handlar inte bara om abstrakta jag/du-relationer, utan om relationer inom och mellan kulturellt specifika miljöer. Boken om Istanbul är exempel på hur en sant kosmopolitisk världstad samtidigt fungerar som en betydelsefull nationell symbol. Istanbul fyller honom med melankoli (*hüzün*). I all sin oöverblickbara komplexitet är denna stad en del av honom, och han av den. Att samtidigt betrakta sig själv som en del av världen utanför innebär inte ett förnekande av den nationella identiteten, utan blir till en bekräftelse av den.

Hur ser i ljuset av dessa reflektioner relationen till de olika dimensionerna (yttre/inre, explicita/implicita) av nationalismen ut i vårt eget land, Sverige? Ingen modern nation kan svära sig fri från nationalismen, men i Sverige har vi sedan slutet av andra världskriget lyckats förtiga nationalismen som ideologi genom att osynliggöra staten. I få länder kan man lika aningslöst som i Sverige tala om ”samhället,” när man menar ”staten.” Med avseende på denna illusion utgör Hans Berggrens och Lars Trädgårdhs bestseller *Är svensken människa?* (2009) ett välkommet bidrag till debatten om svensk nationell identitet. Det är befriande att staten, som den förmyndaraktiga aktör den i själva verket är, här nämns vid sitt rätta namn. Samtidigt, för den som väntar sig en analys av de inre, mera subtila dimensionerna av svensk identitet, blir läsningen lite av en besvikelse.

Är svensken människa? är indelad i två perioder: 1800-talet, då litteraturen står i centrum för analysen (Geijer, Almqvist, Strindberg, Ellen Key, Heidenstam) och 1900-talet, då den av staten styrda socialdemokratiska familje- och socialpolitiken blir

15 Två av Aslı Erdoğan's allra finaste romaner finns tack vare Ulla Lundströms skickliga översättningar på svenska: *Den mirakulöse mandarinen* (Malmö: Ramus, 2008) och *Staden i den röda kappan* (Malmö: Ramus, 2010).

16 Exempel på några av hans mest kända romaner är *Den vita borgen* (1985), *Den svarta boken* (1990), *Mitt namn är röd* (1998), *Snö* (2002) och *Oskuldens museum* (2008). Årtalen hänför sig till utgivningsåret för den turkiska originalutgåvan. För en analys av romanens (som litterär genre) speciella betydelse för nationalstatens etablering, se Pamuk (2010). ”Over the past one hundred fifty years, the novel has marginalized traditional literary forms in every country where it has appeared, becoming the dominant form, in a process paralleling the establishment of nation-states” (Pamuk 2010, s. 187).

bestämmande för beskrivningen av svensk mentalitet. Ett bärande begrepp i analysen är ”statsindividualismen,” dvs det förhållandet att vi i Sverige kombinerat uttalad individualism med starkt stöd från eller beroende av staten. I Sverige har individerna kunnat frigöra sig som autonoma individer från familjeband och andra lokala nätverk tack vare det skydd som staten erbjuder. Detta är kärnan i svenskheten.

Vad författarna beskriver kommer emellertid slående nära Elias' (2001) bild (som en Weberiansk idealtyp) av individens relation till den moderna nationalstaten. Utan tvivel är det riktigt att Sverige har kommit närmare idealtypen än vad många andra länder i världen gjort, men som beskrivning av svensk mentalitet/identitet är denna bild något torftig och själlös. Analysen av vårt eget århundrade begränsar sig till de yttre socialpolitiska attributen och berör inte sådant som har relevans för djupare liggande sinnelag och/eller självuppfattningar. 1900-talets narrativ, dvs vårt århundrades berättelser om vilka vi är och vart vi är på väg lyser med sin frånvaro, i synnerhet mot bakgrund av författarnas litterärt inriktade analys av 1800-talet. Varför Berggren och Trädgårdh inte låter de skönlitterära författarna komma till tals vid analysen av 1900-talets nationella identiteter, utan lämnar ordet till samhällsingenjörerna, är oklart. Finns måhända en kritisk underton av ”den svenska modellen” invävd i detta? Hur det än må förhålla sig med den saken, säkert är i alla fall att författarna härigenom överlämnat studiet av 1900-talets litterära narrativ – ett synnerligen spännande forskningsfält – till andra humanister/samhällsvetare med intresse för identitetsrelationer.

Referenser

- Adivar, Halide Edib (1926/2005) *Memoirs of Halide Edib*. New York: Gorgias Press.
- Anderson, Benedict (1983) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Andriç, Ivo (1961) *Bron över Drina*. Stockholm: Bonniers.
- Berggren, Henrik och Lars Trädgårdh (2009): *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Elias, Norbert (1939/2000) *The Civilizing Process*. Oxford: Blackwell.
- Elias, Norbert (2001) *The Society of Individuals*. New York: Continuum.
- Gellner, Ernest (1983) *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Hobsbawm, Eric (1990) *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jusdanis, Gregory (1991): *Belated Modernity and Aesthetic Culture. Inventing National Literature*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Jusdanis, Gregory (2001) *The Necessary Nation*. Princeton: Princeton University Press.
- Kedourie, Elie (1960/1985) *Nationalism*. London: Hutchinson.
- Pamuk, Orhan (2010) *The Naive and the Sentimental Novelist*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Seyhan, Azade (2008) *Tales of Crossed Destinies. The Modern Turkish Novel in a Comparative Context*. New York: The Modern Language Association of America.

Smith, Anthony (1971) *Theories of Nationalism*. London: Duckworth.

Smith, Anthony (1986) *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell.

Özdalga, Elisabeth (1994) "Om människovärde och tro. En islamisk kvinnas levnadshistoria" i Ulla Björnberg, Anna-Karin Kollind och Arne Nilsson red.: *Janus och genus*. Stockholm: Brombergs.

Författarpresentation

Elisabeth Özdalga är professor i sociologi och föreståndare för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. Hon har sin utbildning från Göteborgs Universitet, men har varit knuten till Sociologiska institutionen vid Middle East Technical University i Ankara under åren 1983–2008.

Recensioner

Alain Ehrenberg, *The Weariness of the Self: Diagnosing the History of Depression in the Contemporary Age*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2010

Alain Ehrenberg, *Det udmattede selv: Depression og samfund*, København: Informations Forlag, 2010

Depression utgör idag en både heterogen och universell diagnos. I kontrast till andra mentala ohälsotillstånd kan depression hänvisa till en stor mängd olikartade organiska, psykologiska och beteendemässiga symtom samtidigt som avvikelserna uppfattas kunna drabba alla. Hur kan det komma sig att depression blivit vår tids diagnos framför andra inom psykiatri och hos allmänheten? Denna fråga utgör upprinnelsen till Alain Ehrenbergs verk, nu översatt från franska (*La Fatigue d'être soi: Depression et société*, 1998) till engelska (med ett nytt längre förord) och danska (som är att föredra framför den engelska utgåvan för den som är bekväm med vårt nordiska grannspråk), som syftar till att kartlägga de historiska förändringar, i definition och i tillämpning, som diagnosen depression genomgått under 1900-talet.

Ehrenbergs huvudtes är att utbredningen av depression är intimt sammanvävd med de samhällsförändringar som påbörjades under 1970-talet, då depression också för första gången blev diagnosen på allas läppar. Detta var ett decennium i emancipationens tecken där lydningen inför föräldrar, lärare och andra auktoritetsfigurer utmanades och disciplinen upphörde att vara vägvisare. I frigörelsens namn inriktade man sig också på personlig utveckling och experimenterade med icke-traditionella terapi- och umgängesformer. Under 1980-talet skiftas fokus med inriktning på det personliga handlandet. Människor förutsätts nu inte endast finna sig själva inom ramen för en äkthetskultur utan även sätta full tillit till sin förmåga att agera och ta initiativ, liksom att de själva kan göras ansvariga för alla sina beslut. Staten och den professionella sektorn, lika väl som utbildningssystemet och de privata företagen, inriktas mot att tillhandahålla lösningar skraddarsydda för den handlingskraftiga individen. Denna utveckling bejublas men med den nya subjektiviteten uppstår också en aldrig förut skadad problembild som utmärks av upplevelser av otillräcklighet. Depression kommer, framhåller Ehrenberg, att utgöra skuggsidan hos den suveräna människa som ständigt måste välja och för vilken allt är möjligt: hon blir trött, tvivlande och orolig av att hela tiden vara sig själv nog.

Diagnosens framfart över det medicinska landskapet bland psykiatrer, läkare och epidemiologer är en mer brokig berättelse. Den inleds med att depression möjliggörs som mental patologi genom att man i slutet av 1800-talet erkänner förekomsten av affektiva och strikt psykologiska sjukdomstillstånd. Skildringen inbegriper senare också infriade hopp om effektiv behandling där teknologiska och farmakologiska innovationer bidragit till att ge depression en status som fastställd verklighet. Detta gäller

särskilt upptäckten av behandling med elchocker (ECT) anno 1938 och antidepressiva mediciner – Imipramin och Iproniazid i slutet på 1950-talet och SSRI-preparatet Prozac under 1980-talet. Av betydelse är även den intrikata relationen till ångestproblem. Medan också psykiska ohälsotillstånd med ångest gestaltar en universell problematik har det, pekar Ehrenberg på, aldrig kommit att skapas någon motsvarighet till det etablerade uttrycket ”depressiv sjukdom” – det finns inte något sådant som ”en ångestsjukdom”. Vidare betraktar psykiatrerna sedan 1980-talet panikångest och generaliserat ångesttillstånd som depressiva tillstånd och möjliga att behandla med antidepressiva preparat.

Vad som till sist förenar medicinens med samhällets historia är att föreställningen om den inadekvata individen också kommit att bli mittpunkten i den förra. Depression hänvisar i klinisk mening idag, påvisar Ehrenberg, inte främst till människor i sorg, eller ens ett särskilt stämningsläge, utan till utmattade personer med nedsatt psykomotorisk förmåga att agera och ta initiativ. Hämning och impulsivitet är de dimensioner som psykiatrer och läkare utgår ifrån: hämning betecknar frånvaro av handling och impulsivitet okontrollerad handling. Detta vida betraktelsesätt – en dimension kan inrymma disparata syndrom och etiologier – har medfört att depression ökat explosionsartat som sjukdomsbestämning.

The Weariness of the Self har rönt välförtjänt uppmärksamhet bland samhällsvetare, filosofer och psykiatrer. Det är både en bok om och för vår tid. Ehrenberg intar ett på samma gång originellt och välgrundat perspektiv på det samtida samhället och tvingar oss att ställa viktiga normativa frågor om hur vi vill leva i framtiden.

Boken är dock inte utan invändningar. Ett problem rör Ehrenbergs beskrivning av den förändring i mentalitet som den individuella emancipationen medfört, vilket han förstår som övergången från ”det förbjudna” till ”det möjliga”. Mot denna bakgrund argumenterar han för att vi idag skulle leva i ett samhälle där konfliktmodellen på psykiskt lidande (representerad av Freud) inte längre är tillämplig. Vad som inte beaktas är emellertid alternativet att vi snarare ser en *ny sorts konflikter* där individen vill och önskar men inte kan. Överjaget straffar mig då inte främst för att jag gör fel och bryter mot en fast moralkodex, utan för att jag inte lever upp till bilden som självbestämmande och gör de val som i samhället uppfattas vara värdefulla. Ehrenberg bortser, trots egna försäkringar om motsatsen, alltför ofta från att även det möjligas sfär är samhälleligt reglerad. Utan att ta hänsyn till psykologiska konflikter blir det överhuvudtaget svårt att förstå vad det skulle innebära att uppleva sig tvingad att följa, liksom obehaget att bryta mot, sociala normer.

Ehrenberg framhåller depressionsdiagnosens sociala förankring, men det går inte att bortse från att det även finns andra psykiatriska tillstånd som vunnit stort gehör i samhället. Bland dessa ingår inte minst neuropsykiatriska problem som ADHD, Asperger och Tourette som drabbat miljontals människor och vilka han inte berör. Dessa diagnoser tycks primärt handla om att individen inte uppfyller de allt *strängare* och *mindre flexibla* samspelesnormer som kommit att etableras, snarare än att vara uttryck för utmattade livsprojekt.

Hur ska då slutligen det möjligas bördor hanteras? Ehrenberg flirtar med en far-

makologisk lösning: den fenomenala konsumtionsökningen av anti-depressiva medel motsvarar det nya samhällets krav på individuell autonomi – preparaten undanröjer bromsklossar i vägen för självet fortsatta aktivitet – och att ifrågasätta människors bruk av dem är därför att moralisera, menar han. Detta resonemang ter sig särskilt visionslöst som Ehrenberg själv konstaterar att läkemedelsanvändningen för merparten deprimerade numera är livslång där man givit upp tankarna på bot. På baksidestexten förklaras att författaren ”visar att det moderna depressionsfenomenet inte är en konstruktion av läkemedelsindustrin”. Påståendet är emellertid direkt felaktigt eftersom Ehrenberg inte alls diskuterar förhållanden som att läkemedelsindustrin idag utformar manualer vilka allmänläkare använder för att diagnostisera depression, eller att denna industri länge bedrivit intensiva reklamkampanjer för att legitimera depression som diagnos och försett patientgrupper med depression stora monetära medel. Sammanfattningsvis lämnar *The Weariness of the Self* mycket att önska ifråga om samhällskritik, men är i många andra hänseenden en viktig och intressant bok.

Jonas Lindblom, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Elias le Grand, *Class, Place and Identity in a Satellite Town*.
Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies
in Sociology, New Series 47, Stockholms universitet, 2010

When Tony Blair came to power in 1997 he proclaimed to the Labour Party conference that ”the class war is over but the struggle for equality has just begun”. The death of social class is announced routinely in British life. George Orwell noted this kind of rhetoric in the 1930s and Richard Hoggart identified it in the late 1950s. ”Class distinctions do not die: they merely learn new ways of expressing themselves” wrote Hoggart. ”Each decade we swiftly declare we have buried class; each decade the coffin stays empty” (Hoggart, ”Introduction” in G. Orwell *The Road to Wigan Pier*, London: Penguin, 1989, p. vii). Elias le Grand’s book, *Class, Place and Identity in a Satellite Town*, is an extraordinary study of the latest mode through which class is expressed in the contemporary British life through the figure of ”The Chav” – unrespectable, anti-social, violent, gawdy, loose in sexual morals, crude, often tattooed and dripping in ostentatious gold jewellery. The moral panic about the uncouth Chavs is the latest incarnation of Britain’s seemingly eternal obsession with class distinctions.

This book charts the emergence during the early years of the 21st century the moral panic about the cultureless Chavs in the media. Through five months of fieldwork in a ”Chav town” on the southern edges of London the book gives an account of the lives of white working people who are labelled in this way. The main argument of the book is that the emergence of the notion of the ”chav” is a ”symbolic construction of class that is spatialised.” There are many different versions of the origin of term some claim its origins are Romany others claim that Chav is an abbreviation of ”Cheltenham Averages” that are the embodiment of white working-class educational under

achievement. Whatever its root the notion became the shorthand stigmata to characterise the disreputable white working class and the neighbourhoods where they live.

Elias le Grand spent time living in a working class council estate and talking to the people that live there. The first and profoundly telling finding is that the word "chav" is hardly used in the intimate spaces of working-class life. Although, there is an awareness of that this term is circulating in the wider public culture. While the residents of Satellite Town are aware of the sense of a "spoilt identity" this is only a fraction of the story. While there are cases of gun crime and violence on the estate this place actually has a lower crime rate relative to other parts of London and le Grand finds a strong sense of community spirit. The account of working-class life offered here is sensitive, compelling and at times painfully honest.

Two moments in the ethnography really stand out. The first concerns a young woman called Katie. Presented with images of tattoos that are commonly associated with the image of the "chav" she rejects the idea of having one herself. Yet, at the same time she knows that to have a tattoo with the name of a loved one is part of the modality through which kinship and devotion is expressed in working-class life. She wants to have the name of her mother inscribed on her skin but does not want to invite class hatred and the label "chavy". Instead she wants to have her mother's name tattooed on her skin in "Hebrew" to avoid the stigmatizing power of chav discourse. The result is a vivid account of the emotional politics of class. While the residents of Satellite Town don't use the language of chav culture some of them are intimately aware of its symbolic power. The great achievement of this work is that it managed to get inside the textures and complexities of working class life with the result that the account is not only believable but also captures the vitality of this world. This isn't always easy or comfortable. The second ethnographic high point is an account of a conflict which took place during fieldwork in the local youth club with a young man called Nicky. In this place people talk about 'having front' which literally is a particularly stylised hard presentation of self particularly for young men. These are protest masculinities that start out as resistance but very often simply reproduce marginalisation. Elias le Grand finds himself in a verbal confrontation where as an ethnographer he is drawn into classed performances of self. The confrontation costs him his job. But in the description that is offered we understand how these identities – middle-class stranger/working class local – get acted out in the spaces of everyday life. In my reading it is the conflict ridden nature of le Grand's engagement with this young man – that some might say oversteps the ethnographer's role – that enriches the study and captures the vivid qualities of the kinds of people who populate council estates like this one.

More critically, this is very much a culturalist understanding of class. I was surprised that more attention wasn't paid to the kinds of jobs that people who live in Satellite Town do, the industrial estate and the factories – many of which that have closed – located on the estate. How does the culture of industrial life and particularly its attendant forms of masculinity haunt the experience of young men like Nicky? Also, there are a number of fleeting references to the racialised geography of London. I wondered how the experience of "chavtowns" like this one might be understood in terms of the

relationship between whiteness and class. Regardless of these minor quibbles this is a wonderful and important study that deserves to be read widely. Its findings with regard to the intensity of class hatred unleashed and indeed licensed by the *chav* phenomenon is deeply shocking. The lasting impression of the book is a posting quoted from a website. The posting refers to a tragic drug related shooting in Satellite town of a young man by a rival gang. The contributor to the website writes gleefully: "More guns & drugs for Satellite Town please, this way the scum will; eradicate each other faster." The coffin of social class remains unfilled but Britain's oldest obsession – the hatred of working-class people – is alive and well.

Les Back, Goldsmiths, University of London (fakultetsopponent)

Jonas Lindblom & Jonas Stier (red.) *Det socialpsykologiska perspektivet*. Lund: Studentlitteratur, 2011

I Sverige har socialpsykologin traditionellt en ställning mitt emellan psykologi och sociologi. Det är en position som predisponerar för viss kantstötning. Detta betonas av att ämnet också röner olika behandling från sina två föräldradiscipliner. Både metodologiskt och teoretiskt finns det olika grundantaganden om socialpsykologins karaktär och om dess studieobjekt. Berömt sedan länge är Floyd Allports kategoriska imperativ: "There is no psychology of groups which is not essentially and entirely a psychology of the individual." Här är det individuellt psykologiska egenskaper som bestämmer utfallen av de socialpsykologiska faktorerna. Psykologin är moderdisciplin.

På den andra sidan har vi en något mindre berömd definition av G. H. Mead: "In social psychology we explain the part in terms of the whole, not the other way." Här är det individen som blir förstörd utifrån den sociala situation den befinner sig i. Här är det, synes det, socialpsykologin som är moderdisciplin för psykologin, och i förlängningen viktiga delar av sociologin.

I Sverige har Johan Asplund och en del av hans lärjungar spelat en roll för att belysa det senare ontologiska perspektivet. Nyligen har det kommit ut två volymer som breddar belysningen. Den första kom för ett par år sedan: C. G. Heidegrens och D. Wästerfors *Den interagerande människan*. Ett alldeles färskt tillskott är en antologi som redigerats av Jonas Lindblom och Jonas Stier, och som presenterar texter av nio författare. Det är inte en hopsamlad bunt texter med socialpsykologisk vinkling; samlingen utgör en ganska noggrant utkristalliserad karta som programmatiskt beskriver och lanserar ett perspektiv som mer liknar Meads än Allports.

Hur urvalet av ämnen har gått till vet jag inte, men jag känner mig nöjd med provkartan. Den är på ett sätt originell: Redaktörerna har inte väjt för att åter presentera profiler från det förgångna, som är välkända för alla beteendevetare. Vi har både Fromm, Erikson, Mead och Sartre. Varför ta fram dessa välkända profiler igen? Skälet är att redaktörerna vill presentera en sorts systematik i sitt perspektivval. Boken heter

Det socialpsykologiska perspektivet. Det som ska fram är inget mindre än en tendens att låta detta perspektiv agera moderdisciplin. Man kunde i förstone vänta sig att Fromm med sin psykoanalytiska bas rymmer båda sidorna i någon kombination, men presentationen här lyfter fram den sidan av Fromm där karaktärsutvecklingen kan ses som en pendang till drag i samhällsstrukturen.

Samma sak kunde förväntas om Erikson. Det tycks som om hans teori om människans åtta åldrar är en genuint psykologisk teori. Men Stiers behandling lyfter fram de sociala villkorens tydliga påverkan på gestaltningen av de olika stadierna, och följdriktigt avslutas också texten med Eriksons identitetsteori, där tesen att identitet över huvud taget inte kommer till stånd utan att speglingen från Den Andre odlas tydligt. En Cooley-lärjunge känner väl igen sig.

Liknande är fallet med Sartre. (Lite originellt är det att alls inkludera honom.) Han är ju existentialist och denna filosofi tolkas ofta som att den ser valet och den existentiella ångesten som strikt individuella drag. Min fragmentariska läsning av Sartre gav mig aldrig en sammanhållen socialpsykologisk teori. Jag fortsatte därför inte in i Sartres universum. Men Sverre Wide hittar snabbt en infart som slår mig som ett fynd: Sartre har skrivit mycket om blicken och den Andres fråga och svar på min blick (och omvänt) såsom avgörande krafter i mitt liv. Detta är Wides nav. Man kunde ha inkluderat också Levinas, som ju har blickens bekräftelse, ärlighet, falskhet som ett grundläggande kriterium av tydligt socialpsykologisk karaktär. Men Levinas är inte vardagsläsning för svenska beteendevetare.

Elin Thunman har tidigare skrivit om begreppet motstånd hos Mead, och Marcus Persson har på liknande vis skrivit om den tingens/materiens socialpsykologi, som Mead etablerade. Motstånd och blockeringar är enligt Mead (och i både pragmatismen, med Dewey i centrum och i Piagets och Vygotskys olika utvecklingspsykologier) avgörande för att skapa medvetet intellekt och kreativitet. David Redmalms text om Johan Asplund kommer mycket riktigt direkt efter Mead. Asplund introducerade på bred front Mead i Sverige. Hans användning av Mead har också varit sällspört kreativ och har påverkat svensk socialpsykologi starkt. Redmalms framställning är kongenial med det skönlitterära skrivsätt som Asplund själv har odlat så framgångsrikt. Hans text är, liksom Asplunds egna, en intellektuell och estetisk njutning. Detta kan också sägas om Wides presentationer.

Försöken att presentera socialpsykologin som en kraft "sui generis" är genomgående, inte bara i urvalet utan också i sättet att skriva om dem. Texten om Goffman, t.ex. odlar tydligt ett drag som jag själv brukar använda: i Goffman har vi en person som sysslar med psykologi och som ger oss ibland extraordinära kunskaper inom det ämnet, men som aldrig använder psykologiska förklaringar. Goffman är nästan unik i detta, och tolkningen framhäver det. Jag lärde mig Goffman i original, men fick här en smula nytt, t.ex. vad man upptäcker bakom masken när en person "tappar ansiktet". Här uppstår i Wides tappning faktiskt ett existentiellt grundspörsmål med stor ångestpotential, som man måste vara känslig för att finna hos Goffman själv.

Socialiteten som kraft "sui generis" finns också i Tomas Kumlins text om Garfinkel, som tar oss djupare än standardrepertoaren om hans experiment brukar göra.

Det blir text om socialpsykologiskt teoretiska konsekvenser av vad som händer i experimenten. Som Mead-lärjunge nickar jag slutligen sympatiserande såväl vid framställningen av Potters tes om talet som handlingsprocess, som vid texten om Butlers genusperformativitet, som är så mycket mer lättillgängligt än författarinnan själv. Varken Butler eller Sartre är självklara i en socialpsykologisk antologi, men här plattas de naturligt. Detta framhålls ytterligare av redaktörerna, som ramat in bidragen omsorgsfullt. Tillsammans blir allt en vidgning av frågan jag började med: kan socialpsykologin vara snarare en modervetenskap för samhälls- och beteendevetenskap, än deras gemensamma barn?

Boken framstår som kurslitteratur. Jag vill därför meddela att det finns en vandring från etablerade positioner till de sentida scenarierna i socialpsykologin. Det betyder samtidigt att det blir en vandring mot större komplexitet ju längre fram vi kommer. Börja på A-nivå? Ja, men de senare kapitlen blir prövande för många A-studenter.

Lars-Erik Berg, Institutionen för Teknik och Samhälle, Högskolan i Skövde

Roland Paulsen, *Arbetsamhället: Hur arbetet överlevde teknologin.*

Malmö: Gleerups, 2010

”Arbetsamhället är hopplöst föråldrat”, skrev André Gorz 1988 och syftade då på att arbetet inte längre kan fungera som den sociala samhörighetens grund. Glorifierandet av lönearbetet kvarstår dock fortfarande, vilket den som slår på sin TV och lyssnar till politikernas naivt optimistiska tilltro till arbetslinjen lätt kan se. Arbetslinjen, detta kvasitrascendentala argument, strukturerat kring en morötternas och piskans retorik, tycks vara något som många människor tar för givet. I Roland Paulsens bok *Arbetsamhället: Hur arbetet överlevde teknologin* framträder dock detta tal om arbetslinjen i samhällets tjänst som inget annat än ett praktexempel på ett *argumentum ad nauseam*, ett argument som upprepats så ofta att ingen längre funderar närmare över huruvida det äger giltighet eller ej.

Dagens samhälle präglas av viljan att ”genom tillväxt skapa arbete” och det är denna vilja som är det övergripande föremålet för Paulsens bok, vilken erbjuder en väl-skriven kritisk analys av vad Paulsen benämner arbetsamhället, ett samhälle där arbetet har blivit ett självändamål. Arbetsamhället beskrivs som produkten av en sammandrabbning mellan två motstående krafter, dels den *produktiva*, det mänskliga produktionssystemets effektivisering, och dels den *ideologiska*, perversionen av denna ”mänsklighetens triumf” till en ”ideologisk kraft som fordrar att vi oavsett hur behovet av arbete ser ut fortsätter att arbeta” (s. 10). Detta spänningsförhållande utgör navet i Paulsens framställning av det orimliga i att se lönearbetet som kreativt och gemenskapsgrundande. Vi måste i stället gå bortom dessa tvivelaktiga rättfärdiganden av arbetsideologins herravälde och komma till insikt om ”absurditeten och slöseriet”, om ”underordningens repetition” (s. 13). Vid sidan om detta utgör boken även en utmärkt introduktion till den (västerländska) arbetskritiska litteraturen.

Bokens första del, "Arbetets ideologi" behandlar de ideologiska krafter som varit styrande för överproduktionens problem, med fokus på tre huvudsakliga ideologiska drivkrafter (protestantismens arbetsetik, industrialiseringens våldsamma naturalisering av arbetsmoralen samt den endimensionella arbetsideologin) som historiskt varit styrande för att arbetet kommit att ses som en rättighet i stället för en förödmjukelse. Här framträder en bild av hur den sentida människan "i en tid när den mänskliga arbetskraften blivit mer överflödigt än någonsin" ändå "blivit mer arbetsanpassad än någonsin" (s. 72) och nästintill kroniskt oförmögen att föreställa sig ett samhälle som inte är uppbyggt kring arbetsplikten.

I bokens andra del, "Arbetets frukt", diskuteras övergången från behovsekonomi till överflödesekonomi i relation till konsumismen som metaideologi. Poängen är här att konsumismen utvidgat "den systembevarande rationaliteten från produktionens till konsumtionens område" (s. 139). Särskilt intressant är diskussionen om behovsdebatten, där tre kritiska punkter framträder. Den första handlar om risken att de kritiska teorier som behandlat frågan om sanna och falska behov – i en diskussion som gått från ett medvetandefokus till att handla om intersubjektiv kommunikation – kanske motverkar sitt emancipatoriska syfte. Risken är enligt Paulsen att vi hamnar i ett ständigt uppskjutande av en möjlig förändring, där intellektualiserad kunskapsteori döljer mer än den avslöjar om de potentiellt mer frigörande frågorna om produktionspotential och behovsstimulans. Vidare fokuserar debatten alltför mycket på medelklassen, något som skymmer arbetstvängets mer repressiva sidor för människor längre ned i samhällets hierarki. Som tredje punkt behandlas den missvisande beskrivningen av överflödesekonomins problematik som en fråga om målrationelitet, vilken följer den mer övergripande frågan om rationaliteten som underordnad härskandets repressiva logik.

Bokens tredje del, "Arbetets substans", tar upp överproduktionens problem inom produktionsfären. Paulsen pekar på hur det västerländska arbetssamhällets slöseri med exempelvis teknik och livsmedel inte har sitt ursprung i skapandet av falska behov utan i själva produktionsapparatusens irrationalitet (ex. glödlampans eller bilens medvetet inbyggda funktions- eller kvalitetsföråldring). Paulsen diskuterar även tjänstearbetet som en systembevarande mekanism som onekligen bidragit till den tilltagande svårigheten att "se någon produktions- eller effektivitetsrelaterad logik i arbetet" och till att produktionsrationaliteten underordnats makten, med konsekvensen att arbetet degenererat till en form av arbetsliknande icke-arbete präglad av immaterialitet och tomhet. Den långt drivna frikopplingen mellan arbete och produktion har bidragit till en sinnenas alienation, till ett upphörande av "subjektets materialisering i den objektiva omvärlden" (s. 173). Arbetets ansträngning riktas enligt Paulsen inåt, till en känslornas kamp där problemet blir att uthärda hela arbetsdagen. Vi ägnar oss alltmer åt tomt arbete, dvs. annat än våra arbetsuppgifter, dock ej p.g.a irrationalitet eller bristande moral, utan i stället till följd av den ofta mer eller mindre ogenomträngliga kopplingen mellan arbetsprocessen och arbetets mål, tillsammans med individens behov av att behålla sin inkomst.

I bokens avslutande del, "Arbetets underminering", tar Paulsen upp, vid sidan om

medborgarlönens idé, det motstånd som ligger i *ekoaktivismen*, dvs. en ekonomisk aktivism som handlar om att människor ”inskränker sitt deltagande i samhällsekonomin genom att begränsa sitt deltagande i reglerad produktion eller konsumtion” (s. 206). Ett exempel är här fildelningen, detta utnyttjande av informationsteknologi utanför den legitima ekonomin. Poängen är att ekoaktivismen framvisar en alternativ rationalitet som är alltför effektiv för att kunna tolereras av arbetsamhället. Ytterligare exempel är maskningen där den anställde aktivt väljer tomt arbete i syfte att fylla det med ”kreativ aktivitet som upplevs som mer meningsfull än lönearbetet” (s. 209), eller friganernas tillvaratagande av matbutikernas kasserade livsmedel. Ekoaktivismen omkullkastar rådande hierarkier och sätter fingret på den minimala skillnaden inom systemet, dvs. de reaktioner som den ger upphov till är något annat än systemets kontingenta dysfunktionalitet. Snarare handlar det om en punkt där systemets sätt att fungera explicit framträder och där ett aktivt motstånd blir möjligt.

Avslutningsvis kan det framhållas att Paulsens bok rymmer en genuin kritisk potential väsensskild från den sedvanliga passivt-aggressiva hållningen, skenbart subversiv i sitt begråtande av den rådande ordningens missförhållanden. Paulsen citerar mot slutet av sin bok Georg Büchners ord om våra liv såsom mord genom arbete, där vi i sextio år dinglar i repet, dansandes. I relation till detta kan sägas att *Arbetsamhället* skänker oss en antydning om att den klaustrofobiska känslan av att vara fångna i systemets stasis trots allt kanske kan brytas – och i förlängningen kan förhoppningsvis denna typ av välgrundad samhällskritik föra oss närmare ett avskärande av repet som binder oss likt marionetter till arbetsideologins herravälde.

Lennart E. H. Räterlinck, Sociologiska institutionen & IBF, Uppsala universitet

Joachim Radkau, *Max Weber: A biography*. Cambridge: Polity, 2009

Efter över 80 år kan vi ersätta Mariannes Webers hagiografiska biografi och ålderstigna text över sin mans gärningar. Nu har vi fått en fullmatad studie över Max Webers liv och tänkande: Joachim Radkau *Max Weber: A biography*. En sådan studie är efterlängtd och efterfrågad av många. Denna studie ger oss läsare nya insikter och kunskaper om den framstående mannens verksamheter, både intellektuella framgångar och privata motgångar. Detta är till skillnad från Mariannes berättelse en bok som når upp till en hög akademisk nivå och samtidigt tar Radkau ner Weber på jorden. Marianne hade benämnt Max som en titan av världshistorisk betydelse. Radkau visar snarare på en människa av kött och blod. Han har i sitt arbete fått tillgång till ett vanligtvis stängt familjearkiv. Han har bland annat läst brevväxlingar mellan Max Weber och de kvinnor han stod närmast: hans mor Helene, hans fru Marianne och hans älskarinnor Mina Tobler och Else Jaffé. Dessa brevväxlingar ger en bredare bild av hans känslomässiga liv och samtidigt visar Radkau att dessa känslor blev en viktig drivkraft för de områden han intellektuellt kom att ge sig i kast med. Radkau menar att det finns ett nära samband mellan intellekt och eros. Och detta är ett genomgå-

ende tema i hans bok. Men detta antagande implicerar inte någon som helst reduktionism, att Webers tänkande kan reduceras till eros. Eros skall i Weber fall, som Radkau lyckas visa, peka ut vilket håll Weber intellektuellt kom att rikta sig mot, i olika faser av sitt liv.

Radkau kan inte sägas tillhöra någon särskild weberiansk ”skolbildning”. Faran med en tillhörighet är att man blir blind för vissa aspekter. Nej, Radkau får oss att se Weber med relativt nya och fräscha ögon. Radkau har framför allt varit verksam som miljöhistoriker av rang. Och som historiker är han van genom sin skolning att arbeta med källmaterial och förhålla sig källkritisk och värderande. Ursprungsversionen av boken på tyska utkom 2005 och heter *Max Weber. Die Leidenschaft des Denkens*, vilket på svenska motsvaras av *Tänkandets passioner* (1008 s). Detta speglar väl Radkaus tes att tänkande – det förnuftiga – drivs framåt av passioner. Detta går förlorat i den engelska titeln. Bakom Webers ibland minst sagt torra prosa framträder i denna bok Max Weber i helfigur full av liv, ett liv fullt av alkohol och droger, viktproblem, impotens, otrohet, barnlöshet, sexuell berusning, masochism etc., men också av vetenskapliga framgångar.

Den gordiska knuten som Radkau upprättar mellan Webers tänkande och liv utgörs av begreppet ”naturalism”. Denna knut kom Weber att tampas med hela sitt liv, enligt Radkau. Naturalism i Radkaus tappning är brett och svårfångat. En central aspekt av detta är Webers brottande med sin egen sexualitet, d.v.s. natur. Detta naturbegrepp används som ett idealtypiskt begrepp helt i enlighet med Webers användande. Radkau frågar sig: varför kan vi inte använd detta typiska weberianska begrepp på Weber själv?

Radkau studie formar sig som ett drama bestående av tre akter. Den första akten benämns ”The violation of nature”, där vi introduceras i Max Webers komplicerade uppväxtförhållanden. Max drabbas i unga år av en hjärnhinneinflammation som nästan tar livet av honom. Erfarenheten av denna sjukdom kom han att brottas med hela livet och kom att påverka hans självbild. Under dessa år möter han viktiga människor och för diskussioner kring politiska frågor. Det var också under dessa år han lärde sig att dricka alkohol i allt för stora mängder.

Den andra akten får namnet ”Nature’s revenge” och handlar om hans depression, som når sin kulmen vid förra sekelskiftet. Han plågas av vad han kallar ”daimon”, det judiskt-kristna begreppet för demoner. Detta tar sig uttryck som sömnlöshet och migrän. Just denna sömnlöshet fick honom att t.o.m. att använda heroin. Radkau menar att denna depression hade att göra med att Weber hade en alltför skev bild av sig själv. Weber uppfattade sig själv som en ledare och krigare, men i själva verket var han inte alls detta. Det vill säga bilden av sig själv och verkligheten stämmer inte alls överens.

Den sista akten benämns ”Salvation and illumination”. Här framträder Weber i full skaparkraft. Under denna period utvecklar han begreppen ”rationalisering” och ”karisma”, vilka kom att bli centrala och användbara begrepp i Webers vetenskapliga arsenal. Han gör vissa försök att träda in på den politiska arenan. Han var en av delegaterna vid Versailles förhandlingarna 1919.

En av myterna som Radkau försöker skjuta i sank är Karl Jaspers uttalande att det

var en tragedi att Weber inte blev en Statsman. Radkau menar och argumenterar väl för att denna föreställning hade mer formen av en komedi snarare än tragedi. Weber hade inga som helst anlag för praktik politisk verksamhet, som först och främst handlar om att sluta kompromisser. I skriften "Politik som yrke" framråder politiken just som kompromisslös. Weber hade heller ingen djupare tillhörighet till något politiskt parti. Radkau menar att det var tur därvidlag att inte Max Weber fick någon betydande politisk roll.

Denna bok är medryckande, livlig och mycket välskriven. Den är som jag uppfattar den skrivna utifrån en passion, d.v.s. den är dubbeltydig. Det handlar om Max Webers passioner som drivkrafter och den är skriven utifrån Joachim Radkaus passion för sitt studieobjekt, vilket gör den mycket läsvärd. Radkau försöker med sin bok att levandegöra Max Weber och krossa ikonen Max Weber, men som han säger i slutet av boken: "it destroys none of the magic of the great anti-magician."

Det finns dock en del mindre svagheter. Det är framför allt vagheten i begreppet "naturalism" som boken utgår ifrån. Det blir så omfattande att allt kan inpassas i detta begrepp. Den andra svagheten är behandlingen av Max Webers politiska tänkande. Radkau är ute efter att krossa myten om statsmannen, vilket gör att de politiskt intellektuella resonemangen hos Max Weber tenderar att undertryckas.

Men den största svagheten med boken är att den är förkortad i förhållande till den tyska upplagan. Det saknas en bit över 300 sidor. Bland annat utesluts Webers närmkamp med Karl Marx och Webers komplicerade relation till Georg Simmel. Jag känner mig därvidlag lite snuvad på konfekten. Om möjligt, läs den tyska upplagan.

Lars-Erik Alkvist, Akademin hälsa och samhälle, Högskolan Dalarna

Lambros Roumbanis, *Kierkegaard och sociologins blinda fläck*.
Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies
in Sociology, New Series 44, Stockholms universitet, 2010

1844 var ett bemerkelsesrikt år, skriver Roumbanis inledningsvis: August Comte gav ut sin bok *Om Positivismen*, Marx skrev sina *Ekonomisk-filosofiska manuskript* och Kierkegaard gav ut sin bok om *Begreppet Ångest*. Sociologer känner som regel till de två förstnämnda, medan vår kunskap om Kierkegaard begränsas till gymnasiets få filosofi-timmar, om ens detta.

Den djärva grundtesen i denna avhandling är "att den kierkegaardska existensfilosofin både direkt och indirekt uppenbarar en blind fläck i varje sociologiskt och samhällsteoretiskt resonemang" (s.3). Författaren kallar detta för ett *sociologiskt ofullständighetsteorem*, en tes som han i övrigt övertar från Georg Simmel: ögat som ser ut, ser inte sig självt.

Kierkegaards filosofi har inspirerat kontinental filosofi avsevärt och har därigenom sipprat in till den omgivande sociologin. Theodor Adorno brottades aktivt med Kierkegaards filosofi i sin avhandling om *Konstruktionen av det Estetiska*. Med Kier-

kegaard såg han det inre mänskliga rummet som en *interieur* – en möjlig fristad från den alltomfattande reifikationen i det yttre. En rad andra sociologiska tänkare har i någon fas av sitt liv brottats med Kierkegaards krav om ett etiskt – autentisk – liv bortom de sociala normaliteternas förtryck, bl. a. Edward Tiryakian.

Kierkegaards radikala individualism – ytterst sett är vi själva ansvariga för det liv som vi lever – förmedlar en nödvändig praktisk realitet: att varje människa ställs inför den svåra uppgiften att bli ett subjekt som vågar se på sig självt i ett större kosmologiskt sammanhang. Att våga valet är också att våga välja bort, att prioritera, något som sannolikt har konsekvenser för resten av vårt liv: gift dig och du kommer att ångra det; gift dig inte, och du kommer att ångra också det (*Antingen/eller*). Om den "oandlige individen" med tiden vaknar upp till insikten att hon, medan valet ännu fanns, försummade sitt livsöde, ja då infinner sig känslan av misslyckande, sorg och melankoli.

Kierkegaards universum är barskt: ingen tillfrågade oss om vi ville komma in i världen; vi har kastats in i en tillvaro som vi senare aktivt ska förhålla oss till. Friheten hos Kierkegaard – som hos Hegel – är alltid en *situerad* frihet. Situationen binder samman dåtid, nutid och framtid i ett *Øjeblik*, "detta tvetydiga, vari tiden och evigheten berör varandra" (s. 35), då fakticitet vävs samman med möjlighet och frihet, det objektiva med det subjektiva, timlighet med evighet.

Hur kan man förena en sådan radikal filosofi som betvivlar språkets totala makt över vårt inre känsloliv med gängse sociologi? Jean-Paul Sartre uppmärksammade de (begreppsliga) tomrummen i Kierkegaards filosofi som "existensens unicitet – som något som på intet sätt kan tänkas utan endast upplevas i trosakten" (s.23). Gilles Deleuze radikaliserar ytterligare dessa tomrummens möjligheter att bryta upp från denna världens ordningar. Hos Kierkegaard, som i radikal filosofi i stort, sammanfaller inte den yttre och den inre sanningen: en spricka genomsyrar tillvaron. Tivlet finns alltid och hotar med att blotta livets meningslöshet och förljugenhet.

Roumbanis redogör i ett levande, ja, nästan Kierkegaard-inspirerat, språk för hur man kan se kraven på autenticitet och innerlighet som också samhällsrelaterade: som människans inneboende möjligheter att ta avstånd från och kritisera samhällsskapade normer och konventioner; som en kritik av falsk gemenskap och massans destruktiva inverkan på individer. Så visst finns det förbindelseänkar mellan Kierkegaard och sociologiskt tänkande, men då företrädesvis lokaliserade i disciplinens utmarker. Huvudfåran i sociologi har, något som Roumbanis redogör för, svårt att handskas med den grundläggande schismen mellan yttre och inre verkligheter. Av utrymmesskäl kan jag blott nämna några få av Roumbanis intressanta insikter.

Såväl Marx som Kierkegaard uppmärksammar sin samtids förtingligande och falska medvetande, men roten till det onda leder i diametralt skilda riktningar. Simmels sociologi har däremot flera skärningspunkter med Kierkegaard. Samhällets framskridande objektivisering slår över i en inre subjektivisering, i en innerlighet, även om denna hos Simmel ofta förblir olycklig och tragisk.

I den psykoanalytiskt orienterade samhällsteorin är ångesten central. Freud är naturligtvis den som mest ingående har berört detta ämne. Med sin biologiska tillgång

till individens själsliv ser han i ångesten en brusten sexualdrift, medan Kierkegaard öppnar upp för en "ångestens metafysik". Några postfreudianska tillgångar berörs också, främst Karen Horney, Erich Fromm och Harry Stuck Sullivan. Flykten från friheten – att undslippa ångest – blir här ett markant tema.

Modern sociologisk teori har på många sätt beröringspunkter med ångestproblematiken, antingen som en Freud-påverkan eller också som i fallet med Giddens som en Heidegger-påverkan. Alfred Schütz fenomenologiska sociologi bygger i hög grad på Husserls livsvärdsbegrepp och har därigenom kontakt med Kierkegaard. Roumbanis uttrycker dock sin besvikelse över att Schütz inte på allvar lyckas tydliggöra hur människor, trots tillfällig upplevelse av chock, inte klarar av att axla den radikala frihet som ligger i valet att göra uppbrott. Istället inlemmas människor i "systemet".

Goffmans dramaturgiska sociologi framställer socialt liv som "en preliminärt fungerande enighet" (s. 135) med en insida och en utsida. Distansen mellan individ och omgivning möjliggör *enactment*. Trots inneboende möjligheter förblir dock Goffman den sociologiska traditionen trogen: Individen blir reducerad till ett maskspel!

Peter Berger introducerade tidigt Kants frihetsbegrepp som en motpol till sociologins tendens till klaustrofobi – vi är instängda i en social verklighet. Han nosar, säger Roumbanis, vid sociologins blinda fläck (sid. 149). Trots inspirationen från Heidegger (och indirekt från Kierkegaard) är det inte precis uppbrottet som står i centrum för Berger & Luckmanns analys. Det är snarare institutionerna och de rutiniserade handlingar som erbjuder typifierade handlingsmönster.

Jean-Paul Sartre är starkt närvarande i hela avhandlingen. Roumbanis ger, som jag ser, en värdefull läsning av Sartres filosofi, både i den tidigare och senare fasen, speciellt de sociologiska försöken att förbinda Kierkegaard med Marx. Kan man skapa ett liv ur ett icke-liv, den seriella kollektiviteten? Sartre utvecklar här ett (högst aktuellt) terrorist-begrepp: i kampen för friheten framtvingar grupplivet subjektets eget offer: med en inre form av terror knyts individer olösligt samman.

Det förefaller i slutändan som om Roumbanis själv kom i tvivel om sitt intellektuella projekt, men detta tvivel har visat sig produktivt. Med Kierkegaard utforskar han sociologins gränstrakter, och därmed dämmer han upp för sociologins kanske svagaste länk: dess oförmåga att förstå det individuella livets sociala sprängkraft.

Thora Margareta Bertilsson, Köpenhamns universitet (fakultetsopponent)

The SAGE Handbook of Race and Ethnic Studies, Patricia Hill Collins & John Solomos (red.). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage, 2010

Forskningen om etnicitet och ras har kommit att bli ett omfattande fält under de senaste decennierna. En risk med en antologi som *The SAGE Handbook of Race and Ethnic Studies* är att den antingen konstaterar det som är självklarheter för de som befinner sig inom forskningsfältet eller att den blir otillgänglig för de som inte är insat-

ta. Men redaktörerna Patricia Hill Collins och John Solomos har lyckats väl med sin omfattande antologi. Antologin är indelad i fyra huvudområden, där det första handlar om de teoretiska och historiska grunder som fältet "race and ethnic studies" utgörs av, det andra diskuterar ras och etnicitet i relation till andra samhälleliga hierarkier, i det tredje utforskas ras och etnicitet genom studiet av samhälleliga institutioner, och i den fjärde delen tas nuvarande debatter inom fältet upp, liksom utmaningar för vidare forskning. Bokens anslag är brett – här finns texter om såväl metodologiska frågor som intersektionella analyser av etnicitet och sexualitet, samt diskussioner om vitthets betydelse i förståelsen av rasism.

Genom att samla forskare som Floya Anthias, Claire Alexander, Caroline Knowles och Maxine Baca Zinn, som i hög grad själva har varit med om att forma det fält de skriver om, blir genomgången av de centrala forskningsfrågorna inom respektive område initierad. Den anglosaxiska dominansen bland de forskare som bidrar är dock påtaglig och en fråga man kan ställa sig är vad får för effekter för de diskussioner som förs i antologin. Vilka frågor skulle ha väckts om forskare från andra delar av världen fått ta större plats i boken?

Antologin kan ses som såväl en historieskrivning, en lägesbeskrivning och ett framåtblickande mot de forskningsfrågor som väntar. Det gör att jag tänker mig att boken kan användas både av andra forskare som vill orientera sig inom dessa fält, samt av studenter i undervisning. Dock med en medvetenhet om att frågorna kring ras och etnicitet behöver kontextualiseras, eftersom de anglosaxiska perspektiven inte nödvändigtvis räcker för att förstå dessa frågor i ett nordiskt eller svenskt sammanhang.

För att kunna närma sig en bok som är så omfattande som denna väljer jag att fokusera på några av de många teman som antologin innefattar. I Floya Anthias kapitel tas bland annat frågor om nationalism, transnationalism, diaspora och intersektionalitet upp. För den som har följt Anthias forskning går det att känna igen kritiken mot begrepp som hybriditet och diaspora. Anthias menar att diasporabegreppet riskerar att överbetona likheter inom en viss etnisk grupp, och underbetona likheterna mellan olika etniska grupper. Hon argumenterar också för betydelsen av att ta hänsyn till olikheter inom diasporiska grupper, olikheter när det gäller exempelvis klass och kön.

Det går med fördel att länka samman Anthias kapitel med Claire Alexanders, som behandlar samma begrepp. Alexander diskuterar hur forskningen om diaspora och hybriditet har växt fram. Hon tar upp den forskningsutveckling som skett sedan 1980-talet, när det gäller områden som transnationalism, postkolonial teori och "border theory". Hon beskriver denna teoriutveckling som stundtals överlappande, men ibland har också de olika inriktningarna utmanat varandra.

Vad Alexander ser som gemensamt för dessa teoretiska perspektiv är att de alla betraktar migration som något oavslutat och mångfacetterat. Alexander väcker i sitt kapitel också en rad frågor som diasporaforskningen står inför att hantera: "Can all groups who have experienced migration and resettlement be seen as diasporic? Can we talk of diasporas of privilege ('the white diaspora')? Do we need to maintain the notion of common origin or homeland to define a diasporic identity (or can we speak of global religious 'diasporas')? Or, as is increasingly argued, can we use the term to

encapsulate global identities where movement is not a requirement (e.g. in terms of 'queer diaspora' or 'the digital diaspora') and where the term diaspora serves as a semantic substitute for identities of all kinds?" (s. 490–491). Den tid, 1980-talet, då begreppen diaspora och hybriditet började användas som teoretiska verktyg för att förstå omvärlden, präglades enligt Alexander av en optimism som dagens samhälle inte gör. Vi lever i stället i en värld där effekterna av 11 september och det pågående kriget mot terrorismen är påtagliga, samhällen som präglas av misstänksamhet och uppdelningar mellan människor. Alexander skriver: "it is precisely in this post-Millennial context that both the 'fact' of hybridity and diaspora, and their critical potential in opening up new spaces for engagement – for thinking and living differently – assume even more significance." (s. 505).

I flera av antologins bidrag diskuteras intersektionalitetsbegreppet. Ett exempel är Margaret L. Andersens kapitel *The Nexus of Race and Gender: Parallels, Linkages, and Divergences in Race and Gender Studies*. Andersen gör en grundlig genomgång av hur intersektionalitet som begrepp har använts i tidigare forskning. Hon listar tio olika teman som hon menar är centrala för hur intersektionalitet har kommit att förstås. Ett tema hon hittar är att ras, klass och genus kan ses som sammanlänkade system av ojämlikhet, underordning och dominans. Ett annat att varken ras, klass eller genus kan inordnas analytiskt under någon av de andra kategorierna. Ett tredje att såväl genus, ras och klass verkar på flera nivåer i samhället – på mikronivå i den sociala interaktionen, som representationer och på en samhällelig strukturell nivå. Andersen vänder sig emot tanken att se exempelvis genus och ras som parallella former av förtryck. I stället menar hon att vad intersektionalitet handlar om är möjligheten att studera kopplingarna mellan olika maktordningar.

I sitt avslutande och framåtblickande kapitel tar redaktörerna Hill Collins och Solomos upp hur begreppen "postkolonial" och "postkolonialism" okritiskt har använts av västerländska forskare. De menar att även om den formella kolonialismen kan sägas vara över, så kan man se en framväxt av ny-kolonialism. Hill Collins och Solomos resonemang om framväxten av en ny-kolonialism, skulle gärna ha fått utvecklas mer. Det vore intressant att diskutera framväxten av en ny-kolonialism i relation till en expanderande nyliberal global kapitalism, där klasskillnader också manifesterar sig nationellt och lokalt.

Lena Sohl, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Sociologförbundet har ordet

Det är flera som frågat om det inte blir något årsmöte i år. Svaret är, ”nej det blir inget årsmöte, men Sociologidagarna kommer att äga rum nästa år”. Så alla ni som har en uppsats ni vill lägga fram, eller bara känner ett sug att träffa andra sociologer, får ha tålamod tills i mars 2012, då Sociologidagarna kommer att äga rum i Stockholm. Då hoppas vi på stor uppslutning!

I styrelsen är vi bland annat i färd med att planera dessa dagar, men vi håller också på att skicka iväg alla årgångar av Sociologisk Forskning för digitalisering så att de kan läggas in i databasen JSTOR. I arbetet med det har nästan femtio års produktion kunnat överblickas. Det har genom åren förekommit en hel del debatter, förutom rena artiklar. Intressant är också profetior om framtiden, inte minst när man sitter med facit i hand. Ett inslag som flera sociologer talat om är att tjänstebedömningar tidigare publicerades i Sociologisk Forskning; 1986 publicerades faktiskt bedömningen av en tjänst i Lund, i övrigt var det i medlemsbladet Sociolognytt som tjänsteutlåtandena publicerades under många år.

Det är vår förhoppning att de bästa uppsatser som presenteras i Stockholm nästa år kommer att skickas in till Sociologisk Forskning. Det är värt att påpeka att vår tidskrift är med i rankingsystemet Social Science Citation Index. Detta i kombination med JSTOR gör vår tidskrift till ett attraktivt medium för publicering, vilket kan vara värt att påminna om i tider av utvärdering.

Genom det svenska förbundets medlemskap i det Nordiska sociologförbundet har vi en nära kontakt med de övriga förbunden. Nordiska Sociologförbundets konferens, som äger rum vartannat år, är i år i Oslo 4–7 augusti. Sociologin i Norge har nyligen inte bara utvärderats; även en lista på centrala sociologiska verk har presenterats—en norsk sociologikanon. 25 texter har valts ut av en grupp sociologer med varierande bakgrund och ålder. Även om man kan vara tveksam till om man överhuvud skall ha en kanon, och kanske än mer om man skall ha en nationell kanon, är det, precis som tjänsteutlåtande, exempel på frågor som leder till debatt och som väcker intresse bland sociologer. Vi kan lova att Sociologförbundet inte kommer med en kanon till 2012, men kanske kan det bli en fråga bland andra att debattera.

Patrik Aspers

Ordförande för Sveriges Sociologförbund

Böcker recenserade i Sociologisk Forskning 2009–2010

- Abrahamsson, Christian, *Topoi/graphein*. Uppsala: Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, 2008. Recenserad av Jessica Mjöberg i *Sociologisk Forskning* 46/1, 2009
- Björk, Micael, *Gängbekämpning: Om polisinsatser mot organiserad brottslighet*. Malmö: Gleerups, 2009. Recenserad av Janne Flyghed i *Sociologisk Forskning* 47/2, 2010
- Botton, Alain de, *Arbetets lust och leda*. Stockholm: Bromberg, 2009. Recenserad av Roland Paulsen i *Sociologisk Forskning* 47/1, 2010
- Börjesson, Mats & Alf Rehn, *Makt*. Malmö: Liber, 2009. Recenserad av Lennart E. H. Räterlinck i *Sociologisk Forskning* 46/2, 2009
- Carbin, Maria, *Mellan tystnad och tal: Flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, 2010. Recenserad av Jenny Westerstrand i *Sociologisk Forskning* 47/4, 2010
- Chancer, Lynn S. & Beverly Xaviera Watkins, *Sociala positioner: En översikt*. Lund: Studentlitteratur, 2009. Recenserad av Malinda Andersson i *Sociologisk Forskning* 47/3, 2010
- Dodillet, Susanne, *Är sex arbete? Svensk och tysk prostitutionspolitik sedan 1970*. Stockholm: Vertigo, 2009. Recenserad av Jenny Westerstrand i *Sociologisk Forskning* 46/2, 2009
- Eldén, Sara, *Konsten att lyckas som par: Populärterapeutiska berättelser, individualisering och kön*. Lund: Lund Dissertations in Sociology 85, Lunds universitet, 2009. Recenserad av Thomas Johansson i *Sociologisk Forskning* 46/2, 2009
- En fråga om klass: Levnadsförhållanden, livsstil, politik*, Maria Oskarson, Mattias Bengtsson & Tomas Berglund (red.). Malmö: Liber, 2010. Recenserad av Lena Sohl i *Sociologisk Forskning* 47/4, 2010
- Endsjø, Dag Øistein, *Sex og religion: Fra jomfruball til hellig homosex*. Oslo: Universitetsforlaget, 2009. Recenserad av Eva Lundgren i *Sociologisk Forskning* 47/1, 2010
- Eskelinen, Leena, Søren Peter Olesen & Dorte Caswell, *Potentialer i socialt arbejde: Et konstruktivt blik på faglig praksis*. København: Hans Reitzels Forlag, 2008. Recenserad av Torbjörn Hjort i *Sociologisk Forskning* 46/2, 2009
- Ett delat samhälle: makt, intersektionalitet och social skiktning*, Christofer Edling & Fredrik Liljeros (red.). Malmö: Liber, 2010. Recenserad av Lena Sohl i *Sociologisk Forskning* 47/4, 2010
- Från klass till organisation: En resa genom det sociala landskapet*, Christine Roman & Lars Udehn (red.). Malmö: Liber, 2010. Recenserad av Lena Sohl i *Sociologisk Forskning* 47/4, 2010

- Föregångarna: Kvinnliga professorer om liv, makt och vetenskap*, Kirsti Niskanen & Christina Florin (red.). Stockholm: SNS förlag, 2010. Recenserad av Gunhild Hammarström i *Sociologisk Forskning* 47/4, 2010
- Hammarén, Nils, *Förorten i huvudet: Unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige*. Stockholm: Atlas, 2008. Recenserad av Aje Carlbohm i *Sociologisk Forskning* 46/2, 2009
- Haraway, Donna, *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008. Recenserad av David Redmalm i *Sociologisk Forskning* 46/4, 2009
- Hauge, Bettina, *Kræftramte – på arbejde: Betydninger af et arbejdsliv for livstruende syge*. Sociologisk Institut, Københavns Universitet, 2008. Recenserad av Ann-Mari Sellerberg i *Sociologisk Forskning* 46/2, 2009
- Johansson, Thomas, *Expertysteri: Kompetenta barn, curlingföräldrar och supernannies*. Stockholm: Bokförlaget Atlas, 2007. Recenserad av Jessica Mjöberg i *Sociologisk Forskning* 46/4, 2009
- Johnston, Adrian, Badiou, Žižek, and *Political Transformations: The Cadence of Change*. Evanston: Northwestern University Press, 2009. Recenserad av Lennart E. H. Räterlinck i *Sociologisk Forskning* 47/3, 2010
- Karlsson, Jan Ch. *Den smidiga mellanchefen: Och andra motståndsberättelser*. Malmö: Gleerups, 2008. Recenserad av Roland Paulsen i *Sociologisk Forskning* 46/2, 2009
- Kravchenko, Zhanna, *Family (Versus) Policy: Combining work and care in Russia and Sweden*. Stockholm: Sociologiska institutionen, Stockholms universitet, 2008. Recenserad av Mikael Nordenmark i *Sociologisk Forskning* 46/1, 2009
- La légitimité de l'État et du droit : Autour de Max Weber*. Michel Coutu, & Guy Rocher (red.) Les Presses de l'Université de Laval, 2006. Recenserad av Lena Lindgren i *Sociologisk Forskning* 46/2, 2009
- Legitimacy in an age of global politics*, Achim Hurrelmann, Steffen Schneider & Jens Steffek (red.). Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008. Recenserad av Lena Lindgren i *Sociologisk Forskning* 46/2, 2009
- Linné, Tobias, *Digitala Pengar: Nya villkor i det sociala livet*. Lund: Lund Dissertations in Sociology 83, Lunds universitet, 2008. Recenserad av Patrik Aspers i *Sociologisk Forskning* 46/2, 2009
- Olsson, Eva, *Emotioner i arbete: En studie av vårdarbetares upplevelser av arbetsmiljö och arbetsvillkor*. Karlstad University Studies, 2008: 6, Karlstads universitet, 2008. Recenserad av Kerstin Jacobsson i *Sociologisk Forskning* 46/2, 2009
- Pellbring, Mats, *Laissez-faire, systemkritik eller reformism? En studie av den svenska opinionsbildande globaliseringsdiskursen i dagspress, 1992–2001*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, 2008. Recenserad av Kerstin Jacobsson i *Sociologisk Forskning* 46/3, 2009
- Reeder, Jurgen, *Det tystade samtalet: Om staten, psykiatrin och försöken att undanröja det psykoanalytiska inflytandet*. Stockholm: Norstedt 2010. Recenserad av Jonas Lindblom i *Sociologisk Forskning* 47/4, 2010

- Risker i det moderna samhället: Samhällsvetenskapliga perspektiv*, Anna Olofsson & Susanna Öhman (red.). Lund: Studentlitteratur, 2009. Recenserad av Erik Löfmarck i *Sociologisk Forskning* 47/3, 2010
- Rosanvallon, Pierre, *Demokratin som problem*. Hagersten: Tankekraft, 2009. Recenserad av Lennart E. H. Räterlinck i *Sociologisk Forskning* 47/1, 2010
- Rose, Nikolas, *The politics of life itself: Biomedicine, power, and subjectivity in the twenty first century*. Princeton: Princeton University Press, 2007. Recenserad av Henrik Loodin i *Sociologisk Forskning* 46/3, 2009
- Simonton, D. K. *Creativity in science: Chance, logic, genius, and Zeitgeist*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. Recenserad av Carl Martin Allwood i *Sociologisk Forskning* 46/3, 2009
- Udenfor eller indenfor: Sociale marginaliseringsprocessers mangfoldighed*, Jørgen Elm Larsen & Nils Mortensen (red.). Köpenhamn: Hans Reitzel, 2009. Recenserad av Eva Sandstedt i *Sociologisk Forskning* 47/3, 2010
- Wall, Erika, *Risikoförståelse: Teoretiska och empiriska perspektiv*. Östersund: Mittuniversitetet, doktorsavhandling nr 81, 2010. Recenserad av Rolf Lidskog i *Sociologisk Forskning* 47/2, 2010
- Wennerhag, Magnus, *Global rörelse: den globala rättviserörelsen och modernitetens omvandlingar*. Stockholm: Atlas, 2008. Recenserad av Håkan Thörn i *Sociologisk Forskning* 46/1, 2009
- Wihstutz, Anne, *Verantwortung und Anerkennung: Qualitative Studie zur Bedeutung von Arbeit für Kinder*. Berlin/Münster: LIT Verlag, 2009. Recenserad av Tobias Samuelsson i *Sociologisk Forskning* 47/4, 2010
- Žižek, Slavoj, *First as Tragedy, Then as Farce*. London: Verso, 2009. Recenserad av Lennart E. H. Räterlinck i *Sociologisk Forskning* 47/2, 2010

Publicering

Sociologisk Forskning accepterar för eventuell publicering vetenskapliga artiklar på svenska (eller annat skandinaviskt språk). Tidskriften tillämnar ett *referee*-förfarande, vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är bedömda av oberoende kollegor. Sociologisk Forskning accepterar för bedömning endast texter som inte tidigare varit publicerade och accepterar inte för bedömning manuskript som samtidigt erbjuds annan tidskrift eller som bedöms av förlag. Artikel-författare erhåller tre exemplar av det nummer där texten publiceras.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast manuskript som författaren anser färdiga för publicering. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskript – utformade på det sätt som här beskrivs – skickas som word-dokument med e-post till tidskriftens redaktör under adress: sociologiskforskning@soc.uu.se
3. Manuskript accepteras som förslag till korta artiklar, mellan 4 000 och 7 000 ord, eller som förslag till långa artiklar mellan 8 000 och 10 000 ord inklusive abstract/sammanfattning. Manuskriptet skall vara utskrivet med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med indrag med tabulatoren. Manuskript på annat språk än skandinaviskt accepteras för bedömning endast om överenskommelse träffats med redaktören innan manuskriptet skickas till tidskriften.
4. Redaktionen sänder normalt varje artikel till två externa lektörer för bedömning varför författare inte får anges på artikelns första sida (eller på annat sätt framgå av texten). På förstasidan anges endast artikelns titel. På ett separat blad anges artikelns titel, antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt den adress och telefonnummer till (huvud-)författaren som redaktionen enklast använder.
5. Redaktionen förbehåller sig rätten att avvisa manuskript som bedöms att inte passa tidskriftens profil. Redaktionen ger inte heller råd eller kommentarer utöver de som erhålls från de av redaktionen anlitade externa bedömarna (i de fall manuskriptet bedömts vara av sådant intresse att det sänts till bedömaren).
6. Manuskriptet skall innehålla en sammanfattning om cirka 150–175 ord på engelska (inklusive översättning av titeln till engelska) samt fem nyckelord (företrädesvis på engelska).
7. En kort författarpresentation (två rader) skall bifogas. Redaktionen förkortar utan samråd längre presentationer.

8. Fotnoter placeras på den sida där noten förekommer (inga slutnoter).
9. Tabeller och figurer skall vara infogade i den löpande texten och även skickas i separata filer i sitt ursprungliga program om det inte är word.
10. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35).

Referenser

Referenser utformas enligt följande:

Bok:

Pilgrim, D. & A. Rogers (1993) *A Sociology of Mental Health and Illness*. Buckingham: Open University Press.

Artikel:

Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430.

Kapitel i bok:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor: Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.

Recensioner

Recensioner av såväl sociologiska avhandlingar som annan litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension är på maximalt 1 000 ord. Ange författarens namn, bokens titel, utgivningsår, ISBN-nummer och förlag.

Repliker

I syfte att bidra till en levande debatt finns möjlighet att kommentera texter publicerade i tidskriften. Omfånget är cirka 1 000 ord. Kommentarer ska skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras kommer – under förutsättning att kommentaren publiceras – att ges utrymme att svara.

POSTTIDNING B

Konsensus och personifierade konflikter – Problembeskrivningar av äldreomsorg i svensk dagspress
Carina Markström, Karin Ljuslinder och Stefan Sjöström

Framväxten av sociala rörelers globala politik
Stellan Vinthagen

Den ofrånkomliga nationalismen
Elisabeth Özdalga

Recensioner

Sociologförbundet har ordet

Böcker recenserade i Sociologisk Forskning 2009–2010

Avs.
Sociologisk Forskning
c/o Sociologiska institutionen
Uppsala universitet
Box 624
751 26 Uppsala

